

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΜΥΘΟΥ ΤΗΣ ΑΡΠΑΓΗΣ

ΤΩΝ ΣΑΒΙΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ *

Ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἠκούσατε ὀμιλοῦντας πλείστους ἄνδρας, οἵτινες μετὰ τῶν βαθειῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων συνήνουν τὴν χάριν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οὕτως ὥστε αἱ ὀμιλίας των, διεγείρουσαι τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐν ὑμῖν, παρεῖχον αὐτοῖς δικαιοτάτας ἀνευφημίας. Ἐγὼ ἐνῶ δὲν ἔχω τὴν δύναμιν νὰ παραβληθῶ αὐτοῖς κατὰ τὸ ἔρρωμένον τῆς σκέψεως, δὲν κατέχω εἰσέτι τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς γλυκυτάτης ὑμῶν γλώσσης, ὥστε ἐλάχιστόν τι ἔσται ἐκεῖνο, ὅπερ θέλω δυνηθῆ νὰ παρουσιάσω ὑμῖν διὰ τῆς ὀμιλίας μου ταύτης, ἣν δὲν θὰ ἐπεχείρουν, ἂν τὸ καθήκον μου ὡς ἐταίρου τοῦ ὑμετέρου σωμακτείου δὲν ἤθελέ μοι τὸ ἐπιβάλλει· ἔσομαι δ' εὐτυχῆς ἂν τοῦτο καὶ μόνον κατορθώσω, νὰ μὴ σᾶς κουράσω. Θέλω λοιπὸν ὀμιλήσει περὶ τῆς σημασίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν.

Διηγᾶται ὁ Τίτος Λίβιος ἐν τῷ α'. βιβλίῳ τῶν ἱστοριῶν ὅτι ὁ Ῥωμύλος ἀφοῦ ἐνίκησε τὸν Ἀμούλιον καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλβας Λόγγας τὸν πάππον του Νομίτορα μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως Ῥώμης, ἀφοῦ ἐφόρευσε τὸν ἀδελφὸν Ῥῶμον καταγελάσαντα τὸ χθαμαλὸν τῶν τειχῶν, ἵνα κατοικήσῃ αὐτὴν οὐ μόνον παρέσχε καταφύγιον εἰς πάντας τοὺς συντρόφους τῶν τυχῶν του, ἀλλὰ προσέτι ἠνέφξεν ἄσυλον εἰς πάντας τοὺς ἐκ τῶν ὁμόρων πόλεων ἐπήλυδας, εἰς πάντας τοὺς κακοποιοὺς καὶ τοὺς κλέπτας, οἵτινες ἐλυμαίνοντο τὰ περίχωρα τῆς Ῥώμης· πάντες οὗτοι ἠδύναντο νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν νέαν πόλιν ἡσυχοὶ καὶ ἀσφαλεῖς, βέβαιοι ὄντες ὅτι οὐδεὶς ἤθελε τοὺς παρενοχλήσει. Ἔθηκε δ' αὐτοῖς νόμον ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἀπέκτησαν ἰσχὺν καὶ δύναμιν τοσαύτην ὥστε οὐ μόνον ἐσέβοντον αὐτοὺς οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἔζων ἡσυχοὶ καὶ εὐτυχεῖς. Ἀλλὰ ταχέως ἤρξαντο σκεπτόμενοι ὅτι ἡ εὐτυχία αὕτη ἦν ἐφήμερος, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ· ἔσπεροντο πράγματος σπουδαιοτάτου, λέγω γυναικῶν. Προσεπάθησαν δὲ νὰ προμηθευθῶσι τοιαύτας στέλλοντες πρέσβεις εἰς πλησιόχωρα μέρη καὶ ἐξαιτουόμενοι τὴν συναφὴν δεσμῶν φιλίας καὶ συγγενείας· παρετήρουν δὲ τοῖς γείτοσιν ὅτι δὲν ἦτο περιφρονητέα ἡ συγγένεια μετὰ πολιτῶν πόλεως νεαρᾶς ἔτι καὶ ἀμυαίας· ἀλλὰ παρὰ ταύτας τὰς ὥραιās παρρητήρησις ἔτυχον τραχείας ἀποποιήσεως καθότι οἱ γείτονες τοῖς ἀπεκρίθησαν ἀρνητικῶς.

Παρατηρεῖ ὁ Ἀκτίνος ἱστορικὸς ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ νεολαία ὑπέφερε καὶ ἄκουσα

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ συλλόγῳ Παρνασσῶ ἰταλιστῆ τῆ 28 Μαρτίου 1880. Μετεφράσθη δ' ὑπὸ Μ. Π. Α.

τήν τοιαύτην ἀπάντησιν, ἐπιστρέψασα δ' οἴκοι ἐσκέφθη ὅτι δέον νὰ ἀποκτήσῃ διὰ πανουργίας, ὅ,τι δὲν κατώρθωσε διὰ τῶν προσβειῶν.

Ὁ Ῥωμύλος ἐσκέφθη νὰ τελέσῃ κατὰ τινὰς μὲν εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ δὲ ἄλλους εἰς τιμὴν Κῶνσου, τοῦ θεοῦ τῆς βουλῆς, ἑορτὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἀγῶνας πρωτοφανεῖς. Ἡ φήμη τῶν παρασκευῶν τούτων ταχεῖα διαδίδεται ἀπανταχοῦ, ἐλθούσης δὲ τῆς ὠρισμένης ἡμέρας μέγας ἀριθμὸς Κρουστούμινων καὶ Κεννητῶν, ἰδίως δὲ Σαβίνων, σπεύδουσιν οὐ μόνον χάριν τῶν περιπύστων θεαμάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς θέαν τῆς νέας πόλεως, ἥτις ἐν τῷ οὕτῳ βραχεῖ διαστήματι τῶν τεσσάρων μηνῶν κατὰ τὴν παράδοσιν ἠδυνήθη νὰ ἐπισπάσῃ ἐφ' ἑαυτὴν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἀπόκρυφον φθόνον τῶν γειτόνων. Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θεάματος, τοῦ Ῥωμύλου δόντος τὸ σημεῖον, οἱ νέοι τῆς Ῥώμης ταχεῖς ὡσπερ κεραυνὸς ὀρμῶσιν ἀπανταχόθεν κατὰ τῶν γυναικῶν καὶ ἀρπάζοντες αὐτὰς ἀπὸ τῆς ἀγκάλης τῶν γονέων, ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῶν συζύγων, ἀπὸ τοῦ ἔρωτος τῶν μνηστήρων τὰς ὀδηγοῦσιν ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν καὶ ἀφίνουσι τοὺς συγγενεῖς ν' ἀναχωρήσωσιν ὠργισμένοι καὶ μεστοὶ ἰδεῶν ἐκδικήσεως, ὅπως μετὰ βραχὺ ἐπικλέθωσι διὰ τῶν ὄπλων ἵνα διεκδικήσωσι τὴν οἰκογενειακὴν των τιμὴν. Ἐλέγετο ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρπαγείσων μία διεκρίνετο ἐπὶ καλλονῇ, ἥτις μετεκομίσθη ὑπὸ δούλων Ῥωμαίου πολίτου ὀνομαζομένου Ταλασίου εἰς τὴν οἰκίαν του· οἱ δούλοι δὲ τούτου καὶ ἵνα ἀποκρίνωνται εἰς τὰς φορτικὰς ἐρωτήσεις τῶν ἄλλων δούλων καὶ ἵνα ἐξασφαλίσωσι τὴν λείαν των, καθ' ὁδὸν ἐπανελάμβανον ὑψηλῆ τῆ φωνῆ τὴν λέξιν *Talasio*. Ἀπὸ τοῦ καιροῦ δ' ἐκείνου εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος, παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὅτε ἡ νύμφη κατελίμπανε τὴν πατρικὴν οἰκίαν ἵνα μεταβῆ εἰς τὴν τοῦ συζύγου ἅπαν τὸ ἀκολουθοῦν πλῆθος ἐπανελάμβανε μεγάλη τῆ φωνῆ τὴν λέξιν *Talasio*.

Αὕτη, κύριοι, εἶναι ἡ παράδοσις ἢ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀρπαγὴν τῶν Σαβίνων εἰς ἣν ἔδωκαν πίστιν οἱ ἀρχαῖοι καὶ εἰς ἣν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔθιδον πίστιν καὶ οἱ νεώτεροι. Ἄλλ' ἡ γενεὰ ἢ προηγηθεῖσα τῆς παρούσης καὶ ἡ ἡμετέρα ἔχουσιν ὡς σημαίαν τὴν ἀνάπλασιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἢ δὲ ἱστορία τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐμελετήθη διὰ τρόπου πάντη διαφόρου. Οὕτω πάντα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν σφύραν τῆς κριτικῆς καὶ ὅτε μὲν ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν φώτων τῆς φιλολογίας, ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην ἀνακαλυπτομένων νέων ἀρχαιολογικῶν μνημείων κατέρθωσαν νὰ παράσχωσι σοβαρότερον περίβλημα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν. Καὶ πρὸς μὲν τὸ μυθολογικὸν μέρος διηυθύνθησαν συνηνωμένοι αἱ προσπάθειαι τῶν δεινοτάτων πνευμάτων, ἅτινα ἠθέλησαν νὰ μετρήσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἀπέναντι θεμάτων δυσεπίλυτων. Κατόπιν δ' ἤρξαντο παρατηροῦντες τὸ ἐπισημάλὲς μέρος τῶν παραδόσεων, κατελάμβανον ὅσα δὴ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἐν τῷ σημείῳ ἐκείνῳ καθ' ὃ ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλους ἢ καὶ ἀναίρουσιν ἀμοιβαίως. Καὶ διὰ μὲν τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας

κατωρθώθη νὰ γείνη γνωστὸν πῶς αἱ πλείονες παραδόσεις ἐπαναλαμβάνονται, πρὸς ἄλλοις ὀλίγον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ μορφῇ, παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τῆς Ἀριανῆς φυλῆς, διὰ δὲ τῆς γλωσσολογίας προέβησαν ἀκόμη περαιτέρω κατορθόσαντες ν' ἀνακαλύψωσι τὴν ἀρχὴν τῶν πλείστων παραδόσεων. Ἐν ταύταις δὲ εὐρίσκονται οὐδ' ἱστορικὰ γεγονότα παρεμμορφωμένα, οὔτε ἀλληγορίαι, οὔτε μεταφοραὶ καὶ σύμβολα· οὔτε τέλος εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς εὐχαριστήσεως ἢ ἠδύνατο νὰ αἰσθάνηται λαὸς ἐφευρίσκων τὰ φανταστικὰ ταῦτα διηγήματα. Ἡ ἀρχὴ αὐτῶν εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς γλώσσης. Καὶ ἡμεῖς δὲ σήμερον ὀμιλοῦντες περὶ οἰουδήποτε πράγματος ὀφείλομεν νὰ τὸ ἀναφέρωμεν εἰς ἓν γένος, εἰς ἓνα χρόνον καὶ εἰς ἓνα τόπον, ὅπερ σημαίνει ὅτι πάντα τὰ ὄντα ὡς καὶ αἱ ἡμέτεραι ἀφηρημένοι ἰδέαι λαμβάνουσι ζωὴν καὶ ψυχὴν διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς γλώσσης μας· ὡστε ὅτε οἱ πρῶτοι λαοὶ ἔμελλον νὰ δώσωσιν ὀνόματα, τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα παρέσχον ταῦτα ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ζωῆς.

Ἐπειτα ἐπηκολούθησε δευτέρα τις περίοδος ὅτε τὰ τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐγένοντο πρόσωπα, καὶ τοῦτο διὰ τὸ ἔνστικτον τῆς ζωῆς τῶν λαῶν ἐν οἷς κυριεῖται ἡ φαντασία καὶ εἶναι οὐδαμινῆ τις ἢ κρίσις· τότε ἡ πάλῃ τῶν φυσικῶν φαινομένων γίνεται πάλῃ ὄντων ζώντων καὶ νοούντων καὶ ἡ φύσις εἶναι τὸ θέατρον τῆς πάλῃ ταύτης. Ἐντεῦθεν ἀρχεται ὁ μῦθος· ἀφοῦ ἅπασι αἱ φυσικαὶ δυνάμεις ἐγένοντο πρόσωπα, ἡ φαντασία τῶν νεαρῶν λαῶν περικυκλοῦ αὐτὰ διὰ μυρίων χρωμάτων, τὰ μεταβάλλει, τὰ καλλωπίζει, τὰ κατατάσσει καὶ γεννᾶται ἐκεῖνο ὅπερ προέρχεται ἐκ τῆς μυθολογίας. Τρίτη περίοδος εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν ἡ παράδοσις γίνεται ἰδίᾳ ἐνὸς τόπου, λαμβάνουσα τὸν χρωματισμὸν ἐξ αὐτοῦ τούτου καὶ τῶν ἀναγκῶν ἃς αἰσθάνονται οἱ κάτοικοί του. Διὰ τοῦτο συχνάκις ἐπαναλαμβάνεται εἰς διάφορα μέρη καὶ διατηρεῖ μὲν πάντοτε τὴν αὐτὴν βῆσιν, ἀλλὰ διαφέρουσιν ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἡ σπουδὴ ἄρα τῆς μυθολογίας ἔχει μεγάλην σημασίαν καὶ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν γνῶσιν τῆς νηπιακῆς ἡλικίας τῶν λαῶν, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο παιδικὸν νὰ θελήσῃ τις νὰ παραδεχθῆ ὡς ἀληθῆ πάντα τὰ διδόμενα μιᾶς παραδόσεως; Ἴδού, κύριοι, διατὶ παρ' ἀπάντων τῶν φιλολόγων θεωρεῖται κοινῶς ἀληθές τοῦτο, ὅτι ἡ παράδοσις εἶναι τὸ πᾶν καὶ εἶναι μὴδὲν, δὲν πρέπει νὰ παρεμληθῆ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ οὐδὲ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὄνειρον νοῦ ἀσθενοῦς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου θὰ πταίση, ὅστις θελήσῃ νὰ θεωρήσῃ ἀληθεῖς πάσας τὰς λεπτομερείας, ἐπὶ παραδείγματι τῆς Τρωϊκῆς παραδόσεως. Ὡστε δὲν δύναται τις νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μέθοδον οὗτ' ἐκείνων τῶν ὑπερκριτικῶν φιλολόγων, οἵτινες ἀνοῦνται τὸ πᾶν, οὔτε ἐκείνων οἵτινες βεβαιοῦσι τὸ πᾶν· ἐγὼ φρονῶ ὅτι ἡ παράδοσις ἔχει πάντοτε βῆσιν ἱστορικὴν καὶ πρέπει νὰ σπουδάζωμεν αὐτὴν ἐν τῷ σχηματισμῷ της ὀλίγον κατ' ὀλίγον μεχρὶ οὗ δύνηθῃ τις ν' ἀνέλθῃ καὶ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν· τότε δυνάμεθα νὰ δώσωμεν αὐτῇ τὴν δικαίαν ἀξίαν, τότε δυνάμεθα νὰ τῇ παράσχωμεν τὴν ἀρμοζούσαν θέσιν.

Ἰπὸ τὰς ἰδέας ταύτας ἐσπούδασα τὴν παράδοσιν τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ἀπέτεινα πρὸς ἐμὲ αὐτὸν τὴν ἐρώτησιν ταύτην, ὑπῆρξε ποτὲ Ῥωμύλος; ἢ Ῥώμη ἐκτίσθη ἄρα, ὡς διηγεῖται ἡ παράδοσις, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον;

Διότι ἂν κατορθωθῆ νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ὁ Ῥωμύλος οὐδέποτε ὑπῆρξε καὶ ὅτι ἡ ἰδρυσις τῆς Ῥώμης πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς ὅλως ἄλλας αἰτίας ἢ τὰς ἀναφερομένας ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τότε θὰ πέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ μῦθος τοῦ ἀσύλου τῶν κακοποιῶν καὶ ἐπομένως ὁ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν τί λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς περὶ τοῦ βίου τοῦ Ῥωμύλου καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ῥώμης.

Ἄρκει ἡ ἀνάγνωσις τῶν πρώτων παραγράφων τοῦ βίου τοῦ Ῥωμύλου ὑπὸ τοῦ Πλούταρχου καὶ τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς καὶ τὸ de republica τοῦ Κικέρωνος ἵνα παραλείψωμεν τοὺς Fastos τοῦ Ὀβιδίου, ἵνα συμπεράνῃ τις ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὀλιγώτερον ἡμῶν ἐγνώριζόν τι θετικὸν περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς πόλεως τῶν Ἑρχίζων δ' αἱ ἀντίθετοι γινώμαι ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τῆς πόλεως Ῥώμης. Ὁ Τίτος Λίβιος καὶ πάντες οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν χρονολόγον Φάβιον Πίκτωρα ἔλεγον τὴν Ῥώμην ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου παρὰ τοῦ ὀποίου ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα· ἄλλοι ἀπέδιδον τὴν ἰδρυσιν εἰς τοὺς Πελασγούς, οἵτινες ὠνόμασαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως *ρώμη*. Κατ' ἄλλην παράδοσιν ἡ Ῥώμη ἐκλήθη οὕτως ἀπὸ γυναικὸς Τρωάδος, καθότι ὅτε οἱ Τρῶες φυγάδες ἐφθάσαν πλέοντες τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως, ἡμέραν τινὰ γυνὴ καλουμένη Ῥώμη ἵνα θέσῃ τέρμα εἰς τὸν μακρὸν πλοῦν ἔπεισε τὰς ἄλλας νὰ πυρπολήσωσι τὰς ναῦς εἰς τὸ πείσμα τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἤθελον προσωτέρω νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν πορείαν τῶν· καὶ οὗτοι μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ὠργίσθησαν, ἔπειτα ὁμῶς ἰδρυσαν πόλιν ὑπὸ ἀρίστους οἰωνούς, χάριν εὐγνωμοσύνης δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα ἣτις ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς ἰδρύσεως ταύτης ὠνόμασαν τὴν πόλιν Ῥώμην. Ἄλλοι ἐπίστευον ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ Ῥώμης τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰταλοῦ καὶ τῆς Λευκανίας, ἢ κατ' ἄλλους τοῦ Τηλέφου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους ἣτις ἦτο σύζυγος τοῦ Αἰνείου ἢ κατ' ἄλλους τοῦ Ἀσκανίου υἱοῦ τοῦ Αἰνείου. Ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ παράδοσις ὅτι ἡ Ῥώμη ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ υἱοῦ τῆς Κίρκης καὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὅστις ἔδωκεν αὐτῇ καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ ἑτέρας καθ' ἣν ἰδρύθη ὑπὸ Ῥώμου τοῦ υἱοῦ τοῦ Τρωῆς Ἡμαθίωτος ἢ ὑπὸ Ῥώμου τυράννου τοῦ Λατίου.

Εἰς τίνα ἐξ ὧν τούτων τῶν παραδόσεων πρέπει νὰ παράσῃ τις πίστιν; Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλαι ὑποθέσεις ἀλλ' αὗται εἶναι νεώτεραι· φιλόλογοι τινὲς πιστεύουσιν ὅτι τὸ ὄνομα Ῥώμη προέρχεται ἐκ τοῦ *ruma* ὅπερ πιθανόν νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὸν *figus ruminalis* πλησίον τοῦ ὀποίου εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ ποιμένου Φαυστύλου ὁ Ῥώμος καὶ ὁ Ῥωμύλος· ἄλλοι δὲ φρονοῦσιν ὅτι

ἔχει σχέσιν μὲ τὸ ὄνομα *raumon* δι' οὗ ἐν τῇ θρησκευτικῇ γλώσσῃ ἐκαλεῖτο ὁ Τίβερις, καὶ θὰ ἦτο λέξις ληφθεῖσα ἐκ τῆς ποιμενικῆς, ἣτις ἦν ἀνευ ἀμφιβολίας ἡ πρώτη καὶ ἀρχικὴ κατάστασις τῶν Ῥωμαίων. Ἄλλοι πάλιν πιστεύουσιν ὅτι ὠνομάσθη Ῥώμη ὡς οἰκουμένη ὑπὸ τῶν *Ραμνήτων* (*Ramnnes*) καὶ προσπαθοῦσι ν' ἀνεύρωσι τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν τῇ λέξει *ramus*, ὅπερ θὰ ὑπεδήλου τοὺς κατοίκους τῶν δασῶν. Τὸ μόνον πόρισμα ὅπερ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ πάντων τούτων εἶναι ὅτι οὔτε οἱ ἀρχαῖοι οὔτε οἱ νεώτεροι γινώσκουσι τι θετικὸν περὶ τοῦ σπουδαιότητος τούτου ἀντικειμένου. Ἄλλ' ὑπάρχει τι σπουδαιότερον ἔτι πρὸς ἐξέτασιν. Οἱ μῦθοι ἀντιφάσκουσιν, ὡς ἠδυνήθητε νὰ ἴδῃτε, καὶ ἀναιροῦνται ἀμοιβαίως οὕτως ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὸν μὲν ἂν δὲν διαψεύσωμεν τοὺς δέ. Ἐγὼ ἀληθῶς δὲν δύνωμαι νὰ πιστεύσω τὴν ὑπαρξιν τοῦ Ῥώμου ὡς κτίστου τῆς πόλεως χωρὶς νὰ καταστρέψω τὰς παραδόσεις περὶ ἰδρύσεως τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Πελασγῶν, τῶν Τρῶων κτλ. Ἀλλὰ τίς μὲ βεβαιῶσθαι ὅτι ὁ Ῥωμύλος ὑπῆρξεν ἀφοῦ πολλὰ ἄλλα παραδόσεις οὐδὲ λόγον ποιοῦνται αὐτοῦ, καὶ ἀφοῦ μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πλούταρχου ὅτι καὶ ὁ μῦθος τοῦ Νομίτορος καὶ Ἀμουλίου καὶ τῆς Ῥέας Σιλβίας διεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος Διοκλέους τοῦ Πεπαρηθίου ὃν ἠκολούθησεν ἐν τοῖς πλείστοις ὁ Φάβιος Πίκτωρ; Μὴ δὲν παρατηρεῖ αὐτὸς ὁ Πλούταρχος ὅτι ἐν τοῖς περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης «ὑποπτον μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλασματικόν».

Ἄλλὰ καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ῥωμύλου ὑπάρχουσιν αἱ μᾶλλον ἀντιφατικαὶ γινώμαι· καὶ τινὲς μὲν ἀποδίδουσιν αὐτῷ πατέρα τὸν Ἄρην, τινὲς δὲ τὴν σκιὰν τοῦ Ταρχετίου, ἄλλοι δὲ τὸν Αἰνεῖον καὶ ἄλλοι σιωπῶσιν ὅλως περὶ πατρὸς, οὐχὶ δὲ πάντες ἀποδίδουσιν αὐτῷ τὴν αὐτὴν μητέρα. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ περιεργότερον. Ἐνῶ ὡς εἶπον ἤδη τινὲς δὲν ἐπίστευον τὴν ὑπαρξιν, ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ γνωρίζωσιν ἀκριβῶς ποίαν ὥραν συνελήφθη ἐν τῷ μητρικῷ κόλπῳ καὶ ποίαν ὥραν ἐγεννήθη.

Διηγεῖται ὄντως ὁ Πλούταρχος ὅτι Ταρούτιός τις εἰς ὃν προέβλεπεν ὁ Οὐάριον ν' ἀνεύρη τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς γεννήσεως τοῦ Ῥωμύλου ἠδυνήθη διὰ γεωμετρικῶν ὑπολογισμῶν νὰ μάθῃ εἰδήσεις ἀκριβεῖς, αἱ οἱ πρὸ αὐτοῦ δὲν εἶχον. ἠδυνήθη λοιπὸν νὰ ἐξεύρῃ ὅτι ὁ Ῥωμύλος συνελήφθη ἐν τῷ μητρικῷ κόλπῳ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος τὴν κγ' ἡμέραν τοῦ μηνός, ὃν οἱ Αἰγύπτιοι ἐκάλουν Χοιάκ καὶ κατώρθωσε νὰ μάθῃ καὶ τὴν ὥραν ἣτις ἦν ἡ γ' μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ἄρισε δ' ἐπίσης ἀκριβῶς καὶ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως τοῦ Ῥωμύλου, ἣτις ἐγένετο τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος τὴν κ' ἡμέραν τοῦ μηνός τοῦ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καλουμένου Θάθ. Καὶ ἐννοεῖται καλῶς ὅτι αἱ εἰδήσεις αὗται ἦσαν ἱστορικαὶ διότι τὰς ἐμάνθανεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Δὲν τῷ ἦτο δὲ τὸ παράπαν δύσκολον νὰ ὀρίσῃ ὅτι ἡ Ῥώμη ἐκτίσθη τὴν θ' ἡμέραν τοῦ μηνός Φαρμοῦθι μετὰξὺ δευτέρας ὥρας καὶ τρί-

της, ὁ δὲ Δίων ὁ Κάσσιος μεταβιβάζει ἡμῖν τὴν εἰδήσιν ὅτι ὁ Ῥωμύλος ἦν δεκαοκταέτης ὅτε ἰδρυσεν τὴν Ῥώμην.

Μένομεν ἐκπληκτοὶ, κύριοι, ἀπέναντι τοσαύτης ἀσυμφωνίας γνωμῶν, δὲν θὰ ἐξεύρομεν δὲ εἰς ποῖαν τῶν γνωμῶν τούτων νὰ πεισθῶμεν ἂν δὲν ἤρχοντο εἰς βοήθειαν ἡμῶν τὰ φῶτα τῆς γλωσσολογίας ἥτις μᾶς διδάσκει ὅτι τὸ ὄνομα Romulus (Ῥωμύλος) εἶναι ἐπίθετον παραγόμενον ἐξ οὐσιαστικοῦ, οὕτινος σαφηνίζει τὴν ποιότητα· τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ romanus (Ῥωμαϊκός) καὶ παρὰ Βιργιλίῳ εὐρηταὶ romulea gens ἀντὶ romana gens· γλωσσολογικῶς λοιπὸν ἡ λέξις Roma παρήγαγε τὴν λέξιν Romulus καὶ οὐχὶ τὰνάπαλιν, ἄλλως ἢ Ῥώμη ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῆ Romulia. Ἄλλὰ μὴ δὲν γινώσκομεν τὸ κοινὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθος, οἵτινες σχεδὸν πάντοτε ἐλέγοντο καταγόμενοι ὑπὸ ἡρώδῃ τινος ὅστις ἔφερε τὸ ὄνομα τῶν; Οὕτως οἱ Μεσσάπιοι ἐλέγοντο καταγόμενοι ἀπὸ τοῦ Μεσσάπου, οἱ Πευκέτιοι ἀπὸ τοῦ Πευκετίου, οἱ Σικελοὶ ἀπὸ τοῦ Σικελοῦ, οἱ Ἴταλοὶ ἀπὸ τοῦ Ἰταλοῦ. Καὶ εἶναι φυσικὸν ἐκεῖνοι οἵτινες εἰς τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἤθελον νὰ ἀνεύρωσι ἡρωϊκὰς γενναίας πράξεις, ὡφείλον βεβαίως νὰ τὰς ἀποδώσωσι εἰς πρόσωπον ἐθνικόν, ἔπερ νὰ παρουσιάξῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν φυλὴν, καὶ τοῦτο τὸ πρόσωπον δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἢ ἐκεῖνο ἔπερ ἔφερε τὸ αὐτὸ ὄνομα. Διὰ νὰ καταστήσωσιν ἐνδοξότερον τὸ παρὸν τῶν ἤθελον νὰ βλέπωσιν ἐν τῷ παρελθόντι θεῖαν καταγωγὴν, γάμοις μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, συγγενείας μεταξὺ θνητῶν καὶ ἀθανάτων. Τοῦτο εἶναι ἴδιον πάντων τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ λέγει ὁ Τίτος Λίβιος ἐν τῷ προομιῳ του ὅτι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔθνος τὸ Ῥωμαϊκὸν εἶναι συγγνωστόν, καθότι διὰ τῶν μεγάλων πράξεων του ἐπλησίασε τὰς πράξεις τῶν θεῶν. Ὁ Ῥωμύλος λοιπὸν δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ὁ ἐθνικὸς ἦρωας, ὁ ἰδεώδης ἦρωας ὅστις ἐν τῷ προσώπῳ του περιλαμβάνει τὰς ἀρετὰς τοῦ Ῥωμαίου, τὸ ἀγαθὸν πνεῦμα, ἔπερ φονεύει τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ τὸν Ῥῶμον. Ἄλλ' οὐδὲν ἠδύνατο νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ ὡς ἄνθρωπον.

Πλὴν τούτου ἡ συγκριτικὴ φιλολογία ἔρχεται εἰς ἐπικύρωσιν τῶν ἡμετέρων τούτων ἰδεῶν, διότι ἡ γέννησις τοῦ Ῥωμύλου καὶ ἡ ἐκθεσις του εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ καὶ ἡ ἀξίησις του ἐν τῇ ἐρημίᾳ καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ θάνατός του ὑπομιμνήσκουσι τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ἐν ᾧ οἱ κριτικοὶ φιλόλογοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἰδῶσιν ἄλλο τι ἢ ἐν τῶν φυσικῶν φαινομένων μεταβληθὲν εἰς μῦθον. Καὶ ὁμοίως ἀπὸ τούτου τοῦ σημείου ἡ σημασία τοῦ μύθου ἀπλοποιεῖται καὶ εὐρίσκει τὴν ἐξήγησίν του ἐν τοῖς μύθοις ἄλλων λαῶν. Τί λοιπὸν μένει ἐκ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης, πῶς αὕτη ἐκτίσθη καὶ ὑπὸ τίνος; Ὁ βίος τῶν ἐθνῶν εἶναι κατὰ πάντα ὁμοίος μὲ τὸν βίον τῶν ἀτόμων· καὶ ἐκεῖνα ὡς ταῦτα ἔχουσι τὰς περιόδους αὐτῶν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τῆς νεανικῆς καὶ τοῦ γήραος, αὐτὰ δὲ τὰ ἔθνη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὰ άτομα τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ λοιπὸν εἶναι ἴδιον τῶν ἀτόμων τῶν γενομένων μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν νὰ ἀνατρέχωσιν εἰς τὰ ἔτη τῆς νεανικῆς αὐτῶν ἡλικίας καὶ ἐκεῖ νὰ

ἀνευρίσκωσι τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα παράδοξον γεγονός ὅπως ἀποδείξωσιν ὅτι καὶ ἐν τῇ κοιτίδι αὐτῶν ἐκυράτιζεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν ἡ λάμψις τῆς μεγαλοφυΐας. Εἶναι ταῦτα ἀτέλειαι ἃς πρέπει νὰ συγχωρῶμεν εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας. Ἡ Ῥώμη ἀφοῦ ἐξετάθη πέραν τῶν τειχῶν τῆς καὶ συνέτριψε τὰ σκῆπτρα πάντων τῶν βασιλέων τοῦ κόσμου, οἵτινες γονυπετεῖς ἐπεκαλοῦντο τὸν οἶκτον αὐτῆς, τότε δὲν ἠὺχαριστεῖτο ἀνευρίσκουσα τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς εἰς ὁμάδα ποιμένων, οἵτινες ἔστησαν τὴν κατοικίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Παλατινοῦ λόφου, ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ ἀμύνωνται κατὰ τῶν νομάδων περιόικων φυλῶν καὶ ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ ὀδηγῶσιν εἰς βοσκὴν τὰ ποιμνία των. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ῥώμης ὑπῆρξαν ποιμένες καὶ γεωργοί, οἵτινες ὁμοίως διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῶν τοπογραφικὴν θέσιν ἀνευ πολλῆς δυσκολίας ἀπέκτησαν πλοῦτην καὶ ἰσχύον· ὄντες μικρὸν μόνον ἀπωκισμένοι τῆς θαλάσσης ἠδύνατο νὰ ἀπολαμβάνωσι πάσας τὰς ἐξ αὐτῆς εὐκολίας χωρὶς νὰ ἦναι ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πειρατῶν, κατέχοντες δὲ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως, τὴν μεγάλην τοῦ Λατίου ἀρτηρίαν, ἦσαν οὕτω κύριοι τοῦ ἐμπορίου τῆς πεδιάδος καὶ τῆς θαλάσσης· ἐκτὸς δὲ τούτου ἠναγκασμένοι νὰ ἴστανται πάντοτε ἔνοπλοι ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς ἀντιπέρας ὄχθης, ἐθίσθησαν εἰς τὸ σταθερὸν ἐκεῖνο τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν πολεμικὴν ἐκείνην σχολὴν, ἥτις τοὺς κατέστησε οὕτω μεγάλους.

Ἔστω, κύριοι, ἃς μὴ ἀναζητῶμεν τὸ μεγαλεῖον τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν θεῶν, οὔτε εἰς τὸ Τρωαδικὸν αἶμα, ἔπερ ἔρρεεν ἐν ταῖς φλεψὶν αὐτῶν, τὸ μεγαλεῖόν των ἔκειτο ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ των· ὁ νόμος, ἰδοὺ ὁ θεὸς τοῦ Ῥωμαίου, ἡ πατρις, ἰδοὺ ὁ ναὸς του. Καὶ νῦν συμπεράνωμεν ἂν ὁ Ῥωμύλος δὲν ἔσχε ποτὲ πραγματικὴν ὑπαρξιν, ἂν ἡ Ῥώμη ἐκτίσθη κατὰ πάντα ἄλλον τρόπον ἢ κατ' ἐκεῖνον ὃν μᾶς μεταδίδει ἡ παράδοσις πλέον διαδεδομένη μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν πρώτων τῆς αὐτοκρατορίας, πίπτει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὁ περὶ ἀσύλου μῦθος καὶ ἐπομένως ὁ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων, ἀφοῦ ἡ ἀρπαγὴ αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῆ ἂν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ῥώμης δὲν ἦσαν ὄμιλος κακοποιῶν καταφυγόντων ἐκεῖ χάριν ἀσύλου, καὶ ἀφοῦ τὸ ἀσυλον τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀνευ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ῥωμύλου. Οὐδ' ἔχει ἀξίαν ἡ ἐπιφερομένη δικαιολογία ὑπὸ τινῶν μεγάλων κριτικῶν, οἵτινες κρίνουσιν ὅτι ἡ αὐστηρότης τῶν ἀρχαίων Ῥωμαϊκῶν νόμων ἔσχε τὸν λόγον τῆς εἰς τὰς σχέσεις τῶν πολιτῶν ὄντων προθύμων εἰς τὸ ὑπακούειν καὶ ἀνετοίμων εἰς τὸ ἐκτελεῖν πᾶσαν ἰδιοτροπίαν, καθότι ἡ ἀρχαία Ῥώμη οὐδένα ἔσχε νόμον ἐκτὸς τοῦ mos maiorum, ἔπερ ἦτο ἡ Suprema lex, καὶ οὐδεμίαν ποινή ἐκτὸς τοῦ ἀναθέματος ἐπιβαλλομένου διὰ τῆς λέξεως sacer· διὸ καθιερούτο εἰς τοὺς καταχθόνιους θεοὺς ὁ παραβάτης τῶν πατρίων ἐθίμων.

Ἐν τούτοις ἡ κριτικὴ, ἥτις καταστρέφει, οὐδὲν ἀγαθὸν προξενεῖ εἰς τὴν ἐπιστήμην, οὐδ' εὐχαριστεῖ τὴν ψυχὴν ἐφ' οἷς καταβάλλει κόποις καὶ ζητεῖ

νά μετενεχθῆ διὰ τῆς φαντασίας εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, οἵτινες εἶναι κεκαλυμμένοι μὲ τὸν μυστηριώδη πέπλον τοῦ μύθου. Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ μῦθος περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων δὲν ἔχει καμμίαν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ πρέπει ὁ φιλόλογος νὰ θέσῃ τὴν ἐρώτησιν ταύτην, πῶς εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος αὗτος;

Πρὸ ὀλίγου ἔλεγον ὅτι αἱ ἀρχαὶ τοῦ μυθολογικοῦ κόσμου πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς γλώσσης· ἡ ἔκφρασις μου δὲν ἦτο πολὺ ἀκριβὴς διότι οὐχὶ πάντες οἱ μῦθοι πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν εἰς τὰς ἀρχάς, οὐχὶ πάντες ἐγεννήθησαν ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ παραστήσωσι φυσικὸν φαινόμενον μὲ λέξιν, ἥτις ἐκφράζει πρᾶξιν τινα καὶ ἥτις μετέπειτα ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ πρόσωπον περὶ τὸ ὁποῖον συνεσπειρώθησαν μυρία φανταστικά γεγονότα, μυρία μῦθοι νεώτεροι.

Δύναται τις νὰ ἔχῃ δικαίαν σύλληψιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν μύθων τούτων σπουδάζων τὴν ἱστορίαν τοῦ Μέσου Αἰῶνος, ἐν ᾧ φαίνεται ὅτι συχνὰ μία εἰκὼν, ἐν ἀγαλλμα, μία συνήθεια ἢ δὲν ἦτο γνωστὴ ἢ χρῆσις ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς αὐθαίρετον ἐξήγησιν ἥτις μεταβαίνουσα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, μεταβιβαζομένη ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν μετεβάλλετο, ἐτροποποιεῖτο, ἐκαλλύνετο, μετεβάλλετο τέλος εἰς μῦθον. Τοῦτο συνέβαινε καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι διότι εἶναι ἐνστικτος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ τάσις ταῦ νὰ θέλῃ νὰ μάθῃ πᾶν ὅ,τι δὲν ἠξέουρει, τοῦ νὰ θέλῃ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σημασίαν παντὸς ὅ,τι τὸν περικυκλοῦ, τοῦ νὰ γίνῃ κύριος ὅλων τῶν ἄλλων ὄντων μανθάνων αὐτῶν τὴν χρῆσιν διὰ νὰ τὰ μεταχειρισθῇ εἰς ὄφελός του. Τελέντος τούτου ἄς ἴδωμεν τί παρατηρεῖται ἐν τῷ ἡμετέρῳ μύθῳ· οἱ Ῥωμαῖοι κατάρκου ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ, οἱ Σαβίνοι ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου, οἱ πρῶτοι ἀρπάζουσι τῶν δευτέρων τὰς γυναῖκας, ἵνα τὰς καταστήσωσι συζύγους τῶν· ἐκ τούτου συγκρούσεις καὶ πόλεμοι παρατούμενοι μὲ τὴν ἑνωσιν τῶν δύο φυλῶν. Τώρα ἴδωμεν ἐὰν ὑπῆρξεν ἐν τῷ βίῳ τῆς Ῥώμης γεγονός τι ὅπερ ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τοιοῦτον μῦθον. Καὶ ἀνευρίσκωμεν δύο τοιαῦτα, τὸ μὲν εἰς τὸ εἶδος τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου τὸ λεγόμενον confarreatio, τὸ δὲ ἐν τῇ βεβαιότητι ὅτι ἐποχὴν τινα ἐν τῷ Κυριναλίῳ ὄρει κατάρκει φυλὴ, ἥτις δὲν διέφερε τῆς Ῥωμαϊκῆς φυλῆς, οὔτε κατὰ τὴν γλῶσσαν, οὔτε κατὰ τὰ ἔθιμα, οὔτε κατὰ τὴν καταγωγὴν, καὶ ὅτι αὕτη συνεσωματώθη ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ φυλῇ. Ὁ μῦθος περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν παρήχθη ἐκ τῶν δύο τούτων γεγονότων.

Ὁ θρησκευτικὸς γάμος τόσον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὅσον καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὡς πρὸς τὴν μορφήν δὲν ἦτο ἡ μία ἀρπαγὴ, κατ' οὐσίαν δ' ἑνωσις ἀδιάλυτος, ἱερά, γενομένη διὰ τῆς θρησκείας, καὶ μολοντί ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατο νὰ προκύψῃ μεγάλη ἀντίφασις μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τῆς μορφῆς, οὐχ ἦττον ἂν σπουδάζοντες εἰσέλθωμεν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἀρχαίων ἢ ἀντίφασις ἐξαφανίζεται καὶ καθωρακίζεται ἐνώπιον τῆς συλλήψεως ἣν οἱ πα-

τέρες ἡμῶν εἶχον περὶ τοῦ γάμου, εὐγενῆ τὴν ιδέαν τῆς οἰκογενείας, ὑψηλὸν τὸν σεβασμὸν διὰ τὴν γυναῖκα.

Ὅπως πᾶσα πόλις εἶχε τὸν ἀρχηγέτην αὐτῆς θεόν, ὅστις τὴν ἐπροστάτευε καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνοντο αἱ θυσίαι καὶ αἱ εὐχαὶ τῶν πολιτῶν, οὕτως ἐκάστη οἰκογένεια εἶχε τὸν ἰδιαιτέρον αὐτῆς θεὸν περὶ τὸν βωμὸν τοῦ ὁποίου πρῶτας τε καὶ ἐσπέρας ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ὁ paterfamilias διὰ τὴν οἰκογένειαν, τὰ ἄτομα αὐτῆς ἕκαστον δι' ἑαυτὸν, ἐθυσίαζον. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Πομπηίας ἐπέτρεψαν ἡμῖν νὰ ἀποκτήσωμεν καθαρὰν ιδέαν ὅσον ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, μᾶς ἀπεκάλυψαν εἰς πολυπληθεῖ παραδείγματα ἀγαλλμάτια τῶν ἐφροσίων καὶ πατρῶν θεῶν καταστραφέντα ὑπὸ τοῦ πυρός, διότι ἴσταντο ἐπὶ τῆς ἐστίας, ἦσαν δὲ ἀρχαϊκοῦ ῥυθμοῦ διότι ἀνῆκον εἰς τὸν ἰδρυτὴν τῆς οἰκογενείας, μετεδίδοντο δὲ κληρονομικῶς ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ὡς τὸ πολυτιμώτερον κληροδότημα. Ἡ δὲ ἐστία ἦν τὸ κέντρον τῆς οἰκογενείας, ἥτις ἦτο συνδεδεμένη ὑπὲρ τοὺς φυσικοὺς δεσμοὺς διὰ τῶν θρησκευτικῶν· ἐπὶ παραδείγματι ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσωσι μέρος τῆς οἰκογενείας ὅσοι εἰσῆρχοντο εἰς αὐτὴν διὰ τῆς adoptio, ἀλλ' ὅστις δὲ ἐθυσίαζε περὶ τὸν μικρὸν ἐκεῖνον βωμὸν δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας. Καὶ ἔπειτα ἂν ἐξετάσῃ τις πάντα τὰ δικαιώματα ὅσα παρεῖχεν ἡ patria potestas, ἀπαντα προέρχονται ἐκ τούτου ὅτι ὁ paterfamilias ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς οἰκογενείας του παρὰ τοῖς θεοῖς, ὡς ὁ βασιλεὺς ἔχαιρε τὴν regiam potestatem καὶ οἱ ὑπατοὶ τὴν consularem potestatem, διότι ἐθυσίαζον διὰ τὸ κράτος οὔτινος ἦσαν ἀντιπρόσωποι πρὸς τοὺς θεοὺς. Ἡπατήθησαν λοιπὸν ἐκεῖνοι ὅσοι ἐσκέφθησαν ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ ἰσχύϊ· αὕτη ἐνέκειτο ἐν τῷ θρησκευτικῷ αἰσθήματι ὅπερ ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει τῶν λαῶν εἰσδύει καὶ εἰσέρχεται ἀπανταχοῦ εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ὅπως εἰς τὰ δημόσια καθιδρύματα. Ὁ paterfamilias ὡς μόνος ἀντιπρόσωπος τῆς οἰκογενείας ἦτο κύριος ἀπόλυτος· αὐτὸς εἶχε τὸ ius vitae et necis, οὔτε ἡ σύζυγος οὔτε οἱ υἱοὶ οὔτε ὁ νόμος αὐτὸς ἠδύνατο ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θελήσεώς του, ἥτις ἦτο ἀπεριόριστος καὶ ὑψηλὴ καὶ διήρκει καθ' ὅλον τὸν βίον. Μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς τὰ ἄρρενα τέκνα ἐκληρονόμουν τὴν λατρείαν τῆς ἐστίας καὶ τὰ ἐντεῦθεν πηγάζοντα δικαιώματα, καθότι αἱ γυναῖκες δὲν εἶχον ἰδίαν θρησκείαν ἀλλὰ τὴν τῆς οἰκογενείας εἰς ἣν ἀνῆκον. Ὡστε ὅταν ἕνεκα τοῦ γάμου ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καταλίπωσι τὸν πατρικὸν οἶκον, ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ καταλίπωσι καὶ τὴν λατρείαν τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῶν θεῶν.—Ἡ στιγμή εἶναι ὑψηλὴ, δὲν εἶναι ἀπλοῦς ἀποχαιρετισμὸς τὸν ὁποῖον ἡ ἀπερχομένη ὤφειλε νὰ δώσῃ εἰς τὸν οἶκον ἐν ᾧ ἐγεννήθη, εἰς τὴν ἀγνὴν κλῆσιν ἐν ᾗ κοιμωμένη εἶδε τόσα παρθένα ὄνειρα, εἰς τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ καταλίπῃ τὸν βωμὸν ἐν παιδίσκῃ ἔτι ἐκόσμει μὲ στεφάνους ἐξ ἀνθέων, τὸν θεὸν τῆς πρὸς ἐν συνεχῶς ἐστρέφετο τὸ βλέμμα

και αι εγκάρδιοι αὐτῆς ἐπιθυμίαι και ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὁποῖου διήλθε τοὺς εὐτυχεῖς τῆς παιδικῆς και νεανικῆς ἡλικίας χρόνους, ὅφ' ὃν τέλος ἠγάπησε και ἠγαπήθη ... Πάντα δὲ ταῦτα διατί; διὰ τὸ νὰ μεταβῆ εἰς ἄλλην οἰκίαν τῆς οὐδέποτε εἶχε διέλθει τὸ κατώφλιον, διὰ τὸ νὰ ὑποβληθῆ εἰς ἄλλην ἐξουσίαν ἣν δὲν ἐγίνωσκεν ἔτι ἂν εὖνους ἢ βαρεῖα ἤθελεν ἐπιπέσει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς, διὰ τὸ νὰ κάμῃ σπονδὰς ἐπὶ ἄλλου βωμοῦ, διὰ τὸ νὰ θύσῃ εἰς ἄλλον θεὸν ἄγνωστον τέως αὐτῆ. Ἄν πάντα ταῦτα ἔπραττεν ἐκουσίως, ἂν μὲ φαιδρὰν καρδίαν ἤθελε ν' ἀπαρνηθῆ τὸ παρελθὸν ἕνεκα μέλλοντος πάντῃ διαφόρου, βεβαίως θὰ ἐφαίνετο ἀσεβῆς, τοιαύτη δὲ γυνὴ οὐδὲ ἴσως ἤθελεν ἐμπνεύσει ἔρωτα· ἀλλ' εἰς τοῦτο προεῖδεν ἢ θρησκεία καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς ὁποίας ὁ γάμος ἐτελεῖτο ὑπὸ τὸν τύπον ἀρπαγῆς.

Τὴν ὠρισμένην ἡμέραν ὤφειλεν ἢ νεαρὰ νύμφη νὰ καταλίπῃ τὴν πατρικὴν ἐστίαν και νὰ λυθῆ ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ δεσμοῦ, ὅστις τὴν συνέδεε μὲ τὸν ἐφέστιον αὐτῆς θεόν. Τοῦτο δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ ἰδίᾳ, ἀλλ' ἦτο ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, διότι αὐτὸς ἦτο ὁ παρὰ τοῖς θεοῖς ἀντιπρόσωπος. Οὗτος περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν του και τῶν συγγενῶν τοῦ νυμφίου ἔπρεπε νὰ προσφέρῃ τὸν καθιερωμένον τύπον καθ' ὃν ἢ νὰ εὐχεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἠδύνατο νὰ συνδεθῆ μὲ τὴν λατρείαν ἄλλου βωμοῦ. Λατινιστὶ ἢ τελετὴ αὕτη ἐκαλεῖτο *traditio*, ἑλληνιστὶ δ' ἐγγύθις.

Μετὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι ἤρχιζεν ἢ πάλιν λέγω φαίνεται, διότι ὀλίγας εἰδήσεις βεβαίως ἔχομεν περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου ἐθίμου. Ἀλλὰ δυνάμεθα ὅμως νὰ τὸ εἰκάσωμεν ἐκ μερικῶν ἐθίμων ἅτινα ἀκόμη διατηροῦνται παρὰ τοῖς χωρικοῖς και ἰδίως παρὰ τοῖς Ἑλλησι χωρικοῖς, διότι ἐν Ἰταλίᾳ και κατ' αὐτὰς τὰς ἀπροσιτοτάτας ἄκρας τῶν ὀρέων ἀπέβη ῥιζικὴ ἕνεκα τῆς θρησκείας ἢ μεταβολῆ τῶν ἡθῶν.

Μοὶ ἐβεβαιώθη ὑπὸ προσώπου ἀξιοπίστου παρόντος ἐνταῦθα ὅτι ἐν πολλοῖς τόποις τῆς Ἑλλάδος τῆς τε στερεᾶς και τῶν νήσων, τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου ὁ γαμβρὸς μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ἵνα τὴν λάβῃ ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν συγγενῶν. Εὐρίσκουσι τὴν νύμφην μεταξὺ τῆς οἰκογενείας και τῶν συγγενῶν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ ὀφείλουσι νὰ κλέψωσιν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης ἐν ὁδῶν ἀντικείμενον. Οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης ἀνήσυχτοι προσπαθοῦσι νὰ προφυλαχθῶσιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατορθοῦσι νὰ κλέψωσι τι, ὅπερ αὐτοῖς μὲν προξενεῖ χάραν και ἀγαλλίασιν, εἰς δὲ τοὺς συγγενεῖς τῆς νύμφης λύπην, ἣτις ὅμως εἶναι ἐφήμερος. Ἡ σημασία τῆς συνηθείας ταύτης εἶναι ὅτι ἢ νύμφη φέρουσα μεθ' ἑαυτῆς ἐν οἴῳ δῆποτε ἀντικείμενον ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου, μεταφέρει τὴν εὐτυχίαν, τὴν χάραν τὴν εὐεστῶ ἀπὸ τῆς μιᾶς οἰκογενείας εἰς τὴν ἄλλην. Μετὰ τὴν ἱεροτελεσίαν ἢ νύμφη λαμβάνεται ἀπὸ τῶν βραχιόνων τῶν συγγενῶν και ἐν τῷ μέσῳ τῶν φωνῶν και τῶν κραυγῶν αὐτῆς διὰ τὸ νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἀκουσίως αὐτῆς σύρεται

ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἀπάγεται ἔξω τῆς φλιάς τοῦ πατρικοῦ οἴκου. Καὶ τοῦτο εἶναι λείψανον τῶν ἀρχαίων ἐθίμων κοινῶν ἀναμφιβόλως μεταξὺ Ἑλλήνων και Ῥωμαίων.

Κατὰ δευτέρον λόγον ἤρχετο ἢ *deductio in domum* ἢ *πομπή*, ὅπως τὴν ὀνόμαζον οἱ Ἑλληνες. Ἡ νύμφη ἐφ' ἀμάξης ἢ και περὶ πολλὰς ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν και συχνὰ ὑπὸ ἱερέως, κεκαλυμμένη μὲ πέπλον και ἐστεμμένη, προηγουμένων αὐτῆς δάδων ἐφέρετο εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν τοῦ ἐορτάζοντος πλήθους, ὅπερ μεγάλη τῆ φωνῆ ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν *ταλασίω*, ὅπως ἐν Ἑλλάδι *ὕμεναιε*, περὶ οὗ θὰ εἴπωμεν κατωτέρω. Ὅτε δ' ἢ νύμφη ἀφικνεῖτο εἰς τὴν οὐδὸν τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, οὗτος παρουσίαζεν αὐτῇ πῦρ και ὕδωρ, ὡς ἀπέικασμα τῶν θυσιῶν αἵτινες ἔπρεπε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τὸν ἐφέστιον θεόν, και ἔπειτα μετέφερον αὐτὴν ἐπὶ τῶν ἰδίων βραχιόνων ἐντὸς τῆς οἰκίας, εἰς τρόπον ὥστε οἱ πόδες αὐτῆς δὲν ἐφήπτοντο τοῦ ἐδάφους· ἦτο δὲ και τοῦτο συνέχεια τῆς ἰδέας τῆς ἀρπαγῆς.

Μοὶ ἐλέχθη ἔτι ὅτι ἐν τισι χωρίοις τῆς Ἑλλάδος, ὅταν ἢ γυνὴ φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἰσέρχεται, ὀφείλει νὰ ῥίψῃ ὑπεράνω τῶν ὤμων τῆς τρεῖς ἄρτους κομισθέντας παρ' αὐτῆς ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου και ὀφείλει νὰ ἐμπήξῃ εἰς τὴν κορωνίδα τῆς θύρας μάχαιραν. Πιστεύω ὅτι αἱ δύο αὗται πράξεις σημαίνουν ὅτι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν θὰ φάγῃ πλέον τὸν ἄρτον ὅστις ἕως τότε τὴν εἶχε διαθρέψῃ, θὰ τραφῆ δὲ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ ἄλλου ἄρτου και ἂν ἤρνεῖτο τοῦτο τιμωρία εἰς αὐτὴν ἐπέκειτο ὁ θάνατος.

Μόλις ἢ Ῥωμαῖα εἰσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν και ἐγίνετο ἢ *confarreatio*. Ἡ νεανὶς ἐφέρετο πρὸ τῆς ἐστίας ἢν διέβραχε μὲ τὸ καθάρσιον ὕδωρ και τοῦ πυρὸς τῆς ὁποίας ἤπτετο τῇ χειρὶ· οἱ δύο νεοὶ μεταξὺ τῶν εὐχῶν και τῶν ὕμνων διενέμαντο ἄρτον ἐξ ἀλεύρου *panis farreus*, ἔτρωγον αὐτόν, ἔπειτα δὲ ἢ γυνὴ ἐπρόφερε τὰς διασήμεους λέξεις *ubi tu Caius es, ego Caia*, οἵτινες σημαίνουν ἰδοὺ με, εἶμαι σὴ διὰ βίου, θὰ ζήσω μετὰ σοῦ εἴτε ἐν δυστυχίᾳ εἴτε ἐν εὐτυχίᾳ· εὐχονται ἐκ νεοῦ και ὁ γάμος ἐγένετο. Ὁ πέπλος ὅστις ἐκάλυπτε τὴν νύμφην, σημεῖον τῆς παρθενίας, ἀπετίθετο κατὰ γῆς ὁμοῦ μὲ τὴν ἄτρακτον και τὴν ἡλακάτην. Παύει δ' οὕσα πλέον *nupta* και γίνεται *sponsa*, ἀνήκει δ' εἰς ἄλλην οἰκογένειαν, ἣς ὁ πατὴρ θεὸς τὴν ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του· τὰ ὅσα τῆς θὰ ἀναπαύωνται μετὰ θάνατον, οὐχὶ ἐν τῷ τάφῳ τῶν γονέων τῆς, ἀλλ' ἐν τῷ τῶν προγόνων τοῦ συζύγου τῆς.

Οὗτος εἶναι ὁ θρησκευτικὸς γάμος ὅστις πάντοτε παρὰ Ῥωμαῖοις ἐθεωρήθη ὁ ἀληθὴς και ὁ μόνος γάμος· ἀργότερα εἰσήχθη ὁ γάμος *coemptione* και ὁ γάμος *usu*· ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξεν εἰς τῶν πολλῶν νεωτερισμῶν τῶν γενομένων ἕνεκα τοῦ ὄχλου, ὅτε ἐγένετο ἢ πολιτικὴ ἰσότης, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου ὁ νόμος ἦτο ἀνάγκη νὰ ἔρρηξῃ τὰ εἶδη τοῦ γάμου, ὅ ἐχρῶντο οἱ πληθεῖσι,

οἷτινες δὲν ἠδύνατο νὰ κάμωσι χρῆσιν τῆς confarreatio, διότι δὲν εἶχον gentem οὐδὲ περάτας τῶν προγόνων των.

Ἐκ τούτων πᾶντων δὲν φαίνεται καθαρὰ ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν ὅποιοι μετεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων καὶ τοῦ εἴδους τοῦ γάμου, τῆς confarreatio; Ὁ μελετῶν, κύριοί μου, τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ζωῆς λαοῦ τινος, δὲν δύναται νὰ παραιτηθῆται τῶν εἰκασιῶν ἔν τῷ σκότει τόσων αἰώνων, μεταξὺ τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ ἀντιφασκουσῶν παραδόσεων τὸ νὰ παραιτηθῶμεν τῶν υποθέσεων σημαίνει νὰ παραιτηθῶμεν τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν παραδόσεων, αἷτινες ἐν τούτοις ἔχουσι πολὺ τὸ διαφέρειν. Καὶ ὅμως δὲν θὰ σὰς φανῆ παρὰδοξον ὅτι θὰ συμπερᾶνω λέγων ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς ἔπλασαν τὸν μῦθον τῆς ἀρπαγῆς μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ δὲν ἤξευρον νὰ ἐξηγήσωσι τὴν σημασίαν τῆς μορφῆς μεθ' ἧς ἐτελεῖτο ὁ γάμος. Οὗτοι δὲν ἐγνώριζον οὔτε τὴν σημασίαν τῆς λέξεως *Talassio*, ὅπως οἱ Ἕλληνες τῶν προηγουμένων ἐτῶν δὲν ἐγνώριζον μὲ τί ἰσοδυναμεῖ ἡ λέξις *Τυμέναιε*, καὶ ὅμως προσέθηκον τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὠραιότερας γυναικὸς ἀρπαγῆς καὶ παραδοθείσης εἰς τὸν Ῥωμαῖον πολίτην Ταλάσιον. Ἄλλ' ὅτι ἡ ἐξηγήσις αὕτη δὲν ἐγένετο γενικῶς παραδεκτὴ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ὅτι οὗτοι δὲν εἶχον καθαρὰς περὶ τούτου ιδέας, τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἀμφιβολία ἣν ἐκφέρει ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς αὐτοῦ (§ 31) «Διατί ὁ πολυθρόλυτος ἄδεται Ταλάσιος ἐν τοῖς γάμοις; Ἠότερον ἀπὸ τῆς ταλασίας;» Ἀπὸ τῆς συνθηκῆς δηλ. ἦν εἶχον αἱ γυναῖκες νὰ νήθωσι καὶ ἐφ' ἣ τὸσον ἐκαυχῶντο, ὥστε διὰ νὰ ἐπαιέσῃ τις ἀρκετὰ γυναῖκα ἤρκει νὰ τὴν ἀποκαλέσῃ *Ianifica*; Ὑπόθεσις λίαν ἀπομεμακρυσμένη τυρόντι, ἐπίσης ἀπομεμακρυσμένη ὡς ἡ τῶν νεωτέρων ὅτι ἡ λέξις αὕτη ἀνήκεν εἰς ἀρχαῖον ἄσμα, ὅπερ ἐψάλλετο ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ νύμφη ἀπὸ τῆς πατρικῆς οἰκίας μετέβαιεν εἰς τὴν τοῦ γαμβροῦ. Ἐξεύρουσιν οὗτοι ἂν ὑπῆρχεν ἄσμα ψαλλόμενον ὑπὸ τῆς συνοδίας, καὶ, ἂν ὑπῆρξε, ἐξεύρουσιν ὅτι ἡ λέξις αὕτη ἐμπεριείχετο ἐν τῷ ἄσματι;

Τὸ κατ' ἐμὲ ἡ λέξις *Talassios* μοι ὑπενθυμίζει τὴν λέξιν *θάλασσα* καὶ συγχρόνως τὴν Ἀφροδίτην ἀναδυομένην τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης, ὡς διηγείτο ὁ ἑλληνικὸς μῦθος, ὅπως δὴ ποτε δὲ ἀντιπρόσωπον τοῦ ὕγρου στοιχείου. Βεβαιοῦμαι δὲ ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἐπεκαλεῖτο ὑπὸ τὸ ὄνομα *thalassia*, οὐ μόνον διότι ἡ ἐπίκλησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπευθύνηται ἢ εἰς μίαν θεότητα, ἀλλ' ἀκόμη διότι αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἡ θεότης προστάτρια τοῦ ἔρωτος. Τίς δὲ ἄλλη ἠδύνατο νὰ ἦναι αὕτη ἢ ἡ Ἀφροδίτη; Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἀπαντᾶται παρὰ Λατίνῳ τινὶ συγγραφεῖ ἡ ἐπίκλησις εἰς θεᾶν ἣτις φέρει τοιοῦτον ὄνομα ἢ εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἧς εἶναι ἐπίθετον.

Ὁ Κάτουλλος λέγει

Lubet jam servire Talassio

καὶ ὁ Μαρτιάλης

nec tua defuerunt verba, Talasse, tibi

Δὲν θὰ ἦτο δύσκολον ν' ἀποδείξη τις ὅτι τὰ δύο ὀνόματα *Τάλασσα* καὶ Ἀφροδίτη ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀρχήν.

Ἐξηγουμένου λοιπὸν οὕτω τοῦ ἐθίμου τούτου, ἡ πρώτη δυσκολία ἦτις προσεγένετο εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀρχαίων ἦτο αὕτη ἀλλ' ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀρπαγὴ γυναικῶν ἐλευθέρων, γυναικῶν Ῥωμαίων; Καὶ ὁ νόμος ὅστις ἐπροστάτευε τὴν γυναῖκα, ἧς ὑπερήσπιζε τὴν αἰδῶ, ἡ θρησκεία, ἣτις ἐξηγίαζε τὴν ἀγνότητά της, ἡ καλὴ ἀγωγή ἣτις ἀπηγόρευε τὴν προσβολὴν της, πάντα ταῦτα ἤθελον ἀνεκράξει κατὰ τῶν ἀρπάγων καὶ ἤθελον καθιερώσει τὴν κεφαλὴν των εἰς τοὺς καταχθονίους θεοὺς. Ἄν ἡ ἀρπαγὴ αὕτη τῶν γυναικῶν δὲν συνέβη ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῷ τῆς Ῥώμης, θὰ συνέβη πρὸς γειτονικὴν τινα φυλὴν, μάλιστα πρὸς τὴν πλησιεστάτην, τὴν τῶν Σαβίνων, ἣτις κατῴκει τὸ Κυρινάλιον. Καὶ ἰδοὺ πῶς ὁ μῦθος λαμβάνει ἱστορικὴν ἀποψιν. Καὶ ἡ ἀνάμιξις αὕτη εὐρίσκει τὴν ἐξηγήσιν της. Ἦτο γνωστὸν ἀληθῶς ὅτι τὸ Κυρινάλιον κατακεῖτο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Σαβίνων, ἦτο βέβαιον ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάτρευον θεοὺς τινὰς ἰδίους καὶ τοῖς Σαβίνοις ὡς ἐπὶ παραδείγματι, τὸν θεὸν Κῶνσον, τὸν θεὸν Σάγκον, τὸν θεὸν Φίδιον κτλ. Ἄλλ' ὅπερ εἶναι ἔτι μᾶλλον περίεργον, τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν πνεῦμα, ὁ Ῥωμύλος ἐλέγετο καὶ αὐτὸς Κυρίνος, λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ Κυριναλίου. Πῶς λοιπὸν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῶσι πάντα ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ λαοῦ ἠττηθέντος ἐν πολέμῳ; Τοῦτο δὲν τὸ ὑπέφερον ἢ ὑπερηφάνειά των, ἀρα συνέβη ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἤρπασαν τὰς γυναῖκας τῶν Σαβίνων. Τέλος διὰ ν' ἀποδειχθῇ ὅτι κατ' ἀνάγκην παρεβίασαν τὸ ἄσυλον τῆς φιλοξενίας κατέφυγον εἰς τὸν μῦθον τοῦ ἀσύλου, καθ' ὃν ἡ Ῥώμη μόλις ἰδρυθεῖσα δὲν ἦτο ἡ συνάθροισις τις κακοποιῶν στερουμένων γυναικῶν, ὑποβλεπομένων ὑπὸ τῶν πλησίων, ἀλλ' ἰσχυρῶν τιῶν καὶ δυνατῶν. Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι μεταγενέστερος τοῦ πρώτου καὶ φαίνεται ἐπεξεργασθεὶς ὑπὸ χειρὸς ἑλληνικῆς, καὶ τοῦτο καθίσταται φανερόν ἅμα ἰδωμεν ὅτι ἡ λέξις *asylum* εἶναι αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ λέξις *ἀσυλον* ἂν λοιπὸν ἑλληνικὴ εἶναι ἡ λέξις, ἑλληνικὸς δέον νὰ ἦναι καὶ ὁ μῦθος.

Καὶ εἶναι παρὰδοξον ἂν εἴπη τις ὅτι τὸν μῦθον τούτον ἐπεξεργάσθη χεῖρ ἑλληνικὴ, καθότι ὅτε ἡ Ῥώμη ἤρξατο νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κτίσεις της καὶ νὰ φέρῃ τοὺς νικηφόρους αὐτῆς ἀετοὺς πέραν τῶν ὀρίων τοῦ Λατίου, σχεδὸν πανταχοῦ ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἷτινες ἀπηυδηκυῖαι ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἐκ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς διαφθορᾶς, δὲν ἤσθοντο ἀποστροφῆν εἰς τὸ νὰ δεχθῶσι τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγόν, καθότι ἦσαν βέβαιαι ὅτι ἤθελον δεσπόσει τῶν κυρίων αὐτῶν. Καὶ ὁ Ὁράτιος δίκαιον εἶχε νὰ γράψῃ-

Graecia capta ferum victorem coepit et artes

Intulit agresti Latio.

Διότι πλεῖστοι Ἕλληνες εἰσέρρουσαν εἰς Ῥώμην ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν κατακτητῶν τοῦ κόσμου, κομίσαντες μεθ' ἑαυτῶν ποίησιν, διαλεκτικὴν, λεπτότητα τρόπων. Οἱ σκαιοὶ κάτοικοι τοῦ Λατίου τοὺς ὑποδέχονται θερμῶς

καὶ τοὺς τιμῶσιν ἀποδέχονται τοὺς ἑλληνικοὺς τρόπους ὅπως καταστῶσι κομφοὶ καὶ εὐγενεῖς, ἀλλ' ἐν τῷ κυπέλλῳ ὅπερ προσεφέρετο αὐτοῖς μετὰ τοῦ ἐπιχειλοῦς μέλιτος κατέπινον καὶ τὸ δηλητήριο, ὅπερ βαθυμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τοὺς κατηνάλωσε. Εἰς μάτην ἢ αὐστηρὰ φωνὴ Κάτωνος τοῦ Τιμητοῦ προσεπάθησε νὰ τοὺς περιστείλῃ· εἰς μάτην ἀντέταξε τὸ μέγα αὐτοῦ κύρος ὁ παραβλεπόμενος ὑπὸ τῆς νέας γενεᾶς, ἀπλήστου ἡδονῶν καὶ γραμμάτων δὲν εἰσηκούσθη.

Ἐκτοτε ἄρχεται σφάλλουσα ἡ Ῥωμαϊκὴ συνείδησις, θολοῦται τὸ ρεύμα τοῦ δημοσίου βίου, καθαρὰ εἰκὼν τῆς διαφθορᾶς τοῦ ιδιωτικοῦ βίου. Ἐπα- νέρχονται τότε εἰς τὸ παρελθόν, θέλουσι νὰ τὸ ἴδωσιν ἐξ ἄλλης ἀπόψεως, θέλουσι νὰ τὸ καταστήσωσιν ὠραῖον, πλήρες ἱποτικῶν τυχῶν, ἐξέχον εἰς γεγονότα ὧν μετεῖχον καὶ οἱ θεοί, ζητοῦσι δὲ νὰ ἴδωσιν ἐν αὐτῷ ἀντανά- κλασιν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν τῆς Ῥώμης ἦτο ὅλως διάφορον· αὐτὴ τὸ εἶχε γράψει διὰ τοῦ ζήφους, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς γραφίδος καὶ τὸ εἶχε σφραγίσει διὰ τοῦ Corpus juris, ὅπερ διαμείνει πάντοτε ἵνα βεβαιώη τὸν κόσμον περὶ τῆς πολιτικῆς ἀξίας ὅχι ἐνὸς νομοθέτου ἀλλὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ συναπαξάπαντος, ὅστις δὲν ἐχάρη τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν διήλθε. Διότι ἐν τῷ ἀπείρῳ ρεύματι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἡ Ῥώμη παριστᾷ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν. Ἀλλὰ τὴν ἡλικίαν τῆς λάμπειας καὶ τῶν ἡδέων ὀνείρων, τὴν ἡλικίαν καθ' ἣν ἐπιτρέπεται τοῖς θνητοῖς νὰ προσβλέπωσι δι' ἀναπεπτα- μένης ὕψεως τὸ ἰδεῶδες, τὴν νεότητα τέλος, ὦ! τὴν νεότητα τῆς ἀνθρω- πίνης ἡλικίας ἀντιπροσωπεύει ἡ πατρίς ὑμῶν, κύριοι, εὐτυχῆς ὅτι ἐγέννησε τὸν Ὀμηρον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Πίνδακρον τὸν Φειδίαν, τὸν Πλάτωνα τὰς ὑψίστας κορυφὰς τῆς ἀλύσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

L. VIOLA.

ΠΕΡΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ *

Τὸ ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀνῆλθον τὸ βῆμα ἵνα συνδιαλεχθῶ μεθ' ὑμῶν, εἶνε ἐν τῶν θεμελιωδισταίων ἔμκα καὶ ζωτικω- τάτων τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν ὑμῶν, τὴν ἐπιεί- κειαν, ἂν δὲν κατώρθωσα ν' ἀνέλθω εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτοῦ περιωπὴν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀξιώ τὴν ὑμετέραν ἐπὶ τούτου ἀντίληψιν καὶ συνεργασίαν. Ἄν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπασχολεῖ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν μελέτην τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων κοινωνιῶν τῆς Ἑσπερίας, καθίσταται δ' ὅση- μέρακι ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης, κατὰ μείζονα λόγον ὀφείλει νὰ ῥιφθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοσιότητα, ἥτις μόλις δύναται ν' ἀξιώσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν τιμὴν, ὅτι εἰσηλθεν ἤδη εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῶν λαῶν τῆς

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ συλλόγῳ Παρνασσῶ τῆ 14 Μαρτίου ε. ε.

Εὐρώπης καὶ ὅτι ἀποτελεῖ πράγματι ἐν τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς εὐρώ- παϊκῆς ὀλομελείας καὶ ἓνα τῶν παραγόντων τῆς ἱστορικῆς προόδου τῆς νεω- τέρας κοινωνίας. Ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν ὑμῶν, ἀλλ' ὡς εἶπον ἤδη, ἐπι- καλοῦμαι κατ' ἐξοχὴν τὴν ὑμετέραν στοργὴν καὶ σκέψιν ὑπὲρ τοῦ ἀναπτυσ- σομένου θέματος. Εἶνε σοβαροὶ λίαν καὶ ἐπισφαλεῖς οἱ σημερινοὶ χρόνοι. Πα- ρίστανται κατ' ἀνάγκην πολλακίς ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν στιγμαί, καθ' ἃς μόνη ἢ σκέψις καὶ ἀνήσυχός τις τῶν πνευμάτων δρᾶσις καὶ ἐργασία ὀφείλει ἀποκλειστικῶς ν' ἀπασχολῇ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς κοινωνίας. Ἐν τοιοῦτῳ σημείῳ περικεῖται σήμερον. Ἴσως ἀπατῶμαι, ἴσως ἀπαισιοδοξῶ· ἀλλ' ὁμο- λογῶ ὑμῖν, ὅτι βλέπω ἤδη μέλανα σημεῖα ἐν τῷ ὀρίζοντι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· καὶ δὲν πιστεύω τὸ προαίσθημα τοῦτο νὰ ἦνε κοῦφον τι εἰδῶλον ἀργῆς φαντασίας, ἀλλὰ πραγματικότης, ὅσημέρακι λαμβάνουσα ἀληθεστέραν ὑπόστασιν καὶ ζωὴν, ὅσημέρακι ἀναπτυσσομένη ὑπὸ φοβερωτέρων ἔκφρασιν. Κατὰ τῆς ἀπαισίας ταύτης πραγματικότητος ἐξ ἧς ἡ σύγχρονος δέσις καὶ αἱ περιπέτειαι τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, προκαλῶν τὴν προσοχὴν ὑμῶν, κύριοι, ἐπικαλοῦμαι ἔμκα τὴν σύντονον ὑμῶν συνεργασίαν. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἰένης πλήρης σκέψεως καὶ ἀληθινῆς πίστεως περὶ τῶν μέσων τῆς σωτη- ρίας τῆς πατρίδος του ὁ φιλόσοφος Fichte ἐν τοῖς πρὸς τὸν γερμανικὸν λαὸν λόγοις αὐτοῦ ἔλεγεν εἰς τὴν νεότητα, εἰς τὸν ἀκρογωνιαῖον τοῦτον λίθον πάσης ἐθνικῆς παλιγγενεσίας: «ἡ Νεότης οὔτε νὰ γελᾷ οὔτε ν' ἀστείευῆται πρέπει, ἀλλ' αἰετοτε νὰ διατελῇ σοβαρὰ καὶ ἐμβριθῆς, σκεπτομένη μόνον καὶ ἐργαζομένη». Τοιαῦτα τὰ καθήκοντα τῆς νέας γενεᾶς ἐν ταῖς κρίσιμοις ταύταις στιγμαῖς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας· ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σκέψεων τούτων λάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἐργασίας καὶ χωρήσωμεν θέλομεν διέλθει διὰ περιπετειῶν, θέλομεν βαδίσει ἐπ' ἀκανθῶν, διὰ στενωπῶν καὶ σκοτίας· ἀλλὰ τὸ ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον δέον αἰετοτε νὰ ἦνε ἡ πίστις ἡμῶν καὶ ἡ πεποίθησις, θέλει ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τέλους ἀποκαλυπτόμενον ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι τῆς ἀληθείας. Ζωὴ εἶνε ἡ ἐργασία· ζωὴ εἶνε ἡ πάλη· καὶ δὲν βλέπω στάδιον εὐγενέστερον καὶ προσφρωτότερον τῆς ἐντίμου ταύτης πάλης ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο. Ἀνῆλθον καὶ πάλιν ἐπ' αὐτοῦ με πίστιν . . . καὶ με ἐλπίδα, ἵνα ἀπὸ τῆς περιωπῆς αὐτοῦ ἐπιφωνήσω πρὸς συναθλητὰς καὶ συνα- δέλφους — Laboremus! φρονῶν ὅτι ἡ κραυγὴ μου αὕτη θέλει τύχει καὶ ἡχοῦς καὶ ἀντιλήψεως.

* *

*

Τὸ ἔτος 1789 ἀποτελεῖ οὐσιώδη καὶ σημαντικώτατον σταθμὸν τοῦ ἀν- θρωπίνου βίου. Ἄλλος μέγας παράγων ἀπεκαλύφθη ἤδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πλη- ρῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὰς σελίδας αὐτῆς· ἡ ἱστορία ἦτο μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ δημιούργημα μεμονωμένων ἀτόμων ἢ ὀρισμένων τάξεων καὶ ἐθνῶν· ἀλλ' ἤδη ἀπασαί ἐκεῖναι αἱ διάφοροι, ἀντί-

θετοι πολλάκις κοινωνικαὶ ομάδες συνκναμίζονται ἤδη εἰς μίαν ἐνότητα, εἰς μίαν πλήρη κοινωνικὴν ἰδέαν· ὁ λαὸς, ὁ τέως Περσίας τῆς ἱστορίας, ἡ ἀπόβλητος αὐτῆ τάξις τῶν προτέρων γενεῶν, λαμβάνει συνείδησιν ἑαυτοῦ, ἀποκαλυπτομένης κατὰ πρῶτον τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀποστολῆς του καὶ ἄρχεται διατυπῶν τὴν ἰδίαν ἀτομικότητα, γράφων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἣτις ὁσημέραι καθίσταται ἀνθρωπίνη ἱστορία. Πολυσήμαντον, μεγαλοπρεπὲς θέαμα προβάλλον νέας ἰδέας, δημιουργοῦν πρωτοφανεῖς σκέψεις καὶ ἀναπτύσσον νέας προβλήματα εἰς τὸν Οἰδίποδα τῆς ἱστορίας! Πολυσήμαντον μυστήριον! Μεταξὺ τῶν κατωτέρων κατ' ἐξοχὴν κοινωνικῶν τάξεων ἐνεφώλευον τέως διαρκῆ τὰ σπέρματα τῆς ἀμαθείας, τῆς ἀγνοίας, ἐξ ἧς ἀείποτε ἀνεπτύσσοντο ὁ ἀνταγωνισμὸς, ἡ ῥήξις, ὁ πόλεμος ἐν τοῖς σπλάγγνοις τῆς κοινωνίας· πράγματι πόλεμος ὄλων ἐναντίον ὄλων. Μοιραῖος πόλεμος παρκαλωῶν τὴν συνεννόησιν, τὴν συνεργασίαν, τὴν συμφιλίωσιν τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνικῶν, τῶν λαῶν· πόλεμος ἀναγκάων ἐπὶ τῆς αἰμοσταγοῦς αὐτοῦ σημαίας τὸ μῦθος ὡς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς προόδου τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἤδη ἡ κοινωνία ἐν τῇ μεγάλῃ ἰδέᾳ τοῦ λαοῦ συνενωθεῖσα εἰς ἐν ἀρμονικὸν σύνολον, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ πλήρη τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπίνου μικροκόσμου, ἐπὶ τῆς ζωτικῆς δὲ ταύτης ἀρχῆς δημιουργεῖται καὶ ἀναπτύσσεται τὸ δῶμα τῆς ἱστορίας.

Παρατηρήσατε τὸν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης βίον τῶν καθ' ἡμᾶς κοινωνικῶν. Ὅποιαι ἀλλοιώσεις, ὅποσαι μεταβολαὶ ἐν οὕτωσιν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι! Ὁ ἀπαρέλθῃ εἰς αἰὼν μόλις ἀπὸ τῆς μεγάλῃς ἐκείνης στιγμῆς, καθ' ἣν ἐν μέσῳ ἀνευφημιῶν προεκήρυσσοντο τὰ δίκαια τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς δὲν θέλει ἀναγνωρίσει τὴν μετὰ τοῦ προηγούμενου κοινὴν αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ φύσιν. Μέγας οὗτος ἀληθῶς αἰὼν, ἐν ᾧ ζῶμεν ὅ,τι ἠσθάνθη καὶ ἐσκέφθη προηγούμενως ὁ αἰὼν τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ὁ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, ὅλα τὰ ὄνειρα, ὅλους τοὺς πόθους αὐτῶν συνεχίζει ἤδη καὶ πραγματοποιεῖ ὁ δέκατος ἔκτος αἰὼν, ὁ αἰὼν τῆς Ἀπελευθερώσεως. Κλίνωμεν τὸ γόνυ· κατόπι δισχιλιοτοῦ χειμῶνος ἀνατέλλει καὶ πάλιν τὸ ἔαρ ἐν τῷ συννεφῶδι ὀρίζοντι τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Δὲν ἐπιχειρῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ διατυπώσω τὰ κύρια στοιχεῖα καὶ χαρακτηριστικὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς· ἤθελον ἀποπλανηθῆ τοῦ θέματος, οὗ ἐπιληφθεὶς παρέστην ἐνώπιον ὑμῶν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην· ἀλλ' ὅ,τι δύναμαι νὰ εἶπω εἶνε, ὅτι ἡ ἔρευνα καὶ ἡ συζήτησις, τὸ πνεῦμα τῆς κριτικῆς καὶ τῆς γνώσεως εἶνε τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ γνῶσις πάντων τῶν περὶ ἡμᾶς ὄντων κατήλθεν ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων κορυφῶν τῆς σκέψεως καὶ εἰσέδυσεν εἰς τὴν συνείδησιν τῆς εὐρυτέρας κοινωνίας. Ἀπανταχοῦ ἐν ἀπάσαις ταῖς κοινωνικαῖς τάξεσι τὰ λεπτότατα προβλήματα τίθενται καὶ ἀναλύονται μετὰ προφανοῦς τόλμης· ἡ ἐπι-

στήμη μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀτμοῦ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς ἀστραπῆς εἰσβάλλει ἀπανταχοῦ, ἐξεγείρει τὴν κοιμωμένην συνείδησιν τῶν λαῶν καὶ ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἰδέαν· ἀποκαθαίρει τὰς σκωρίας τῶν παρελθόντων καὶ πλήρης πίστεως ἀναπετάσσουσι τὴν σημαίαν τοῦ μέλλοντος. Ἡ κοινωνία ἀνεκρηύχθη ἐλευθέρᾳ καὶ ἐντεῦθεν ἀρέεται τὸ δίκαιωμα νὰ ἦνε σχεπτομένη, μελετώσα, ὑποβάλλουσα πάντα τὰ περὶ αὐτὴν ζητήματα εἰς τὴν βάσανον αὐστηρῆς κριτικῆς καὶ ἀναλύσεως· μόνον ἡ σκέψις εἶναι ἡ ἐλευθερία, τοῦτέστιν ἡ συζήτησις, ἡ ἀνάλυσις, ἡ μελέτη, ὡς τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος.

Ἀνεγίνωσκον πρὸ τινῶν ἡμερῶν τὰ ἀκόλουθα ἐν γερμανικῷ συγγράμματι ἀρχομένου τοῦ ἔτους τούτου ἐκδοθέντι:

Ἡ ἀνάγνωσις ἐπέξετάθη ἐπὶ τοσοῦτον κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ὥστε μετεβλήθη εἰς ἀληθὴ μανίαν· αὕτη διαπνέει ἀπασαν τὴν κοινωνίαν, ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων αὐτῆς στρωμάτων. Οἱ κολοσσαῖοι τροχοὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου κεντῶνται ἐν τῇ φιλολογίᾳ τοῦ πλήθους. Ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν εἶναι ἡ λαμπρὰ ἐποχὴ τῆς φιλολογίας, τῆς ὁποίας τὰ δόγματα κατέστησαν τὰ ἀληθῆ μετεωρολογικὰ σημεῖα, καὶ ἂν εἰσέτι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν οὐδεμίαν κέντηται ἀξίαν. Σύγγραμμα καὶ κοινωνικὸς βίος εἶνε βαθύτερον παρ' ἄλλοτε μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένα· καὶ ἐντεῦθεν ἀπαντα φέρουσι κατ' ἐξοχὴν τὴν σφραγίδα τῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς, ἣν ἐκπροσωποῦσιν. Ἀληθῆς Πρωτεύς ἡ καθ' ἡμᾶς φιλολογία ὑφίσταται ἀπάσαις τὰς μεταμορφώσεις τῆς κοινωνίας· ἐν ἀπασί δὲ τοῖς συγχρόνοις συγγράμμασιν ἀποπνέει ἡ ψυχὴ τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος¹. Τοιαύτη ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἀλλὰ τί συμβαίνει ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς νέᾳ ἐλληνικῇ κοινωνίᾳ;

Ὀλίγα παρήλθον ἀπὸ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως ἡμέραι καὶ ἀνεγίνωσκον μετ' ἄλλους ἐν τῇ τελευταίᾳ πρὸς τὸ νομοθετικὸν σῶμα προεισαγωγικῆ ἐκθέσεως τῶν ὑποβληθέντων νομοσχεδίων περὶ δημοτικῆς παιδεύσεως ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ὑπουργοῦ τὰ ἐπόμενα, εἰλικρινῆ καὶ ἐκφραστικὴν εἰκόνα τῆς καθ' ἡμᾶς πνευματικῆς καταστάσεως:

«Οὐδαμοῦ ἀλλοχοῦ δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ τόσῃ ἀποστροφῇ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὸ βιβλίον. Διέρχεται τις πολλάκις ὀλοκλήρους ἐπαρχίας, χωρὶς νὰ ἀπαντήσῃ δέκα ἀνθρώπους ἐν βιωτικοῖς ἔργοις ἀσχολουμένους, ἔχοντας ἐν τῷ οἴκῳ βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν, ὥστε κινδυνεύει νὰ πιστευθῇ παρ' ἡμῖν, ὅτι τὸ βιβλίον καὶ ἡ ἀνάγνωσις εἶνε ὠρισμένα τῆς παιδικῆς μόνον ἡλικίας ἀσχολήματα, ὡς κατήντησε νὰ θεωρῆται καὶ ἡ μουσικὴ ὡς ἀναγκαῖα πρὸς εὐθυμίαν ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ τῆς μέθης ὑπηρετικῆ. Οὐδαμοῦ τοσαύτη πτωχία γνώσεων μεθ' ὅλην τὴν φυσικὴν εὐφυίαν τοῦ Ἑλλήνος καὶ τὴν ἀπὸ πεντήκοντα ἐτῶν σύστασιν καὶ συντήρησιν δημοτικῶν σχολείων. Οὐδαίς

¹ Honegger's Literatur und Cultur des Neunzehnten Jahrhunderts (1880).

ἐν τοῖς χωρίοις καὶ ταῖς κόμμασι ἀναγινώσκει τὸ εὐαγγέλιον, οὐδ' εὐκόλως δύναται τις νὰ εὕρῃ ἐν ἀντίτυπον τούτου. Ἐλάχιστοι τῶν μαθόντων νὰ ἀναγινώσκωσιν, ἀναγινώσκουσι καὶ δύνανται νὰ ἐνοήσωσιν ἐφημερίδα ἢ ἄλλα περιοδικά, οὐδὲ αἰσθάνονται ὡς ἐκ τούτου λύπην τινά. Ἡ ἀργία τοῦ πνεύματος κατέστη συνηθεστάτη, διακοπτομένου μόνον τοῦ ἐξ αὐτῆς ὄχλου διὰ τῆς ἐν τοῖς καφενείοις καὶ οἰνοπωλείοις τῶν κωμῶν καὶ τῶν χωρίων πολυώρου ματαιολογίας ἢ τοῦ χαρτοπαιγνίου. Εὐφάνταστος δὲ καὶ ζωηρὸς ὁ Ἕλλην εἶνε λίαν εὐπιστος καὶ εὐαπάτητος, εὐκόλως παραγωρίζει τὸ ἀληθές ἀτομικὸν αὐτοῦ καὶ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον παρασυρόμενος ἀπὸ τὰ δημῶδη ἠθικὰ ἀξιώματα, ὅσα ἢ ἡ δουλεία ἢ ἡ διαστροφή τοῦ ἀληθοῦς κοινωνικοῦ συμφέροντος ἀχωρίστου ὄντος τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἡ πονηρία μετέδωκεν αὐτῷ, κυρούμενα ἀτυχῶς δι' οὐχὶ σπανίων κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ οἰκτρῶν παραδειγμάτων.»

Τί εἶνε τὸ βιβλίον; Ἐγραψα ἀλλαχοῦ:

«Τὸ βιβλίον εἶνε ὁ μέγας ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ, ὁ συνδέων ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ σημείῳ, τῷ σημείῳ τῆς κοινῆς συνεργασίας. Δὲν ὑπάρχει ἀνακάλυψις ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεγαλητέρα, θαυμασιωτέρα ἀπὸ τὸ βιβλίον, τὸ σύμβολον τοῦτο τοῦ εὐγενεστάτου κοσμοπολιτισμοῦ, τὸ διαδίδον ἐν ἐλαχίστῳ διαστήματι χρόνου ἅπαντα τοῦ κόσμου τὰς μεγίστας τῶν ἀνακαλύψεων, πᾶν ὅ,τι γενναῖον καὶ μέγα κατεργάζεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συντελεστικὸν εἰς τὴν καθολικὴν αὐτοῦ πρόοδον. Τὸ βιβλίον δὲν εἶνε μόνον τὸ προνομιούχον τῆς ἀριστοκρατικῆς αἰθούσης κόσμημα, μέσον διασκέδασης κατὰ τῆς πλήξεως καὶ τῆς ἀνοίας μηδὲν ποιούσης κόρης, ἢ ὀκνηροῦ καὶ φυγοπόνου νεανίου· μεῖζον ἔτι κέκτηται δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν καλύβην τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ γεωπόνου. Ὅτε περὶ τὴν ἐσπέραν, κατόπιν τῆς καθημερινῆς ἐργασίας, κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος, ὁ ἐργάτης, εἴτε ἐν τῇ πόλει, εἴτε ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἔρχεται ν' ἀναπαυθῇ ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, νὰ λησμονήσῃ τοὺς κόπους καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τῆς ἡμέρας, ὅποια διασκέδασις τότε ἐν καλὸν βιβλίον, κατάλληλον πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν, ἀποκαλύπτον αὐτῷ νέους ὀρίζοντας καὶ παρέχον ποικίλας ἀπαρχὰς ἠθικῆς ἐποικοδομίας· ὅποια ἀφορμὴ ἐντίμου συνδιαλέξεως μεταξὺ ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας! ὅποιας ὑπηρεσίας δύναται νὰ προσενέγκῃ ἠθικὸν βιβλίον, ἱκανὸν νὰ ἐξεγείρῃ τὰ κάλλιστα τῶν αἰσθημάτων, νὰ κατευθάνῃ ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ ἐνστικτικὰ, εἰς ἀ παραδίδοται συνήθως ὁ στερούμενος πάσης ἠθικῆς ἀνθρώπος! τὸ βιβλίον δὲν εἶνε μόνον ἀγαθὸς καὶ πιστὸς φίλος, ἀλλ' ἄμα καὶ σοφὸς καὶ πολῦτιμος σύμβουλος. . . .»¹

Τοιαύτη ἡ ἀποστολὴ τοῦ βιβλίου. Δι' αὐτοῦ ἐμπνέονται καὶ δημιουργοῦνται τὰ γενναϊότατα καὶ τὰ ἐξοχώτατα τῶν πνευμάτων· ἀπ' αὐτοῦ ἀντλοῦται πᾶσαν τὴν ζωτικότητα αὐτῶν καὶ τὴν ἰσχύν, δι' αὐτοῦ διαμορφοῦνται καὶ

κρατύνονται. Ἡ ἀνθρωπότης βαίνει πρὸς τὰ πρόσω ἀείποτα· τοιοῦτος εἶνε ὁ νόμος ὁ διέπων τὴν ἱστορίαν· ἀλλ' ἢ πορεῖα αὕτη δέον νὰ τελεῖται λελογισμένως, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς σκέψεως· πᾶν τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τελούμενον τελεῖται διὰ τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ βιβλίῳ ἀντλεῖ οὗτος τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἐκείνην ἰσχύν καὶ καρτερίαν, δι' ἧς καταβάλλων πάντα τὰ κατὰ τῆς πορείας του παρεντιθέμενα προσκόμματα, μετὰ πεποιθήσεως βαίνει πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἰδανικῶν αὐτοῦ πόθων.

Τὸ βιβλίον δημιουργεῖ τὸν ἀνθρώπον, ὁ δὲ ἀνθρώπος τὴν ἱστορίαν· εἶνε τὸ τελευταῖον ἀλλὰ καὶ τὸ τελειότατον στάδιον τῆς κοινωνικῆς παιδείσεως, ἀναπόφευκτος συμπλήρωσις καὶ συνέχεια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐν πάσῃ πεπολιτισμένη καὶ ἐλευθέρᾳ κοινωνίᾳ τὸ βιβλίον δέον νὰ θεωρῆται τὸ πρῶτιστον ἐγκόλιον παντὸς πολίτου δικαιομένου νὰ σκέπτηται καὶ νὰ δρᾷ ἐν τῇ οἰκείᾳ σφαιρᾷ ὑπὲρ τῆς καθολικῆς εὐημερίας. Λαὸς μὴ ἀναγινώσκων εἶνε λαὸς ἀγνοῶν πᾶν τὸ μὴ ὑποπίπτον ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν στενὸν κόσμον τῶν αἰσθησεῶν αὐτοῦ, συνεπῶς λαὸς μὴ σκεπτόμενος, μὴ ἐλεύθερος, ἱκανὸς ἐν δεδομένη στιγμή νὰ ὑποστῇ πᾶσαν ὕβριν, ἀδυνατῶν νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ δικαιωμάτων του, προωρισμένος δὲ νὰ καταλήξῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀναρχίαν ἢ εἰς τὴν δουλείαν.

Ἀπέναντι τῶν κεκυρωμένων τούτων ἀληθειῶν ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς ἱστορίας, τί δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν ἡμεῖς ἐν τῇ συγχρόνῳ πνευματικῇ καὶ κοινωνικῇ καταστάσει; Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν ἐπίσημον μαρτυρίαν τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἵνα πεισθῶμεν ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἐλάχιστοι οἱ ἀναγινώσκοντες καὶ οἱ μελετῶντες ἐν Ἑλλάδι· δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν κοινὴν συνείδησιν καὶ κρίσιν, ἵνα πεισθῶμεν ὅτι ὀλίγιστα τὰ βιβλία τοῦ ὀνόματος διδασκτικὰ βιβλία, ὧν τὰ πλεῖστα κῶμα ἀριστίας καὶ ἀμαθείας· οὔτε ν' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν στατιστικὴν τῶν ἐν Ἑλλάδι δημοσιευμάτων, ἵνα ἐξαγάγωμεν ἐξ αὐτῆς ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τῆς καταστάσεως, ἐν ἣ διατελεῖ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς· βλέπομεν δυστυχῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως ταύτης ἅπαντα τοῦ κοινωνικῆς ἐνεργείας, τὴν στέρωσιν, τὴν πνευματικὴν ἀμβλύτητα, τὴν λειψανδρίαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ. Λυπηρὸν, ἀλλ' ἀληθές· κατὰ τὰ πλεῖστα στάδια τῆς ἐκπαιδεύσεως τὸ πνεῦμα ἀπαμβλύνεται μᾶλλον ἢ οξύνεται ἕνεκα τῆς φούλης μεθόδου, ἐνῶν ἢ καρδία δηλητηριάζεται ἀκολούθως καὶ παροῦται ἢ συνείδησις ἐκ τῆς ἀναγνώσεως φούλων ἀναγνωμάτων· καὶ τοῦτο διὰ τοὺς ὀλίγους· ἀλλ' ἢ πλειονότης μόλις ἀποφοιτήσασα τῶν διδασκαλείων, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, κλείει ἀμέσως τὸ βιβλίον, κακόζηλόν τι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνονθύλευμα ποικίλων, ἀντιθέτων ἰδεῶν, ῥιπτουσῶν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῆς τὴν ταραχὴν καὶ τὴν σύγχυσιν ἀντὶ τοῦ φωτός καὶ τῆς εὐδίας, παλαιουσῶν ἐν αὐτῇ ἵνα ἐπενέγκωσιν

¹ Δημοτικὴ παιδείσις καὶ καθολικὴ ψηφοφορία (Ἄθηναι 1879).

ἐπὶ τέλους δεινὴν σκοτοδίνην, ὅπως μὴ τὸ ἐπαναγνώσῃ πλέον, διότι τὸ βιβλίον παρέστη εἰς αὐτὴν εὐτελὲς μέσον ἡμεροβίου ἐπιτηδεύματος, οὐχὶ δὲ φωτεινὴ λαμπρὰς ἐξημερώσεως καὶ ἐργασίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδὲν ὑπάρχει διὰ τοιοῦτον λαὸν ιδεῶδες ἢ τὸ ἔνστικτον μόνον τῆς ἰδίας αὐτοσυντηρησίας, τὸ ὁποῖον καθίσταται ὁ ἄξων πάσης αὐτοῦ τάσεως καὶ ἐργασίας· οὐδὲν εὐρίσκει θέλητρον πρὸς τι ὑψηλότερον, εὐγενέστερον, ὑπεράνω τῆς αἰσθητῆς αὐτοῦ σφαίρας ὑπάρχον. Ἐρευνήσατε ἐπὶ στιγμὴν τί παράγει τὸ τυπογραφικὸν ἐν Ἑλλάδι ἐργαστήριον, τί πληροὶ τὴν σιωπλὴν αἴθουσαν τῶν εὐαρίθμων ἐν Ἀθήναις βιβλιοπωλείων: διδακτικὰ βιβλία ἀνάξια τοῦ σκοποῦ ὃν προτίθενται, ἄθλια μυθιστορήματα, φαῦλα ἀπεικονίσματα ξένων ἠθῶν καὶ ἔθιμων, ταπεινοῦντα τὸ φρόνημα καὶ ἀπολιθοῦντα τὴν καρδίαν. Ἴδου ἡ νεωτέρα ἐν Ἑλλάδι φιλολογία, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐντίμων ἐξαιρέσεων.

Ἄλλ' ὅχι· λαλῶν περὶ βιβλίου ἐν γένει ἐν Ἑλλάδι θὰ ἦτο ἄδικον ἂν δὲν ἐχαρακτήριζον προσηκόντως ἕτερόν τι, ἀνάλογον προῖον τῆς καθ' ἡμᾶς πνευματικῆς κινήσεως. Ἄν στερούμεθα ἐπιστημονικῶν ὄντως συγγραμμάτων, δυναμένων ν' ἀναπτύξωσι τὸν νοῦν καὶ νὰ κρατύνωσι τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους, ἂν ἡ παρ' ἡμῶν τυπογραφικὴ βιομηχανία σπανιώτατα εἰργάσθη πρὸς τὴν διοχέτευσιν μεγάλης τινὸς ἀρχῆς ἢ ἀληθείας, ἣτις συνταράσσει τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, ἀγαθὴ τύχη! δυνάμεθα νὰ ἐπιδείξωμεν καρπὸν τινὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐν τῇ παραγωγῇ τοῦ ὁποῖου ἐπαρκῶς ἐπασχολεῖται ἡ τυπογραφικὴ ἐν Ἑλλάδι δραστηριότης—δηλαδὴ κατὰ ποσὸν μόνον. Εἶνε ἡ ἔφημερίς! Ἄλλὰ καὶ αὕτη ὅπως διατελεῖ δυστυχῶς ζήτη καὶ μαμακρυσμένη παντὸς ἔθνικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ιδεῶδους, σπανιώτατα αἰσθανθεῖσα τὸν σφυγμὸν τῆς ἔθνικῆς ζωῆς, ὅστις καθ' ἐκάστην ὤφειλε νὰ διαδίδηται δι' αὐτῆς εἰς τὸ δημόσιον πνεῦμα! Οἷα ἡ πολιτικὴ ἡμῶν κατάστασις, τοιαύτη καὶ ἡ πιστοτάτη αὐτῆς ἔκφρασις, ἡ δημοσιογραφία—ἐκτὸς ἐλαχίστων καὶ πάλιν ἐξαιρέσεων. . . Κρίνω περιττὸν καὶ ἴσως μὲ καταλαμβάνει καὶ τις ἀηδία ν' ἀναπτύχθῃ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου περισσότερον· ἐπιθεωρήσατε δι' ἐνὸς μόνου βλέμματος τὸ πλεῖστον τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου καὶ ἀρνήθητε, ἂν δύνασθε, ὅτι ὑπὸ πολλὰς ἐπὶ οὐδὲν ὑπερέβη οὗτος καὶ τὴν ἀρχαίαν Συκοφαντίαν καὶ ἂν δὲν ἀποτελεῖ μοναδικὸν ἴσως φαινόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς δημοσιογραφίας, ἄξιον μόνον νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ῥυπαρωτάτας τοῦ Père Duchesne σελίδας. Αἰσχρὸν ἄλλ' ἀληθὲς δυστυχῶς. Ἐλλείψεις παντὸς πνεύματος, ταπεινὴ ἀποψὶς τῶν συμβαινόντων ἐν τῷ ἠθικῷ, κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ἔθνους, ἀναγραφὴ σκανδαλωδῶν ἀνεκδότων, μωρολόγων εἰδήσεων, διαστροφή τῆς ἀληθείας, ὕβρις καὶ ἐκπόμεναις πάσης ἀρετῆς καὶ χρηστότητος. Τοιαύτη κατὰ μέγα μέρος ἡ ἔφημερίς ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὴν ἔνοχον ἀνοχὴν πασῶν τῶν πεφωτισμένων τάξεων τῆς κοινωνίας· καὶ τοιοῦτον τὸ ἀνάγνωμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅσάκις οὗτος ἀναγινώσκει. . .

Τὴν λυπηρὰν ταύτην εἰκόνα, τὴν ὁποῖαν ὅπως καὶ ἐγὼ ἄπαντες καὶ αἰ-

σθάνεσθε καὶ κατανοεῖτε, δὲν ἀνέπτυξα ἐνώπιον ὑμῶν, κύριοι, τυχαίως, ἵνα πληρώσω κεχρῶς τι τῆς σημερινῆς ὀμιλίας μου, λόγῳ διαλεκτικῆς ἐπιδείξεως ἢ σοφιστικοῦ προσηλυτισμοῦ. Ἐζήτησα μόνον νὰ σᾶς ὑποδείξω τὴν ἐπισφαλῆ πνευματικὴν κρίσιν κοινωνίας ἐλευθέρως μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, χειραφετηθείσης ἤδη ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος, ἀλλ' ἀγνοούσης τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας, αὐτοκτονούσης καθ' ἐκάστην ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς καὶ νὰ προκαλέσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν, τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν μέσων, δι' ὧν δύναται νὰ καταστῇ κατορθωτὴ ἡ ἀληθὴς αὐτῆς χειραφεσία καὶ ἡ ἀνθρώπις.

* *
*

Εἶπον ὅτι τὸ βιβλίον ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ εἶνε τὸ ὑπέρτατον σχολεῖον ἐλευθέρως κοινωνίας. Ἄλλὰ τίνοι τρόπον θέλει καταστῆ κοινότερον εἰς ἅπαντα τὰ στρώματα αὐτῆς, διαδίδον τὸν φωτισμὸν, ἀπελευθεροῦν τὸ ἄτομον, καθιστῶν αὐτὸ ἐν συνειδήσει κύριον πάσης σκέψεως καὶ ἐργασίας; Σπουδαῖον ζήτημα ἐπασχολοῦν σήμερον ὑπέρποτε τὴν κοινωνικὴν ἐπιστήμην ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὸ ὁποῖον δέον ν' ἀνησυχῆσθῇ πάντα μεριμνῶντα περὶ τῆς προόδου καὶ παραγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ἐν ἐλευθέρᾳ κοινωνίᾳ τὸ ἄτομον, εἰς οἰκονομῆσθαι καὶ ἂν ἀνήκει τάξιν, δὲν μένει ζένον τῆς κινήσεως αὐτῆς· παρίσταται ἀείποτε ἐνεργὸς μοχλὸς συντελῶν τὸ ἐπ' αὐτῷ εἰς τὴν καθολικὴν ἐνέργειαν καὶ δράσιν. Ἐλαττήριον πάσης προόδου εἶνε τὸ ἄτομον· ἡ ἀτομικὴ σκέψις δὲν εἶνε ζήτη τοῦ καθολικοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει πᾶσα πεπολιτισμένη κοινωνία. Ἐντεῦθεν κατεπείγουσα ἀνάγκη ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ, ἐν ἣ τὸ ἄτομον ἐχειραφετήθη ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς κηδεμονίας, ἀφθεῖν ἐλεύθερον ἐν ἰδίᾳ ἐνεργείᾳ σφαίρᾳ, ἡ εὐρεῖα ἀνατροπῆ καὶ ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ ἀτόμου, παρεχομένων αὐτῷ πάντων τῶν καταλλήλων μέσων. Οὕτως ἡ καθολικὴ ἀνατροπὴ ἐλευθέρου λαοῦ ὀφείλει νὰ ἦνε τὸ ὑπέρτατον μέλημα οὐ μόνον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἀλλὰ καὶ παντὸς φιλοπόλιδος. Οὐχὶ μία τάξις προνομιοῦχος, ἀλλὰ σύμπασις ὁ λαὸς προσηκόντως ἀνατρεφόμενος καὶ παιδευομένης δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἐν τῇ ἔθνικῃ δράσει τὴν ἀποστολήν, ἣτις προωρίσθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἱστορίας.

Ἡ πολιτεία ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτῆς ἐποποιεῖ καὶ δικαιοδοσιᾶς, ὁ δῆμος, τὰ ἄτομα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν συντηρήσεως καὶ παραγωγῆς μεριμνῶντα καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ συνεργασίας ἐπιζητοῦντα τὸ κοινωνικὸν ιδεῶδες, συνετέλεσαν ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, διὰ τῆς συστάσεως σχολείων. Ἄλλ' ἡ ἀνατροπὴ δὲν παρέχεται ἐπαρκῶς ἐν μόνῳ τῷ σχολείῳ, παρεχομένων ἐν αὐτῷ τῶν πρώτων μόνον τῆς παιδείσεως στοιχείων. Ὁ ἐξερχόμενος τοῦ σχολείου δὲν ἐξέρχεται τελειοδιδάκτος· αἱ ἐν αὐτῷ κτώμεναι ἐλάχισται προκαταρκτικαὶ γνώσεις πόρρω ἀπέχουσι τῆς τελείας ἐκείνης μορφώσεως, ἣς ἄνευ ὁ ἄνθρωπος ἀδυνα-

τεῖ νὰ σκεφθῆ ἀνεξαρτήτως πάσης ὑπόουλου πολλακτικῆς καὶ φθοροποιου ἄλλο-
τρίας ἐπιδράσεως.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη εὐρυτέρας διδασκαλικῆς μορφώσεως συνεχιζούσης τὴν
διδασκαλίαν τοῦ σχολείου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ θάσσον ἢ βράδιον θέλει ἐξέλ-
θει ὁ ἄνθρωπος ἐργαζόμενος καὶ παλαιῶν. Φιλολογία δημοτικὴ καὶ πρόσφο-
ρος νὰ διαδώσῃ πάσας τὰς ἀναγκαίας γνώσεις εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τῆς
κοινωνίας εἶνε τὸ εὐρύτερον πεπολιτισμένου λαοῦ παιδευτήριον. Οὕτω κατὰ
τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῶν καθολικωτέρων κοινωνικῶν
ιδεῶν, διακεκριμένοι ἄνδρες ἀνέλαβον τὴν συγγραφὴν δημοτικῶν βιβλίων, δυ-
ναμένων νὰ μαντεύσῃσι καὶ νὰ ὑποτυπώσῃσι τὸ ἀληθές τοῦ λαοῦ πνεύμα,
τὴν μυχιάν αὐτοῦ συνείδησιν καὶ σκέψιν, νὰ ἐξεγείρῃσι τὸ φρόνημα αὐτοῦ
καὶ νὰ ὑποθάψῃσιν ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ βίῳ τὰ ὑψηλότατα αἰσθηήματα
καὶ τὰ εὐγενέστατα ἰδεώδη. Ὅπως δὲ ὁ τέλειος ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἦνε
ποικίλος, ἀληθῆς μικρόκοσμος, οὕτω καὶ ἡ ἀνατροφή δέον νὰ συντελῆ εἰς τὴν
ποικιλίαν ταύτην, ἀναπτύσσουσα ἀπάσας τῆς ψυχῆς τὰς δυνάμεις καὶ τὰ
συναισθηήματα τοῦ πνεύματος: *αἰσθητικὴ ἀνατροφή*. Φαντάζομαι ὅποια αἰ-
σθηήματα κατελάμβανον τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνα ἔκθαμβον ἰστάμενον πρὸ τῶν
Προπυλαίων, μετὰ λατρίας ἀτενίζοντα τὴν ἀστράπτουσαν ἐκ κάλλους μορ-
φὴν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἢ πρὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ὄνειροπολοῦντα τὰ
θεῖον μεγαλεῖον ἢ ἐκ τῆς τέχνης ἐντύπωσις δὲν εἶναι μόνον αἰσθητικὴ τέρ-
ψις ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ διδασκαλία: διότι ἡ τέχνη δημιουργεῖ τὰ ἰδεῶδες καὶ
τὸ τέλειον, πρὸς δὲ δέον νὰ τείνῃ ἡ ἀνθρωπότης, τὸ τέλειον ὅσον ἀποκαλύπτει-
ται ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ τεχνίτου, ὅστις δίδει εἰς αὐτὸ ὑπόστασιν καὶ σάρκα.
Ὅποια διδασκαλία καὶ ὅποιοι ἐξχγνισμὸς ἐν τῷ καθαρτηρίῳ τῆς τραγικῆς
μούσης διὰ λαὸν βλέποντα ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ ὑψηλὸν πάθος τοῦ Προμηθέως,
ἢ τὴν φοβεράν τριλογίαν τῆς Ὀρεστίας! ἀκροαζόμενον τῆς δημοτικῆς διη-
γήσεως τοῦ Ἡροδότου! ὡσαύτως ἠθικὴ ἀνατροφή, φιλοσοφικὴ ἀνατροφή,
κοινωνικὴ ἀνατροφή, πολιτικὴ ἀνατροφή διδάσκουσα εἰς τὸ ἄτομον τὰ ἐν
τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ καθήκοντα καὶ δικαιώματα κ.τ.λ. ἅπαντες ἐν γένει οἱ
κλάδοι τοῦ ἐπιστητοῦ δέον νὰ ἀντιπροσωπεύωνται καὶ νὰ καλλιεργῶνται
διὰ τοῦ βιβλίου, τὸ ὅποιον καταληπτὸν εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς κοινω-
νίας δὲν εἶνε μόνον τὸ ἐγκόλπιον ἀλλὰ καὶ τὸ παλλάδιον ἅμα κοινωνίας σώ-
φρονος καὶ εὐημερῆς.

Τοιοῦτον βιβλίον ἀπαντῶμεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι κατ' ἐξοχὴν τὸν Ὅμη-
ρον ἢ τὸ ἡ *Βίβλος* τοῦ λαοῦ, ἐν ᾗ ἐξεπροσωπήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας κατ'
ἐξοχὴν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ὁ Αἰσχύλος, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀπεκάλει τὰς
τραγωδίας αὐτοῦ ψυχία ἐκ τῶν ὁμηρικῶν δειπνῶν, ὁ Φειδίας ἐνεπνέετο λα-
ξέουσαν τὸν Ὀλύμπιον Δία του, ἐπὶ δὲ τῶν σελίδων αὐτοῦ ὄνειροπόλει καθ'
ἐκάστην καὶ ἔδρεπε τὰς νίκας καὶ τὰ τρόπαια αὐτοῦ ὁ νεαρός ἐκεῖνος κα-
τακτητῆς τῆς Μακεδονίας. Γινώσκετε τὸν κόλυβον, ἂν ἐφηβὸς ἦδη ὁ Ἄλ-

κιβιάδης ἔδωκεν εἰς γραμματοδιδάσκαλον, παρ' ᾧ δὲν εὔρε τὸν Ὅμηρον ἦτο
τὸ βιβλίον τοῦ λαοῦ ὁ ψάλτης τῆς Ἰλιάδος καὶ ὁ μυθολόγος τῆς Ὀδυσσεΐας,
βιβλίον, τὸ ὅποιον πᾶς πεπολιτισμένος λαός ἠθεωρεῖ μέχρι τῆς σήμερον τι-
μαλφῆς ἐγκόλπιον, καὶ παρὰ δειγμα αἰ ἐν ἀπάσαις ταῖς γλώσσαις πολυπλη-
θεῖς αὐτοῦ μεταφράσεις! Ἐκαστον ὡσαύτως τῶν πεπολιτισμένων νεωτέρων
ἔθνῶν κέκτηται τοιοῦτον τινὰ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀγωγῆς καὶ μορφώ-
σεως ἱεροφάντην. Οὕτως ἡ Ἰταλία ἔχει τὸν Δάντην, ἡ Ἰσπανία τὸν Σεργάν-
την, ἡ Ἀγγλία τὸν Σεξπῆρον, ἡ Γερμανία τὴν ζυωρίδα τοῦ Γκαίτου καὶ
Σχιλλῆρου. Ἀλλὰ δὲν ἐξαρκεῖ μόνον μονομερῆς τις τοιαύτη παιδείσις, ὑψοῦ-
σα μὲν τὴν φαντασίαν, ἐξαγνίζουσα τὴν καρδίαν καὶ διαμορφούσα τὸ ἦθος,
ἀλλὰ μὴ μεταδίδουσα πλήρη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰ πορίσματα τῆς
ἐπιστήμης εἰς τὸν λαόν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη εὐρυτέρας δημοσιεύσεως πάσης
γνώσεως καὶ παντοδαπῆς παιδείσεως εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας.

Τοῦτο ἐπετεύχθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμε-
ρικῇ διὰ τῆς συστάσεως συνεταιρισμῶν, δι' ὧν σκοπεῖται τὸ μὲν ἡ ἔκδοσις
κοινωφελῶν συγγραμμάτων, ἡ εὐθηνὴ αὐτῶν διάδοσις ὑπ' ἀνδρῶν οὐδαμῶς
σκοποῦντων τὸ ἴδιον συμφέρον, ἀλλ' ἀποβλεπόντων καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὸ
κοινωνικὸν ὄφελος, τὸ δὲ ἡ ἴδρυσις καὶ ἡ ὀργάνωσις βιβλιοθηκῶν, ἀντὶ ἐλα-
χίστου τιμήματος καθισταμένων προσιτῶν εἰς τὸν λαὸν συγγραμμάτων, χά-
ριν αὐτοῦ κυρίως ποιηθέντων, σκοποῦντων τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυ-
ξιν καὶ τὴν διάδοσιν γνώσεων οὐ μόνον κοινωφελῶν, ἀλλὰ καὶ δυναμένων
νὰ εὐρύνωσι τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ ὀρίζοντα.

*
* *

Τὸ ἄτομον μεμονωμένον οὐδὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ γενναῖον καὶ μέγα
ἐν μέσῳ τῆς κοινωνικῆς πλῆθης ὁ συναγωνισμὸς, ὅστις δὲν εἶνε ξένος κατὰ
τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐγώιστικῆς τινος τάσεως, εἶνε μὲν ὁ ἄκμων, ἐφ' οὗ σφυ-
ρηλατεῖται ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἅμα καὶ πρόσκομμα εἰς τὴν
ταχυτέραν ὅσον ἔνεστι τῆς κοινωνίας κίνησιν καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἀτόμων.
Ἐντεῦθεν ἡ ἰδέα τοῦ συνεταιρισμοῦ, πανσθενῆς ἀρχὴ ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινω-
νίᾳ, ἀρουμένη τὴν ἰσχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐδραζούσης
τάσεως τῆς κοινωνικότητος, ἣτις ἐκφράζεται σήμερον διὰ πάσης τῆς ποικί-
λης ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὅ,τι τὸ ἄτομον ἀδυνατεῖ νὰ κα-
τορθώσῃ μόνον καὶ διεσπασμένον, ἢ συνένωσις, ὁ συνεταιρισμὸς δημιουργεῖ
ταχυτέρον καὶ εὐχερέστερον. Ἐντεῦθεν παρατηροῦμεν ὅτι ἔργα καθολικώτε-
ρον ἐπιδιώκοντα σκοπὸν δὲν εἶνε ἀντικείμενα τῆς ἐνεργείας μεμονωμένων ἀτό-
μων, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀποστολὴ καὶ κλήσις τῶν διαφόρων ἐν
τῇ κοινωνίᾳ συνενώσεων, τῶν συνεταιρισμῶν, τῶν συλλόγων. Ἦ αὐτὸ λοιπὸν

1 Ἐκτὸς ἴσως τοῦ ἑλληνικοῦ.

δέον να τελεσθῆ και ἐν τῇ ἐκδόσει βιβλίων πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ λαοῦ και διάπλασιν ὅπως διὰ πᾶσαν εὐρεῖαν κοινωνικὴν ἰδέαν οὕτω και διὰ τὴν σύστασιν βιβλιοθηκῶν, διὰ τὴν εὐχερἔστεραν αὐτῶν διάδοσιν δὲν ὑπάρχουσι καταλληλότερα ὄργανα, ἢ οἱ συνεταιρισμοί, αἱ συνηνωμένοι αὐταὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνικὴ δυνάμεις, εὐχερἔστατα κατορθοῦσαι, ὅ,τι λίαν δυσχερῶς ἤθελεν εἶνε ἐφικτὸν εἰς τὴν μεμονωμένην ἀτομικότητα.

Πρὸς κοινωφελῆ τοῦ βιβλίου διάδοσιν δὲν ἐπαρκεῖ μόνον ἡ δραστηριότης και ἡ ἐργασία τοῦ συγγραφέως ἢ τοῦ βιβλιοπώλου. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ συγγραφεὺς, ἐκτὸς ὅταν οὗτος τυγχάνει ὦν βάνουσός τις βιβλιοκάπηλος, γράφων, ἐκπέμπων τὸ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦν ἱερὸν πῦρ εἰς τὸν ἔξω κόσμον, κατέχεται ὑπὸ ὑψηλοτέρας τιμῆς κλήσεως και ἀπὸ περιωπῆς ἀνωτέρας μεταδίδει τὰς σκέψεις αὐτοῦ και τὰς ἐμπνεύσεις, φλεγόμενος να καταστήσῃ αὐτὰς κοινὸν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος κτήμα· ἀλλ' εἶνε ἄμα οὗτος και ἀνὴρ ἀναγκῶν, μὴ δυνάμενος ἀνευ ἀμοιβῆς να παρέχῃ ὅ,τι διὰ μακροῦ χρόνου και πόνου ἐκτίσασατο· ἀφ' ἐτέρου ὁ βιβλιοπώλης, ἐμπορικὸς ἀνὴρ ἰδίως, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἰδίαν μάλλον ἢ εἰς τὴν καθολικὴν ὠφέλειαν. Τούτου ἕνεκα ἐπιβάλλεται εἰς τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ σωματεῖα, ἀνώτερα παντὸς ἀτομικοῦ κέρδους, τὸ καθήκον ταχυτέρας διοχετεύσεως πάσης κτήσεως τοῦ πνεύματος εἰς τὰς εὐρείας ἐκείνας ομάδας, αἵτινες και ἐκ τῆς ἀλλοτρίας αὐτῶν κλήσεως και ἐξ ἄλλων ποικίλων λόγων δὲν δύνανται να μεταλλάχωσιν εὐχερῶς ἀνωτέρας τιμῆς παιδεύσεως. Καὶ οὕτω διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας δύναται να συντελεσθῆ ἢ διὰ τοῦ βιβλίου ἀνατροφή και διαπαιδαγώγησις, ἢ διάδοσις κοινωφελῶν γνώσεων εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας κοινωνικὰς ομάδας, αἵτινες ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ δὲν δύνανται να θεωρηθῶσιν ἀδιάφορα μέλη τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς, ἀλλὰ τὸυναντίον δέον να ἦνε ἡ εὐρεῖα και στερεὰ βᾶσις παντὸς καλλιτέχνου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος.

Χωρὶς ν' ἀποξενώσω παντάπασιν τὴν μεμονωμένην τοῦ ἀτόμου συνδρομὴν ἐν τῇ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ, φρονῶ ὅτι ἡ ἐκδοσις βιβλίων καταλλήλων διὰ τὸν λαὸν και ἡ σύστασις βιβλιοθηκῶν χάριν τῶν εὐρυτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων, διὰ τὰ ὅποια εἶνε ἀδύνατος και δυσέφικτος ἡ εἴσοδος εἰς ἀκαδημαϊκὰς βιβλιοθήκας, ὀφείλει κυρίως να τελεσθῆ ὑπὸ τῶν διαφόρων σωματείων, ὧν ἡ ὑπαρξὶς και ἡ ἐνέργεια εἶναι προφανῆς ἐκδήλωσις τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζωῆς και τῶν ἀνωτέρων αὐτῆς τάσεων, οὐ μόνον δὲ ἀποκλείεται, ἀλλὰ μάλιστα και καθίσταται ἀναγκαῖα ἡ ὑποστήριξις τῆς πολιτείας και τῶν δήμων, ἐτέρων τούτων ὡσαύτως σωματείων, ἀλλ' εὐρύτερον και καθολικώτερον ἐπιδιωκόντων σκοπὸν ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.

Τὸ βιβλίον εἶνε τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς παιδεύσεως. Ὅταν δὲ ἡ πολιτεία εἶνε ὑποχρεωμένη ἐκ λόγων κοινωνικῆς ἀνάγκης εἰς τὴν σύστασιν και τὴν διατήρησιν παντοίων σχολείων, σκοποῦντων τὴν μόρφωσιν και τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, ὀφείλει ἐπίσης ἂν οὐχὶ ν' ἀναλαμβάνῃ τὴν πρωτοβουλίαν,

διότι οὕτως ἤθελεν αὐτοκτονῆσαι τὸ ἄτομον ἐν ἀναξίᾳ ἑαυτοῦ ἀπραγμοσύνη, ἀλλὰ τοῦλάχιστον να συντρέχῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν βιβλίων χάριν τοῦ λαοῦ και τὴν δι' αὐτὸν σύστασιν βιβλιοθηκῶν. Ἐν τῷ προϋπολογισμῷ ἐκάστου ἔτους ἀναγράφεται χρηματικὸν τι ποσὸν πρὸς πλουτισμὸν τῆς ἀκαδημαϊκῆς βιβλιοθήκης· τίνος λόγου ἕνεκα να μὴ ἀναγράφηται ἀνάλογόν τι ποσὸν ἐπίσης πρὸς ὑποστήριξιν βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ, ἢ μὴ δὲν παρίσταται κατεπίγουσα ἠθικὴ ἀνάγκη τῆς μορφώσεως τῶν κατωτέρων, ὅσον και τῶν ἐκ τύχης ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων;

Ἡ νεωτέρα κοινωνία εἶνε δημοκρατικὴ κατ' ἐξοχὴν· πάντα τὰ ἀρχαῖα συστήματα τῶν τάξεων ἐξέλιπον πρὸ τοῦ νεωτέρου πνεύματος τῆς ἐλευθερίας, ἅπαντα δὲ ἡ κοινωνία ἀφομοιώθη ἐν μιᾷ ἰδέᾳ, ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς ἐνότητος τῶν ἀνθρώπων, ὡς καθολικῆς ἰδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐκαστος ἀνθρώπος ἤδη ἀναλόγως τῆς ἰκανότητος και τοῦ κλήρου αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐργασίᾳ κέκτῃται και ἀξιοὶ ἀνάλογα δικαιώματα· ἡ μείζων δὲ και δικαιοτέρα αὐτοῦ ἀξίωσις εἶνε ἡ καθολικὴ συμμετοχὴ εἰς τὴν παιδείυσιν, εἰς τὸ κοινωνικὸν τοῦτο φῶς, τὸ ὅποῖον εἶνε προωρισμένον να φωτίζῃ τοὺς ἐν σκότει και σκιᾷ πλανωμένους. Ἡ παιδείυσις λοιπὸν τοῦ λαοῦ, ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ και ἡ μύησις εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἐπιστήμης και τῆς ἀληθείας εἶνε ὄχι μόνον ἀναπαλλοτρίωτον τοῦ πολίτου δικαίωμα, ἀλλὰ και καθήκον τῆς κοινωνίας και τῆς πολιτείας.

Οὕτως ἅπασαι σχεδὸν αἱ νεώτεροι πολιτεῖαι, αἱ ἐπαξίως φέρουσαι τὸ ὄνομα πεπολιτισμένων, ἤρξαντο ἤδη προσφέρειν διὰ τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν χρηματικὰς χορηγίας πρὸς ὑποστήριξιν ἰδιωτικῶν συλλόγων σκοποῦντων τὴν σύστασιν βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ, μολονότι ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἡ ἰδιωτικὴ συνδρομὴ και ἐνέργεια οὐδέποτε μένει κατωτέρα τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν· ἔχω πρόχειρον παράδειγμα τὴν σαζωνικὴν κυβέρνησιν, ἣτις ἐν ἔτει 1875 ἀνέγραψεν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ αὐτῆς 15,000 (20,000 φράγκα) πρὸς ὑποστήριξιν και ἴδρυσιν βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ. Ἐν χώρᾳ, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερβαίνει τὰ 2,500,000, ὑφίσταντο ἐν ἔτει 1875 196 βιβλιοθήκαι, ἅπασαι περιλαμβάνουσαι ὁμοῦ 72,475 τόμους, ὧν ἕκαστος ἀναλογεῖ ἐν τισὶ διαμερίσμασι πρὸς 30—31 κατοίκους· ἡ μικροτάτη δὲ τῶν βιβλιοθηκῶν ἀγροτικοῦ τινὸς χωρίου περιλαμβάνει 6 τόμους.

Τὸ μικρὸν δουκάτον τῆς Βαϊμάρης (300,000 κατ.) ἀριθμεῖ ὑπὲρ τὰς 50 βιβλιοθήκας. Τὸ Ἀμβούργον, πολιτεία ἀποτελουμένη ἐκ μιᾶς πόλεως, κέκτῃται 5 βιβλιοθήκας μετὰ 5—6,000 τόμων, ὑπὲρ πάσας δὲ τὰς γερμανικὰς χώρας ἡ Βυρτεμβέργη διὰ τῆς πεφωτισμένης κυβερνήσεώς της ἐν τῶν πρωτίστων αὐτῆς μελημάτων ἐθεώρησεν αἰετοτε και τὴν συνδρομὴν και τὴν ὑποστήριξιν τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ.

Ὁ αὐτὸς πυρετώδης ζῆλος περὶ τὴν ἐκδοσιν δημοτικῶν βιβλίων και τὴν ὀργάνωσιν βιβλιοθηκῶν καταφαίνεται ἐν ἀπάσαις ταῖς χώραις τῆς Εὐρώπης

καὶ τῆς Ἀμερικῆς γινώσκουμεν ἤδη τὴν δραστηρίαν αἶμα καὶ εὐεργετικὴν ἐνεργειαν πλείστων βιβλικῶν ἐταιριῶν τῆς τελευταίας ταύτης χώρας ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου ἐνθα διαδίδεται ἡ Βίβλος ἐν πάσῃ γλώσσῃ. Ἐν Ἑλβετίᾳ, κατὰ τινα περὶ τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν αὐτῆς δημοσιευθεῖσαν ἀπογραφὴν ἐν ἔτει 1866, ὑφίσταντο 780 βιβλιοθηκαὶ τοῦ λαοῦ καὶ 823 τῆς νεότητος· οὕτω 363 τόμοι ἀναλογοῦσιν ἐπὶ 100 κατοίκων τῆς χώρας. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπίσης ὑπάρχουσι πλείστα βιβλιοθηκαὶ ὑπὸ τῶν δήμων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑποστηριζόμεναι, αἱ δὲ ἐν Μαγχεστρίᾳ βιβλιοθηκαὶ τοῦ λαοῦ δὲν ἔχουσιν ἐφ' αὐτοὺς πάνταχοῦ τῆς Εὐρώπης, περιλαμβάνουσαι ἐν ἔτει 1875 132,887 τόμ. συγγραμμάτων διαφόρου ὕλης, 53 δὲ τόμους διὰ τοὺς τυφλοὺς καὶ 240 περιοδικά. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηροῦμεν ἐν Νορβηγίᾳ, ἐνῶν ἐν τῇ μικρᾷ Δανίᾳ ὑπάρχουσι 900 βιβλιοθηκαὶ τοῦ λαοῦ.¹

Ἡ αὐτὴ τάσις πρὸς διέδοσιν τῆς ἐπιστήμης ἀνὰ πάσας τὰς τάξεις καταφαίνεται δραστηριωτάτῃ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἰδίως κατὰ τὰ τελευταία ταῦτα ἔτη· σύλλογοι πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων τοῦ λαοῦ, συνεταιρισμοὶ πρὸς ἴδρυσιν βιβλιοθηκῶν, πρωταγωνιστοῦσης ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ κοινωνικῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς κυβερνήσεως, εἶνε ἀναντιρρήτως οἰωνὸς ἀριστος, ὅτι ἡ τοιαύτη πολιτεία ἤρξατο νὰ κατανοῇ, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία δὲν ἔγκειται μόνον ἐν τῇ ἐώλῳ καθιερώσει καὶ ἀνακηρύξει ματαίων τινῶν πολιτειακῶν τύπων, ἀλλ' ἐν τῇ χειραφεσίᾳ καὶ ἀπελευθερώσει τοῦ ἀτόμου διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ μορφώσεως καὶ ἀνεξαρτησίας.

Κυβερνήσεις καὶ δημοτικαὶ ἀρχαὶ δὲν μένουσι ξένοι τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως τῆς τελομένης σήμερον ἐν Εὐρώπῃ καὶ σκοπούσης τὴν μὲν μορφωσιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐξαιρέσει μόνον καὶ ἐν τούτῳ παρατηροῦμεν δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα ἡ πολιτικὴ ἀγροικία ἐπὶ τοσοῦτον ἐθρῆκευσε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ δημοσία βιβλιοθηκὴ ὑπαχθεῖσα εἰς τὴν ἀρχουσαν ἰσοπέδωσιν, ρυθμιζομένη δὲ κατὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἐκάστοτε κυβερνώσης φατρίας, ἥμιστα ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀποστολὴν, ἐφ' ἣ ὀρίζεται· ἀγαθὴ τύχη· ἡ φιλοτιμία καὶ ὁ ζῆλος διακεκριμένου συμπολίτου ἀποζημιῶσιν ἡμᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κατὰ τῆς ἐνόχου ἀδρανείας καὶ νοθρότητος τῶν ἐν Ἑλλάδι κυβερνήσεων, ἡ δ' ἀπὸ τριετίας ἤδη ἀρξάμενη δραστηριότης αὐτοῦ καὶ ἐνέργεια πρὸς σχηματισμὸν τελείας βιβλιοθήκης ἐν τῷ νομοθετικῷ σώματι παρέχει ἡμῖν τὸ ἐνδύσιμον καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει τύχει καὶ ἐτέρων ζηλωτῶν καὶ μιμητῶν περὶ τὴν ὀργάνωσιν βιβλιοθηκῶν, τοῦ λαοῦ κατ' ἐξοχὴν, καὶ τὴν χάριν αὐτοῦ ἔκδοσιν καταλλήλων βιβλίων. Ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἐν ἣ πάλαι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκολάφιζε τὸν γραμματοδιδάσκων ἐκείνον τὸν μὴ διδάσκοντα τοῖς παισὶ τὸν Ὀμηρον, μετὰ μείζονος δικαίου δυνάμεθα νὰ πατάξωμεν μετὰ τόλμης πᾶσαν

¹ Deutsche Zeit und Streit-Fragen — Die Volks Bibliotheken, ihre Aufgabe und ihre Organisation.

κυβέρνησιν, ἣτις ἀναξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ τῆς ἀποστολῆς, σπαταλᾷ μὲν ματαίως τὸ χρῆμα τοῦ λαοῦ πρὸς ἐξώνησιν διεφθαρμένων συνειδήσεων καὶ χαρακτήρων, ἀλλ' οὐδεμίαν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀληθῆ πρόνοιαν λαμβάνει, νομίζουσα μόνον ὅτι πράττει τὸ καθήκον τῆς ἀνακηρύττουσα ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων του διὰ τοῦ στόματος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, αὐτὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ πλὴν τῆς Ἑλλάδος δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν».

Κατέδειξα φρονῶ ἐπαρκῶς οὐχὶ τὴν σημασίαν τοῦ βιβλίου, διότι δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ πράξω τοῦτο ἐνώπιον ὑμῶν, ἀλλ' ἀπλῶς κρείττονα τὸν τρόπον καὶ τὰ προσφορώτερα μέσα, δι' ὧν δύναται νὰ καταστῇ προσιτὴ εἰς τὰς ἀγνοούσας τοῦ λαοῦ τάξεις καὶ κοινὸν κτῆμα πᾶσα γνῶσις, πᾶσα ἀλήθεια καὶ πᾶσα ἀποκάλυψις τῆς ἐπιστήμης. Δὲν ἀπαιτῶ τοῦτο ἀπὸ τῆς πρωτοβουλίας τῆς κυβερνήσεως, φρονῶ μάλιστα ὅτι δὲν τιμᾷ ἐλεύθερον λαὸν ἢ προσδοκία τῶν πάντων ἀπὸ τοῦ ἐλέους τῆς πολιτείας. Ἡ πρωτοβουλία τῆς ἐργασίας ταύτης δέον νὰ ληθῆ ὑπὸ τῶν διαφόρων σωματείων καὶ συλλόγων, ἡ δὲ πολιτεία καὶ ὁ δῆμος, καθὼ ἀντιπρόσωποι σπουδαιοτάτων ἠθικῶν ὀργανισμῶν ἐνδιαφερομένων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν μὲν μορφωσιν τῆς κοινωνίας, νὰ χορηγήσῃ πᾶσαν αὐτῶν τὴν συνδρομὴν καὶ τὰ μέσα εἰς τὰ διάφορα σωματεία πρὸς δημιουργίαν δημοτικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ βιβλίων. Λαλῶν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην περὶ τοσοῦτον πρακτικοῦ ζητήματος δὲν πιστεύω νὰ ἐκληθῶ ὡς μάταιός τις ἰδεολόγος, ἀδύνατος ἐπιζητῶν καὶ εὐχόμενος· ὑποστηρίζων τὴν θέσιν μου πρόεταξα ὑμῖν τὴν εἰκόνα τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης, ὡς τὸν ἀμεροληπτότερον τῶν λόγων μου συνήγορον· μελετήσατε τὸ παρελθόν, ἐρευνήσατε τὸ παρὸν, σκέφθητε, ἐργάσθητε, ἵνα λάβητε τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ μέλλοντος· αἱ ἀποκαλύψεις αὗται ἔτονται πιστῇ ἀνατύπωσιν καὶ ἀναπαραγωγῇ, οἶονεὶ θεσπεσία τις προφητεία τῆς ἀληθείας, ἣτις δὲν διδάσκειται εἰς τοὺς λαοὺς ἀπόνως καὶ τυχαίως, ἀλλ' ἣτις ἀποκαλύπτεται μόνον κατόπιν ἐργασίας, κατόπιν προσευχῆς καὶ νηστείας, δι' ἧς ἀποκαθαίρεται τὸ πνεῦμα καὶ ἀφικνεῖται εἰς τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ προορισμὸν ἐν τῇ πραγματοποιήσει τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς. Ὅσοι ἡ γνῶσις καὶ ἡ μάθησις εὐρύνεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ὁ λαὸς λαμβάνων συνειδήσιν ἐκυτοῦ ἐλευθεροῦται καὶ ἐκπολιτίζεται.

Ἐν βιβλίῳ εἶνε κεραικῶν ἐνσκήπτων καὶ ἐκρηγνύμενος διαλύων τὰ νέφη βεβαρημένης κοινωνικῆς ἀτμοσφαιρας. Ἐν βιβλίῳ φέρεται ὁ Ἰησοῦς ἀνατρέπων τὰ κοινωνικὰ καθεστῶτα τοσοῦτων γενεῶν, τοσοῦτων αἰώνων. Ἐν βιβλίῳ στέλλει ὁ Λούθηρος ἀπὸ τοῦ ἐν Wartburg καταφυγίου του, δι' οὗ μεταδίδει εἰς τὴν Γερμανίαν ἀσβεστον τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καὶ τῆς συνειδήσεως· ἐπὶ ἐνός βιβλίου κλίνει καὶ μελετᾷ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις· καταβεβλημένος ὁ Γερμανὸς ἐξεγείρεται αἰφνης σφριγγῶν καὶ νεάζων ἐξ ὀλίγων λόγων τοῦ Fichte· καὶ τοιοῦτον φέρει ἐγκόλπιον ὁ δούλος Ἑλλήνων ἐν τῇ ἀνη-

σύμφω παραμονῇ τῆς ἐξεργεσεως αὐτοῦ — βιβλίον πίστεως καὶ ἐλπίδων — ὀλίγας σελίδας τοῦ Κοραῆ καὶ τὸν θούριον τοῦ Ῥήγα . . .

Διότι τὸ βιβλίον εἶνε σκέψις καὶ ἡ σκέψις εἶνε ἀπελευθέρωσις.

* *
*

Δὲν σκοπῶ ν' ἀναλύσω ὧδε τὰ καθέκαστα τῆς συστάσεως βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐκδόσεως βιβλίων. Ἀπεπειράθην μόνον νὰ ὑποδείξω τὰ κύρια στοιχεῖα τοῦ θέματος τούτου, τὴν κατεπίγουσαν ἀνάγκην τῆς μελέτης καὶ τῆς πραγματοποιήσεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἣτις ἐναδρύνεται καλουμένη ἐλευθέρᾳ, ἀλλ' ἣτις ἀμαθῆς καὶ ἀγνοοῦσα ὑφίσταται τὴν μεγίστην πικρῶν τῶν δουλειῶν, τὴν δουλείαν τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ περὶ ἐνὸς μόνου φρονῶ ἀνγκυλιῶν νὰ ποιήσω ἰδικιτέραν μνείαν ἐν ταῖς σκέψεσι ταύταις, ἅς λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ἐνώπιον ὑμῶν σήμερον ἓνα καταστῆ ἡ δημοτικὴ βιβλιοθήκη ἐπωφελῆς, δέον νὰ ᾖ κατ'ἀλλήλους, λαμβανομένης κατὰ πρῶτον λόγον ὑπ' ὄψιν τῆς ποικίλης καταστάσεως τοῦ λαοῦ, χάριν τοῦ ὁποίου δημιουργεῖται, τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, τοῦ ἔθνικου αὐτοῦ ιδεῶδους, τῆς γεωγραφικῆς αὐτοῦ θέσεως, τοῦ ψυχολογικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, τῶν διαφορῶν αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τάσεων, τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ ἰδιωτικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ ἰδιορρυθμίας, τῶν προτερημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐλαττωμάτων, καὶ ἐν γένει παντὸς τοῦ ἰδικιτέρας χαρακτηρίζοντος τὸν λαὸν τοῦτον ὡς μέλος ἐνεργὸν ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν λαῶν οἰκογενείᾳ. Τὸ δημοτικὸν βιβλίον ἐπίσης, ἓνα ἢ ἀληθῶς τοιοῦτον, ἐκπληροῦν τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, δὲν δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ ᾖ ἔργον πειθοῦς μόνον καὶ ξηρᾶς διδασκαλίας, ἀλλ' ἰδίως δέον νὰ σκοπῇ καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἔθνικου ἐνθουσιασμοῦ, τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος, οὐχὶ δὲ τὴν νάρκην αὐτοῦ, εὐχερῶς δυναμένου νὰ καταβληθῇ ἐξ ἀκουσίας κοπώσεως, ἣτις ἔσται ἀφρευκτος κατόπιν τῆς λοιπῆς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἐργασίας. Τὸ βιβλίον τοῦ λαοῦ δὲν σκοπεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἐπιστήμονα, ἀλλὰ νὰ διδάξῃ μόνον τὰς ἀρχὰς πάσης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης ὀφειλοῦσης νὰ καταστῆ καταληπτὴ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας. Ὅταν ἔργα σοβαρὰ καὶ ἐμβριθῆ, ἀλλὰ καταληπτὰ ὑπὸ τῶν πολλῶν, διαδομένα εἰς τὰ εὐρύτατα κοινωνικὰ στρώματα, ἄτινα διατελοῦσιν ἔρμαιον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἐπιπολαίων καὶ χυδαίων προϊόντων τῆς ἐφημέρου φιλολογίας· ὅταν ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ φιλολογία, πᾶν γενναῖον ἐν γένει τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δημιουργημὰ διατυπώται οὕτως ἐν τῷ βιβλίῳ, ὥστε τοῦτο καθίσταται κοινὸν κτῆμα καὶ ἀντίληψις πάσης καὶ κατ' ἐλάχιστον ἀνεπτυγμένης διανοίας, οὐχὶ δὲ terra incognita, ἀπαιτοῦσα μυθικοῦ ἀγῶνα καὶ περιπλανήσεις πρὸς κτῆσιν αὐτῆς, τότε μόνον τὸ βιβλίον κατορθοῖ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, νὰ διδάξῃ τὴν κοινω-

νίαν, νὰ ἐξημερώσῃ αὐτὴν καὶ νὰ ἐξευγενίσῃ. Ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἔσται τότε ἀληθῶς κολοσσαία. Μόνον παρὰ τοῖς λαοῖς ἐκείνοις, παρ' ἧς ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀκριβὴς τουτέστι γνῶσις πάντων τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, δὲν εἶνε ἀποκλειστικόν τι μέλημα ὀρισμένων πνευμάτων, ἀλλ' ἀπασχολεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ ἐνδιαφέρει ἀπάσας τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις, μόνον παρ' αὐτοῖς θέλομεν συναντήσῃ εὐσυνείδητον κοινωνικὴν καὶ ἱστορικὴν δημιουργίαν, ἀπορρέουσαν ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως, οὐχὶ δὲ ἀπὸ τῆς τύχης καὶ τῶν περιστάσεων. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἔγκειται ἡ σκέψις καὶ ἡ ἀποστολὴ παντὸς λαοῦ ἀξιοῦντος νὰ σταδιοδρομήσῃ ἔρρωμένως καὶ ἐπιφανῶς ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἱστορίας, ἐν τῇ δημοκρατικῇ ταύτῃ κόνιστρᾳ, παρ' ἧς δὲν ὑπάρχουσιν ἄνωθεν κλητοὶ καὶ προνομιοῦχοι, ἀλλ' ἐν ἧς ἕκαστος διεκδικεῖ τὴν προσήκουσαν εἰς τὴν εὐφύαν αὐτοῦ καὶ ἐργασίαν θέσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἀληθείας τῆς ἡμετέρας ἀρχαιότητος — οἱ ἀπολιπόμενοι οὐ στεφανεύονται! . . .

Μία τῶν πρωτίτων — καὶ τῶν μεγίστων ἄμα ἀνακαλύψεων καὶ κατακτήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ εἶνε ἡ τυπογραφία· εἶνε τὸ πρῶτον δῶρον, τὸ ὁποῖον ἐλάμβανε παρὰ τῆς ἱστορικῆς προνοίας μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν. Ἄν ἄλλοτε ἡ ἐνότης τῆς ἀνθρωπότητος ἐπραγματοποιεῖτο διὰ τῆς κατακτῆσεως, διὰ τοῦ πολέμου, σήμερον τελεῖται διὰ τῶν εἰρηνικῶν ὄπλων τῆς ἐπιστήμης — διὰ τοῦ βιβλίου. Οὐδεμία ἀπόστασις πλέον, οὐδὲν κώλυμα χρόνου καὶ τόπου, φυλῆς ἢ ἔθνους, τὰ πάντα ἀδελφοποιοῦνται καὶ συνεννοῦνται ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἐπιστήμης, ἣτις δὲν ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ μιᾶς τάξεως, ὑπ' ἐνὸς λαοῦ, ἀλλ' ἣτις κοσμοπολιτικὴ καὶ ἐνταῖα ἀνήκει εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ὑπὸ τὴν σημαίαν ταύτην τελεῖται σήμερον ἡ εἰρηνικὴ τῶν λαῶν ἐργασία καὶ δημιουργεῖται ἡ νεωτέρα ἱστορία. «Δὲν εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κατεχομένη ἀλήθεια, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἔλεγεν ὁ Λέσσιγγ, εἶνε ἡ νόμιμος προσπάθεια πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας· διότι οὐχὶ διὰ τῆς κατοχῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναζήτησεως τῆς ἀληθείας εὐρύνονται αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, παρ' αἷς ἀπόκειται μόνον ἡ τελειότης αὐτοῦ ἀείποτε ἐπαυξανομένη». Ὅ,τι εἶνε ἀληθὲς διὰ τὸ ἄτομον ἐφαρμόζεται ἐπίσης διὰ τὸν λαόν· λαὸς ἀναζητῶν τὴν ἀλήθειαν ἀναζητεῖ τὴν τελειότητα αὐτοῦ· ἔχει ιδεῶδες, πρὸς ὃ οἶονεῖ ἐξ ἐνοστίκτου τείνει· ἡ δὲ ἀλήθεια αὕτη ἐξελίσσεται διὰ τοῦ χρόνου καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ μόνον διὰ τῆς ἐπιστήμης — διὰ τοῦ βιβλίου.

Τοιοῦτον τὸ πρόγραμμα τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, τῆς νεωτέρας ἱστορίας, εἰς τὴν πραγματάωσιν τοῦ ὁποῖου δέον νὰ συντελέσῃ πᾶσα κοινωνία διὰ τῶν ἐκπροσωποῦντων αὐτὴν ὀργανισμῶν, τῆς πολιτείας, τοῦ δήμου, τῶν συλλόγων καὶ πάσης ἠθικῆς ἐν γένει ἐν αὐτῇ προσωπικότητος. Ἀπαιτοῦμεν τὸ σχολεῖον καὶ παρὰ τῶν κυβερνήσεων καὶ παρὰ τῶν ἰδιωτῶν ὡς ἓνα τῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς προόδου, τίνος λόγου ἕνεκα νὰ μὴ ἀπαιτήσωμεν ἤδη

και τὸ βιβλίον εὐρύτερον ἔχον κύκλον ἐξημερώσεως και ἐνεργείας και νὰ μὴ ἀναγράψωμεν ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας και τὴν βιβλιοθήκην, ἀληθῆς ψυχῆς ἰατροῦ, ἓνα τῶν ἀπαραιτήτων ὄρων τῆς πνευματικῆς ἐνὸς λαοῦ ἐξεγέρσεως και δημιουργίας;

Σκοπῶν νὰ υποβάλω ἐν τῇ πρώτῃ τακτικῇ τοῦ Συλλόγου συνεδριάσει πρότασιν περὶ ἐκλογῆς ἐπιτροπῆς μελλούσης νὰ σκεφθῇ και νὰ ἐξεύρῃ τὰ προσφορώτατα τῶν μέσων, δι' ὧν εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ὡς τάχιστα ἡ ἐκδοσις δημοτικῶν βιβλίων και ἡ σύστασις βιβλιοθηκῶν ἐνταῦθα τε και ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, εἰ δυνατόν δὲ και ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, κρίνω περιττὸν νὰ ἀναπτύξω λεπτομερῶς και ἐν ἐκτάσει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὁποῖα τις πρέπει νὰ ἦνε ἡ δημοτικὴ βιβλιοθήκη ἢ τοιαύτη ἀνάπτυξις ἀφορᾷ εἰς τὰ καθέκαστα τοῦ ὑπὸ σκέψιν ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς πρωτίστως ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρὸς ἐξέγερσιν ἐν αὐτῷ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναγνώσεως και τῆς μελέτης, κατὰ συνέπειαν ἐμβριθεστέρως και ὑψηλοτέρως τινὸς ἀσχολίας ἔξω τοῦ ψευδοῦς κύκλου τῆς ἐφημέρου πολιτικῆς, ἣτις ἀπερρόφησεν ὡς μὴ ὠφελε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους τοὺς ζωτικωτάτους χυμοὺς πάσης ἐθνικῆς σκέψεως και ἐνεργείας. Πρέπει ἐξάπαντος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ὁ τοσοῦτον εὐφυῆς και νοήμων, διὰ τῆς καθολικῆς δὲ ψηφοφορίας κυβερνώμενος νὰ κητκνοῖται ἐπὶ τέλους, ὅτι ὑπάρχουσι και ἕτερα στάδια εὐγενῆ ἐπίσης ἔξω τῆς πολιτικῆς ἀτμοσφαιρας κείμενα, διαυγέστεροι και φωτεινότεροι κόσμοι, ἐν οἷς δύναται ἐπίσης ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια νὰ εὕρῃ καταφυγὴν και ἀνάπαυσιν ἀπὸ τῶν περιπετειῶν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, μετρωριζομένη εἰς τὴν αἰωνίαν γαλήνην τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ. Κατὰ μείζονα δ' ἔτι λόγον ἡ δημοτικὴ βιβλιοθήκη δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ἐπιτυχέστερον τὸν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδικωόμενον σκοπὸν, ὅταν ἐκτὸς τοῦ βιβλίου τοῦ λαοῦ ἀναγνώματα χάριν αὐτοῦ γινόμενα διεγείρουσι μείζον ἔτι ἐνδιαφέρον διὰ τῆς ζώσης φωνῆς, ἀποπνεούσης τὸ πῦρ ἐκεῖνο και τὴν θερμότητά τοῦ αἰσθημένου τοῦ λαλοῦντος, τὸ ὁποῖον ἀδύνατον ν' ἀποτυπωθῇ ἐπὶ τοῦ ἐντύπου βιβλίου. Κρίνω περιττὸν νὰ εὐχηθῶ τὸ τοιοῦτον, διότι ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἤρξατο ἤδη τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, ἣτις διὰ τοῦ χρόνου ἀναμφιβόλως και διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ δημοσίου ἐνδιαφέροντος θέλει καταστῆ εὐρύτερα και καθολικωτέρα.

* *

Εἶπον και διεσάλπισαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς τῆς παρ' ἡμῶν ἐπικρατούσης τοσαύτης πνευματικῆς συγχύσεως και σκοτοδίνης σοφοὶ και ἄσοφοι, κλητοὶ και ἀκλητοὶ, ἀλλ' ἄπαντες ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐλαυνόμενοι πονηροῦ πνεύματος: Νὰ σιγήσωσιν οἱ σύλλογοι, νὰ κλείσωμεν τὰ βιβλία, νὰ ὀπλισθῶμεν και ἐν σπουδῇ νὰ ἐκδράμωμεν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀληθῶς νὰ

ὀπλισθῶμεν ἀλλὰ νὰ ὀπλισθῶμεν συγχρόνως εἰμὴ κατὰ πρῶτον μὲ τὰ ὄπλα τοῦ λόγου, τῆς γνώσεως, τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ἣτις μόνη ἀποτελεῖ τὴν ὑγείαν και εὐζωίαν τῶν λαῶν και τῶν ἀτόμων. Ἐπιτρέψατέ μοι ἐν ὀνόματι τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, ἐν ὀνόματι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἐν ὀνόματι τοῦ μέλλοντος τοῦ ἑλληνισμοῦ νὰ διαμαρτυρηθῶ κατὰ τῶν τοιούτων ἰδεῶν, τεινουςῶν κατ' ἐμὲ εἰς μείζονα ἔτι ἀπονάρκωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου και νὰ ζητήσω τοῦναντίον περισσότερον φῶς. Περισσότερον φῶς ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον, περισσότερον φῶς ἀπὸ τὸ γυμνάσιον, περισσότερον φῶς ἀπὸ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον· διότι τὸ φῶς εἶνε θερμότης, και ἡ θερμότης εἶνε κίνησις, ζωὴ, ὑγεία· θερμαίνει και κρατύνει, φωτίζει και καθοδηγεῖ. Ἄς ἀπειλῶσιν οἱ ἀπαισιόδοξοι προφήται· τὸ σχολεῖον δὲν παραλύει, τὸ βιβλίον δὲν ἀπονωθροῖ οὔτε τὸ πνεῦμα, οὔτε τὸ σῶμα, ἐξ ἐναντίας μόνον διὰ τοῦ μέσου τούτου ὁ μὲν ἀνθρωπος λαμβάνει τελείαν ἐκυτοῦ συνείδησιν, ὁ δὲ λαὸς τῆς κλήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ γινώσκει και οὕτω δημιουργοῦνται τὰ γενναῖα ἔργα και προσφέρονται τὰ μεγάλα παραδείγματα, περιφανεῖς εἰκόνες ἐν τῷ πανθέῳ τῆς ἱστορίας. Μόνον ἡ παιδείσις τοῦ λαοῦ, φωτίζουσα και ἠθικοποιούσα αὐτὸν, εἶνε ἡ ἀληθῆς ἐγγύησις τῆς ἐλευθερίας και ἡ ἀσφαλεστάτη αὐτῆς βάσις· ἐνταῦθα λοιπὸν ἄς ζητήσωμεν τὴν λύσιν πάντων τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦσι και ταράττουσιν ἡμᾶς. Τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, τὰ πολιτικὰ ζητήματα εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζητήματα ἀνατροφῆς και παιδείσεως, διότι μόνον ἀληθοῦς ταύτης καθισταμένη δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀναγέννησις και ἡ ἀνθρώπις τοῦ ἀτόμου και τῆς κοινωνίας.

Ἀναπτύξατε τὸν λαόν· ἔλεγεν ὁ Penn, ὁ πρῶτος καταβαλὼν τὸν θεμέλιον λίθον τῆς ἀμερικανικῆς ἐλευθερίας· ἀναπτύξατε τὸν λαόν, εἶπεν ἀκολούθως ὁ Οὐάσιγκτων, ὁ πρῶτος διοργανωτὴς τῆς ἀμερικανικῆς πολιτείας. Ὁραῖοι, προφητικοὶ λόγοι ἔξοχα παραγαγόντες ἔργα ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ νέου κόσμου δημοκρατίᾳ, ἄξιοι αἰωνίας μελέτης και σκέψεως.

Δὲν ἔχω νὰ προσθέσω τι περιπλέον, οὔτε καταλήγων τὸν λόγον νὰ σᾶς ἐπιδείξω εὐγενέστερον και ὠραιότερον παράδειγμα. Μετὰ πόθου ἀλλὰ και μετὰ πεποιθήσεως ὑπετύπωσα ἐν ὀλίγοις πρὸ ὑμῶν τὸ ζήτημα τοῦτο, οὐχὶ ἓνα παροτρύνω ἢ νὰ καταπέσω δυστροποῦντας, ἀλλ' ἀπλῶς ἓνα ὑπομνήσω βραδύνων ὀλίγῳ καθήκον. Δὲν ἀμφισβῆλω ὅτι ὁ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀναπτύχθεις πόθος θέλει καταστῆ μετ' ὀλίγον πραγματικότης, τὸ δὲ ἡμέτερον σωματεῖον θέλει ἀναλάβει ὡς τάχιστα τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκδόσεως δημοτικῶν βιβλίων και τῆς συστάσεως βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ, ἓνα ἔτι λίθον καταβάλλον ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς κοινωνίας. Μέγας κληρὸς ἐκληροδοτήθη ἡμῶν — ὁ τῆς ἐργασίας· ὀφείλομεν νὰ ἐπανορθώσωμεν ἐν σπουδῇ τὰ σφάλματα ὀλοκλήρου γενεᾶς οὐδὲν σχύσεως πηδάλιον ἐν τῇ ποντοπορίᾳ αὐτῆς κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς. Ἀνεγείρωμεν λοι-

πὸν καὶ ἐξευγενίσωμεν τὴν ἐθνικὴν παιδείαν, βέβαιον ὄντες ὅτι οὕτω μόνον ἐξευγενίζομεν τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν καὶ κρατύνομεν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα.

Διότι μὴ λησμονεῖτε, κύριοι, ὅτι καθὰ εἶπον ἤδη καὶ προηγουμένως, τὸ βιβλίον εἶνε ἀείποτε τὸ δημιουργοῦν τὸν ἄνθρωπον, ὁ δὲ ἄνθρωπος τὴν ἰστορίαν.

N. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 10.*

Χοροειδῆς χιτών, οὐχὶ χοροειδής.

Ὁ μακαρίτης Βάμβας γράφει ἐν τοῖς Στοιχείοις τῆς Φιλοσοφίας σελ. 22 «Μετὰ τὸν δεῦτερον χιτῶνα εἶναι ἄλλος τρίτος, λεγόμενος χοροειδής ἢ ραγοειδής, ὅστις εἶναι ὡς τάπης μαλλωτὸς καὶ περιβεχόμενος ἀπὸ ὑγρὸν μέλαν κατασταίνει τὸν ὀφθαλμὸν ὡς σκοτεινὴν καμάραν». Λέγει δὲ καὶ ὁ Σκαρλάτος ἐν τῷ Λεξικῷ σελ. 1551 «Χοροειδής = Ὑμενοειδής. Χιτῶν χοροειδής, ὁ δεῦτερος ὑμὴν τοῦ βολβοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ὁ ἄλλως Ῥαγοειδής, Γαλλ. υνέε». Μνημονεύει δ' οὗτος καὶ τύπον χοριώδης, οἷον «Χοριώδης, ὁμοίος μὲ τὸ χόριον. Ὑμὴν χοριώδης, Ἀριστοτ.». Ἄλλ' ἐπειδὴ κεῖται μεταξὺ τοῦ χορικὸς καὶ χόριον, εἰκάζομεν ὅτι εἶνε ἀβλέπημα ἀντὶ τοῦ χοροειδής.

Ὑπάρχει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ὄνομα χόριον, οὗ ποιοῦνται χρῆσιν μάλιστα ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ ἰατροί· σημαίνει δὲ τὸν χιτῶνα τὸν περιέχοντα τὸ ἔμβριον, ὅστις κοινῶς ὀνομάζεται ὑστερο ἢ κυττάρι. Σχολ. Θεοφ. σελ. 306, 16 Ἀρ. «Χόρια δὲ τὰ κυττάρια, ἐν οἷς εἰσὶ τὰ ἔμβρυα». Σουῖδ. «Χαλεπὸν χορίου κύνα γεύειν: τὸ ἔλυτρον τοῦ ἐμβρύου χόριον καλεῖται, οἱ δὲ κύνες γευσάμενοι τούτου καὶ τοῖς ἐμβρύοις ἐπιβουλεύουσι διὰ τὸ λίχον». Πρβ. Θεόφραστ. Ἀποσπ. 175 «καθ' ἕνα αἱ κύνες καὶ αἱ ὄες καὶ σχεδὸν τὰ τετράποδα πάντα· κατεσθίει γὰρ τὰ χόρια μετὰ τοὺς τόκους» καὶ Δευτερον. ΚΗ', 57 «καὶ τὸ χόριον αὐτῆς τὸ ἐξεληθὸν διὰ τῶν μηρῶν αὐτῆς», κτλ. Ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν ὁ μὲν ἔνδοθεν χιτῶν ὁ αὐτῷ τῷ ἐμβρύῳ περιεκείμενος ἐλέγετο ἀμριον ἢ ἀμρειός, ἀνθ' οὗ εὐρίσκεται γεγραμμένον καὶ ἀμρειός καὶ ἀμρειος ἢ ἀμριος, ὁ δ' ἐξωθεν ὁ πρὸς τῇ μήτρᾳ ὢν προσηγορεύετο χόριον. Πολυδεύκ. Β', 222 «Δύο δὲ περὶ τῷ ἐμβρύῳ χιτῶνές εἰσιν, ὢν τὸν μὲν ἔνδοθεν λεπτότερον ὄντα καὶ μαλακώτερον ἀμριον Ἐμπεδοκλῆς καλεῖ, ὁ δὲ ἐξωθεν ἐπ' αὐτῷ ὁ πρὸς τῇ μήτρᾳ χόριον ὀνομάζεται, οὗ καὶ ὁ ὀμφαλὸς ἐκ-

* Ἴδε σελ. 185.

πέφυκεν. Καὶ Ἀντιφῶν δὲ εἶρηκεν· ἐν ᾧ τὸ ἔμβριον αὐξάνεται τε καὶ τρέφεται, καλεῖται χόριον». Ροῦφ. Ἐφέσ. σελ. 166 «Τὸ δὲ βρέφος περιέχεται χιτῶσι τῷ μὲν λεπτῷ καὶ μαλακῷ ἀμριον αὐτὸν Ἐμπεδοκλῆς καλεῖ — Ἄλλὰ ὁ μὲν ἀμριος ἔνδοθεν ἦν καὶ περὶ τῷ βρέφει, τὸ δὲ χόριον (Γρ. χόριον) ἐξω καὶ περὶ τῇ ὑστέρᾳ τραχὺς καὶ φλεβώδης χιτῶν». Παρὰ τῷ Γαληνῷ ἀναγινώσκεται Τόμ. Β', σελ. 902 «Πρῶτον μὲν τὸ χόριον (Γρ. χόριον) τῇ μήτρᾳ προσφύει, μετὰ δὲ τότε ὑμένες οἱ τὸ ἔμβριον συνέχοντες — Εἶδος δὲ ἐκαστοῦ τῇ φύσει τοιάνδε ἐστίν. Τὸ μὲν χόριον (Γρ. χόριον) ἀγγεῖα πολλά ἐστί, φλέβες τε καὶ ἀρτηρίαι, ἐγγὺς ἀλλήλων κείμενα καὶ τὰ μεταξὺ δισστήμματα ὑμέσιν ἀναπληρούμενα· οἱ δὲ ὑμένες ὁ μὲν ὄλω περιέκειται τῷ ἐμβρύῳ, ὁ δὲ ἕτερος ἐπίκειται διπλοῦς κατὰ τὰ ὑπερέχοντα αὐτοῦ, κεφαλήν τε καὶ γλουτοῦς καὶ πόδας· καὶ ἐστὶν ὀνόματα αὐτῶν τῷ μὲν ἀμρειός, τῷ δὲ ἀλλαντοειδής· ἀλλ' ἄντι γὰρ ἔοικεν, ὥστε ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοιότητος τοῦνομα αὐτῷ ἀμρω δὲ λευκοὶ καὶ λεπτοί, ἐγγὺς ἀράχνης τὸ εἶδος» καὶ σελ. 907 «Καὶ μὴν καὶ ὑγρὸν οὐκ ὀλίγον ἐν ἐκατέρῳ τῶν ὑμένων περιέχεται διαφέρον τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον καὶ τῇ χροίᾳ καὶ τῷ πλήθει· ξανθὸν μὲν γὰρ τὸ ἐν τῷ ἀλλαντοειδεῖ, λευκότερον δὲ πῶς τὸ ἐν τῷ ἀμρειῷ» καὶ Τόμ. Δ', σελ. 224 «Ὄλω μὲν γὰρ αὐτῷ πανταχόθεν ὑμὴν περιβέβληται λεπτός, ὃν ἀμριον ὀνομάζουσιν, ἐκδεχόμενος τὸν οἶον ἰδρωτὰ τοῦ κυουμένου. Τούτῳ δ' ἐξωθεν ἕτερος ἐπίκειται λεπτότερος, ὃν ἀλλαντοειδῆ προσαγορεύουσιν, εἰς τὴν κύστιν αὐτοῦ συντετραμημένος, ἀθροίζων ἐν ἐκυστῷ καὶ οὗτος ἄχρι τῆς ἀποκυσσεως τὸ οἶον οὔρον τοῦ κυουμένου. Τούτῳ δ' ἐξωθεν ἐν κύκλῳ περιβέβληται τὸ χόριον (Γρ. χόριον) ἀπασαν ὑπακείνον ἔνδον τὴν μήτραν ὡς μηδαμῶθι ψύειν αὐτῆς τὸ ὑποκείμενον, καὶ διὰ τούτου μέσου συνάπτεται τῇ μητρὶ (Γρ. τῇ μήτρᾳ) τὸ κυούμενον». Πρβ. καὶ σελ. 232 «ὄλον αὐτὸ περιείληφεν ὁ ἀμριος ὀνομάζόμενος ὑμὴν» καὶ σελ. 233 «τὸ μὲν οὖν ἐν ἰδρωτὸς λόγῳ κατὰ τὸν ἀμριον ἀθροίζόμενον ἐν κύκλῳ περιέχεται τῷ κυουμένῳ» καὶ σελ. 234 «εἰ μὴ νηχόμενον ἐν τῷ κατὰ τὸν ἀμριον ὑγρῷ τὸ κῆμα κουφότερον ἐγίνετο» καὶ «κουφότερον φασὶ γίνεσθαι τὸ ἔμβριον ἐννήχον τῷ κατὰ τὸν ἀμριον ὑγρῷ» καὶ σελ. 547 «καὶ δὴ καὶ γέγονεν ὁ ἀμρειος ὀνομάζόμενος ὄλον ἐν κύκλῳ περιλαμβάνων τὸ κῆμα· τῷ γὰρ ἀλλαντοειδεῖ, καίτοι προτέρῳ τοῦ ἀμρειου γεγονότι, συγχρήσασθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν οὐκ ἐδικαίωσεν ἡ φύσις» καὶ σελ. 549 «ἀστέγειν ἔμελλεν ὁ ἀμρειος». Ἐν τοῖς εἰς Ἴπποκράτη καὶ Γαληνὸν Σχολίοις εὐρίσκεται ὁ διφθογογραφούμενος τύπος ἔχων τὸν τόνον ἐν τῇ ληγούσῃ, οἷον Τόμ. Α', σελ. 314 «Χρῆ γινώσκειν ὅτι περὶ τὸ ἔμβριον εἰσὶ τρεῖς ὑμένες· ὁ μὲν καλούμενος ἀμρειός, ὁ δὲ ἀλλαντοειδής· ἐστὶ δὲ καὶ τρίτος ἄλλος, ὃν καλοῦσι χόριον» καὶ Τόμ. Β', σελ. 220 «Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἀπέδειξε πῶς γίνεται ὁ ἔσω (Γρ. ἐξω) ὑμὴν, τὸ χόριον (Γρ. χόριον), βούλεται ἀποδειχθαι πῶς οἱ ἄλλοι δύο ὑμένες γίνονται, ὅ τε ἀμρειός καὶ ὁ ἀλλαντοειδής» (Πρβ. καὶ

σελ. 220, 13 και 19 και 33). Τὴν μετὰ περισπωμένης ἐν τῇ παραληγοῦσῃ ἔκφορᾷ βλέπει τις παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Πρωτοσπαθαρίῳ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς Ε', 1θ', 2 «ὕμῃνα λεπτὸν ἀποτελεσθῆναι, τὸν καλούμενον ἀμνείον». Ἄλλ' ἐν κεφ. κ', 3 κείτται «ὁ μὲν οὖν ἀμνείος ἀμέσως περιέχων τὸ ἔμβρυον ὑποδέχεται τὸν ἐκ τοῦ ἐμβρύου συναγόμενον ἰδρωτᾶ» (Ἴδε Λοβέκιον *Παραλειπ.* σελ. 323. Πρβ. καὶ Θησ. Ἑρρ. Στεφ. Τόμ. Α', 6', σελ. 133 Παρ.). Οὐχὶ δ' ἀπίθανον ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι τὸ οὐδέτερον ἀμνείον εἶνε αὐτὸ τὸ παρ' Ὀμήρῳ ἀπαντῶν Ὀδυσσ. Γ, 444 «Περσεὺς δ' ἀμνείον εἶχε», ὅπερ ἀγγεῖον δεκτικὸν αἵματος σημαῖνον παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλεῦς εἰς δήλωσιν τοῦ χιτῶνος τοῦ πρώτου περιέχοντος τὸ ἔμβρυον. Πρβ. Ψελλὸν ἐν Βοισσ. Ἀνεκδότοις Τόμ. Α', σελ. 239 «Ἀμνείον: χιτῶν περιεκείμενος τῷ ἐμβρύῳ». Ἄλλ' ὀρθότερος ὑπάρχει ὁ τονισμὸς ἀμνείον (Ἴδε Θησ. Ἑρρ. Στεφ. Τόμ. Α', 6' σελ. 133 καὶ Ἡρωδ. Λεντζ. Τόμ. Α', σελ. 360).

Παρατηρητέον δ' ὅτι τριττὴν διαφθορὰν διαφθείρεται ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων τὸ ὄνομα χόριον, ἄλλοτε μὲν ἐκφερόμενον παροξυτόνως χορίον, ἄλλοτε δὲ διφθογογραφούμενον χορείον, ἄλλοτε δὲ μεταβαλλόμενον εἰς τὸ χωρίον.

Γαλην. Τόμ. Β', σελ. 906 «διαπλέκει τε τὸ χορίον» καὶ Τόμ. Δ', σελ. 232 ἀνομάζεται δὲ χορίον ἢ βίβρωσις αὕτη πλῆθος ἀγγείων οὐσα μὴδ' ἀριθμηθῆναι βραδίως δυναμένων ὑμῖν λεπτῶ συναπτομένων» καὶ «διὰ μέσου γὰρ αὐτοῦ φέρεται πάντα τὰ κατὰ τὸ χορίον ἀγγεῖα» καὶ σελ. 538 «καί σοι πάρεστι θεάσασθαι — τὸν ἔξωθεν ὑμῖνα τῶν ἐμβρύων ὀνομάζεται δὲ χορίον ὁ ὑμῖν οὗτος ὁ ἔξωθεν, ὃν διοδεύουσιν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες ὕλας ἐκ τῆς μήτρας εἰς τὸ κυούμενον ἄγουσαι» καὶ σελ. 655 «τὸν μὲν περιέχοντα τὴν γονὴν ὑμῖνα, τὸ καλούμενον χορίον» καὶ Ροῦφ. Ἐφῆσ. σελ. 167 «τὸ δὲ διὰ τοῦ οὐραχοῦ ὡσπερ οὖρον εἰς τὸ χορίον ἐκδιδόναι» καὶ «ἀπὸ τοῦ πυθμένου τῆς κύστεως εἰς χορίον ἐμβάλλον». Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις εὐρίσκειται καὶ σκαφίον γεγραμμένον ἀντὶ τοῦ σκάσιον καὶ φλεβίον ἀντὶ τοῦ φλέβιον, κτλ. περὶ ὧν ἄλλαχού.

Βεκκ. Ἄν. σελ. 316, 19 «Χόρειον: ἄγγος ἢ ἀσκός». Μεταγραπτέον ἀνεκδοιάστως χόριον. Πρβ. Σχολ. Θεοκρ. σελ. 306, 19 «Χόρια δὲ τὰ τῶν ἐμβρύων ἀγγεῖα» καὶ Ἡσύχ. «Χόρια: τὰ τῶν ἀρνῶν καὶ ἐρίφων ἀγγεῖα». Αἱ καταλήξεις ΙΟΝ καὶ ΕΙΟΝ συχνάκις ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων συγχέονται. Πρβ. § 4, Παρν. Τόμ. Γ', σελ. 821.

Ἄρτεμίδ. Ὀνειροκρ. Ε', 12 «τοιγάρτοι ἐνὶ χωρίῳ, ὡς λέγουσιν ἰατρῶν πατέρες, περιείχετο τὰ βρέφη», κτλ. (Πρβ. Πολυδεύκ. Τόμ. Δ', σελ. 490 Δινδ. καὶ Θησ. Ἑρρ. Στεφ. Τόμ. Η', σελ. 1593). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον γίνεται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις σύγχυσις τῶν λέξεων:

σῶρος — σωρός,

κόλον — κώλον,

κόμη — κώμη,

κτλ. τούναντίον τῶν λέξεων:

φωρῶν — φόρων,

πῶλος — πόλος,

πῶρος — πόρος,

κτλ. Πρβ. καὶ κηχόριον — κηχώριον, ἐμπολή — ἐμπωλή, μόρον — μῶρον, μορέα — μωρέα, προσόδιον — προσώδιον, κομμοῖς — κώμοις, πῶριον — πῶριον, κρώπιον — κρόπιον, ὠμόλιον — ὀμόλιον, κτλ. Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου φέρεται «Χορείον: διδασκαλεῖον καὶ βωμός τις καὶ αὐλημά τι καὶ μέρος τι χωρίον καὶ τὸ κάλυμμα τὸ συγγεγόμενον ἐκ τῆς κοιλίας», φαίνεται δὲ πιθανώτατον ὅτι τὸ χωρίον εἶνε πλημμελὲς ἀνγώνως τοῦ χόριον καὶ ὅτι ἔκειτο κατ' ἀρχὰς παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ «Χορείον: — Χόριον δὲ τὸ κάλυμμα τὸ συγγεγόμενον ἐκ τῆς κοιλίας». Πρβ. Σουῖδ. «Χόριον: τὸ κάλυμμα τὸ συγγεγόμενον ἐκ τῆς κοιλίας τοῖς βρέφεσι». Ἄλλ' ἀναγκωστέον καὶ παρὰ τῷ Σουῖδᾳ συγγεγόμενον ἀντὶ τοῦ συγγεγόμενον. Οὐδενὸς λόγου ἄξια εἶνε τὰ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Ψευδογλακηνοῦ (Τόμ. ΙΘ', σελ. 454) «Πρῶτον συνίσταται τοῦ ἐμβρύου τὸ χόριον, εἶτα τὰ λοιπὰ. Τὸ χόριον συνέστηκεν ἐκ δύο φλεβῶν καὶ δύο ἀρτηριῶν καὶ πέμπτου τοῦ καλουμένου οὐραχοῦ ἧτοι ἐπειδὴ χόρημά ἐστι τοῦ ἐμβρύου οἰοῖται χωρίον ἢ ἐπειδὴ χορηγεῖται (Γρ. χορηγεῖ) τὴν τροφήν αὐτῶ». Στέφανος ὁ φιλόσοφος καὶ ἰατρὸς λέγει (Σχολ. εἰς Ἰπποκρ. καὶ Γαλ. Τόμ. Α', σελ. 314) «Χρὴ γινώσκειν ὅτι περὶ τὸ ἔμβρυον εἰσι τρεῖς ὑμένες, ὁ μὲν καλούμενος ἀμνείος, ὁ δὲ ἀλλαντοειδής ἐστι δὲ καὶ τρίτος ἄλλος, ὃν καλοῦσι χόριον ὀνόμασται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ πολλαὶ καὶ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι κατ' αὐτὸν εἰσὶν ὡσπερ ἐν χορῶ τινε συνεληλυθυῖαι, καὶ δι' αὐτοῦ τρέφεται τὸ ἔμβρυον. Τοῦτο τοῖνον τὸ χόριον πολλὰκις μὲν σὺν τοῖς βρέφεσι κατάρχεται, πολλὰκις δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀποκύησιν κατασπᾶται». Ἄλλ' ὡς παντελῶς ἄτοπος καὶ ἀπόβλητος εἶνε ἢ ἐκ τοῦ χωρεῖν ἢ χορηγεῖν ἐτυμολογία τοῦ χόριον, οὕτως ἀπίθανος καὶ δυσπαραδέκτος φαίνεται ἢ ἐκ τοῦ χορός (Πρβ. Κούρτιον Ἐτυμολ. σελ. 508 ἐκδ. ε').

Ὀνομάζετο δὲ τὸ χόριον καὶ ὕστερον καὶ δευτέρον, ὡς Γαλην. Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 841 «οὐ περισπῶντας χρὴ τὴν ὑστάτην συλλαβὴν ἀναγινώσκειν ὕστερων ἀλλὰ βαρύνοντας ὑστέρων» οὐ γὰρ δὴ αὐτὰς τὰς ὑστέρους ἐκπεσεῖν βούλεται διὰ τῆς γινομένης ἐντάσεως διὰ τῶν παρμικῶν φαρμάκων ἀλλὰ τὰ καλούμενα χόρια τε καὶ ὕστερα» καὶ Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 61 «ἐμμηνα τε δευτέρα καὶ ἔμβρυα ἐπισπᾶται» καὶ σελ. 90 «ἐμμηνα τε καὶ δευτέρα ὑστέρᾳ θυμιαθεῖς ἐκβάλλει» καὶ σελ. 416 «ἄγει δὲ καὶ ἐμμηνα καὶ δευτέρα». Πρβ. καὶ σελ. 495 «πρὸς ἐκβολὴν χορίου καὶ ἐμμήνων καὶ ἐμβρύου». Παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινίτῃ §, 75 κείτται «πολλὰκις δὲ μετὰ τὴν τοῦ ἐμβρύου κομιδὴν ἐγκατέχεται κατὰ τὴν ὑστέρᾳ τὸ χορίον, ὃ δὴ καὶ δευτέριον καλεῖται», ἀλλὰ μετ' ὀλίγα φέρεται «ὑποπεσὸν τὸ δευτέρον ἐκβαλεῖν». Σικαρλ. Βυζάντιος Λεξ. σελ. 274 «Δευτέριον, τὸ ὕστερον (ἄκλουθον) τῆς γέννας, κοι-

νῶς κατὰ πᾶραφθορὰν λευτέρη). Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ λέγεται καὶ *κυττᾶρι* καὶ *τζουττᾶρι* (=κυττᾶριον).

Ἐκ τοῦ ὀνόματος *χορίον* ἐσχηματίσθη τὸ ἐπίθετον *χοριοειδής* δηλοῦν τὸν ὅμοιον ὄντα τῷ *χορίῳ*· ὅπως δὲ γελοῖος εἶνε ὁ τύπος *χοριοειδής*, ὅφ' οὐ οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίνηται ἢ ὁ ἐμπερῶς ἔχων τῷ *χορίῳ*.

Ἐν τοῖς τοῦ Γαληνοῦ εὐρίσκεται καὶ ἡ ὀρθὴ ἐκφορὰ *χοριοειδής, χοριοειδής μῆνιγξ, χοριοειδής χιτῶν*, καὶ ἡ ἐσφαλμένη *χοριοειδής, χοριοειδής μῆνιγξ, χοριοειδῆ πλέγματα ἢ συστρέμματα*.

Τόμ. Γ', σελ. 660 «ἡ μὲν οὖν *χοριοειδής μῆνιγξ* σύμφυτον ἐστὶν ἐγκεφάλου σκέπασμα, καθάπερ τι δέρμα (Γρ. τὸ *δέρμα*) ζῶου» καὶ σελ. 762 «συναποφύεται τις μοῖρα τῆς *χοριοειδοῦς μῆνιγγος*» καὶ σελ. 763 «καὶ μὲν γε καὶ τοῦ *χοριοειδοῦς χιτῶνος* τοῦ περιέχοντος αὐτὸ λεπταὶ καὶ ἀραχνῶδεις διαφύσεις» καὶ «πᾶμπολλα γὰρ οὖν καὶ οὗτος αὐτὸς ὁ *χοριοειδής ἀγγεῖα* φαίνεται καθ' ὅλον ἑαυτὸν ἔχων· τοῦτο δὲ δῆλον καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος· οὐ γὰρ ἂν οὐτ' ἐκάλεσαν αὐτὸν οὔτε ὠνόμασαν οὕτως, εἰ μὴ σύνδεσμός τις ἀγγείων ἦν παμπόλλων, ὥσπερ τὸ *χορίον* (Γρ. *χορίον*)». Πρβ. καὶ σελ. 765, 4 καὶ σελ. 767, 2 καὶ 17 καὶ σελ. 778, 2 καὶ Ὁρειβάσ. Τόμ. Γ', σελ. 296, 3 καὶ 6 καὶ σελ. 297, 6 καὶ σελ. 298, 3 καὶ σελ. 300, 6. Παράδοξον ἡμῖν προσπίπτει τὸ «οὐ γὰρ ἂν οὐτ' ἐκάλεσαν αὐτὸν οὔτε ὠνόμασαν οὕτως», ἴσως δ' ἔγραψεν ὁ Γαληνὸς «οὐ γὰρ ἂν ποτ' ἐκάλεσαν αὐτὸν οἱ ὀνομάσαντες οὕτως».

Τόμ. Β', σελ. 719 «ἴψει δὲ καὶ τὰ καλούμενα *χοριοειδῆ πλέγματα* κατὰ ταύτας· ὀνομάζουσι δ' οἱ περὶ τὸν Ἡρόφιλον αὐτὰ *χοριοειδῆ συστρέμματα* παρονομάσαντες δηλονότι τῶν *χορίων*, ἃ τοῖς κνουμένοις ἔξωθεν ἐν κύκλῳ περιβέβληται φλεβῶν ὄντα καὶ ἀρτηριῶν πλέγματα λεπτοῖς ὑμέσι συνεχόμενων» καὶ Τόμ. ΙΑ', σελ. 710 «ἡ (μῆνιγξ) καλεῖται *χοριοειδής* καὶ ἐστὶ φλεβωδεστέρα». Παρατηρητέον δ' ἐν παρόδῳ ὅτι ὁμοίως τῷ *παρονομάσαντες τῶν χορίων* λέγεται ἐν Τόμ. Α', σελ. 669 «τὰ δ' ὡς ἄκραν ἔχοντα ἢς *παρονομάζεται ποιότητος*» (=τὴν ποιότητα ἢς παρονομάζεται) καὶ ἐν Τόμ. Η', σελ. 693 «ἀλλὰ *παρονομάζεται* δηλονότι τοῦ σκληροῦ σώματος ὁ σκληρὸς σφυγμός». Ἐν Τόμ. ΙΑ', σελ. 704 φέρεται «ἄπερ ἔνιοι *παρονομάζοντες ἌΠΟ τῶν ποιότητων* ὑγρὸν καὶ ξηρὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν εἶναι φασι» καὶ σελ. 705 «τὰ δ' ἌΠ αὐτῶν *παρονομαζόμενα* πρόσωπα κτέ.» (Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΣ', σελ. 423). Ἄλλ' εὐρίσκεται καὶ ἡ μετὰ δοτικῆς σύνταξις, ὅσον Τόμ. Η', σελ. 693 «ἐκεῖνο δὲ μόνον οὐκ ἄλλῳ τινὶ *παρονομάζοντες* — προσαγορεύομεν σκληρὸν ἀλλὰ κυρίως τε καὶ πρώτως» καὶ Τόμ. Θ', σελ. 506 «απρεῖς γὰρ τούτους σφυγμούς οἱ πρὸ ἡμῶν *παρονομάσαν ζῶους*». Πρβ. καὶ Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 318 γ' καὶ ἄλλ. Περὶ τῆς συντάξεως τοῦ *παρονομάζω*, οὗ ἡ μετὰ γενικῆς ἐκφορὰ ἄνευ προθέσεως δύναται ν' ἀμφιβληθῆ, καὶ τῆς τοῦ *επονομάζω* θὰ γράψωμεν τὰ δέοντα ἐν οἰκειοτέρῳ τόπῳ.

Καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ἀπαντᾷ οὐ μόνον ὁ ἀμειπτος τύπος *χοριοειδής* ἀλλὰ καὶ ὁ πλημμελῶς ἔχων *χοριοειδής*, ὅσον Τόμ. Γ', σελ. 107, 47 Διδ. «ὅ τε *χοριοειδής ὑμῆν*» καὶ σελ. 107, 50 «ὁ ἕτερος ὑμῆν *χοριοειδής ὦν*» καὶ σελ. 377, 29 «ὁ δ' ἕτερος εἰς τὸν ὑμένα τὸν *χοριοειδῆ*, ὃς κύκλῳ περιέχει τὸ ζῶον».

Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκου βιβλ. Β', 70 (σελ. 71 Βεκκ.) ἀναγινώσκεται «Τὰ δὲ μέρη τῶν ὀφθαλμῶν *χιτῶνας* ἐκάλεσαν οἱ ἰατροί· τέσσαρες δ' εἰσὶ τὸν ἀριθμὸν, καὶ τούτοις προσηγορίας ἔθεντο τῷ μὲν ἔξωτάτῳ *κερατοειδεῖ*, ὅς ἐστι λευκός, στερεός, δυσδιαίρετος, νευρώδης, χονδρώδης, παχύς, διακρηνής, τῷ δ' ὑπ' αὐτὸν δευτέρῳ *ραγοειδεῖ*, ὅς ἐστι δατύς, αἱματώδης, *χοριοειδής*, ἐκτετρημένος, τῷ δὲ τρίτῳ *φακοειδεῖ* καὶ *κρυσταλλοειδεῖ* καὶ ὑαλοειδεῖ, τῷ δὲ τετάρτῳ *ἀραχνοειδεῖ* καὶ *ἀμφιβληστροειδεῖ*». Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ γραφὴ *χωριοειδῆ*, ἐν ἣ ἐσώθη ὁ γνήσιος τύπος *χοριοειδής*. Εἶνε δὲ καὶ ἄλλως ἡμαρτημένη ἢ ῥῆσις, πρὸς ἐπανάρθωσιν δ' αὐτῆς ὀφείλομεν τὰς *δοτικὰς κερατοειδεῖ* καὶ *ραγοειδεῖ* καὶ *φακοειδεῖ* καὶ *κρυσταλλοειδεῖ* καὶ *υαλοειδεῖ* καὶ *ἀραχνοειδεῖ* καὶ *ἀμφιβληστροειδεῖ* νὰ τρέψωμεν εἰς αἰτιατικὰς. Δὲν λέγεται ἑλληνιστὶ *τίθεμαι τῷ χιτῶνι προσηγορίαν κερατοειδεῖ* ἀλλὰ *τίθεμαι τῷ χιτῶνι προσηγορίαν κερατοειδῆ*, ὡς συμφανέστατα θὰ παρὰστῆσωμεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Ὁρθῶς φέρεται παρ' Ἐφρασίῳ τῷ Ῥούφῳ κατ' ἀποκατάστασιν τῆς ὑγιότις ἐκφορὰς σελ. 153 «ὁ δὲ καλύπτων τὰς κοιλίας ἔνδοθεν *χιτῶν χοριοειδής*· Ἡρόφιλος δὲ καὶ *μῆνιγγα χοριοειδῆ* καλεῖ» καὶ σελ. 154 «οἱ δὲ ἄλλοι, ὁ μὲν δευτέρος *ραγοειδής* καὶ *χοριοειδής*» καὶ «τὸ δὲ ὑπὸ τῷ λευκῷ *χοριοειδής*, ὅτι κατάφλεβόν ἐστὶ τῷ περὶ τῷ ἐμβρύῳ περικειμένῳ *χοριοειδεῖ* (Γρ. *χορίῳ*) εἰκόσις» καὶ σελ. 171 «καὶ *χοριοειδής* ὡς ὁμοίως *χορίῳ* κατηγγειωμένος».

Ὡς δὲ τὸ *χορίον* πλημμελῶς ἀναγινωσκόμενον γίνεται *χωρίον*, οὕτω καὶ τὸ *χοριοειδής* ἢ καθ' ἡμαρτημένην γραφὴν *χοριοειδής* μεταβάλλεται εἰς τὸ *χωριοειδής*, ὅπερ οὐδέποτε μὲν ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἂν δ' ὑπῆρχε, θὰ ἐσήμαινε τὸν ὅμοιον ὄντα *χώρῳ* ἢ *χώρῳ*. Θεόφιλ. Πρωτοσπαθ. Ε', ιθ', 3 «Τούτοις δὲ ἔξωθεν ἐν κύκλῳ περιβέβληται τὸ *χωρίον*, *χιτῶν* τις καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τρίτος, διὰ τινος πόρου δὲ συντέτρηται πρὸς τὴν τοῦ κνουμένου κύστιν. Οὕτως αἱ κατὰ τὸ *χωρίον* ἀρτηρίαι καὶ φλέβες ἄπασαι κτέ.» καὶ Ε', κ', 6 «Τρίτος δὲ *χιτῶν* τὸ *χωρίον* κατεσκευάσθη, ἐντὸς μὲν τῆς μήτρας κείμενος, πόρῳ δὲ τοῦ ἐμβρίου» καὶ Δ', ε', 11 «Ὀνομάζεται δὲ ἡ λεπτὴ *μῆνιγξ χωριοειδής*, ὡς *χωρίον* ἀμείσως τοῦ ἐγκεφάλου ὑπάρχουσα» καὶ Δ', σ', 2 «Περιέχουσα δὲ ἡ λεπτὴ *μῆνιγξ* οὐ μόνον τὸν ἐγκέφαλον ἀλλὰ καὶ τὸ *χωριοειδές* πλέγμα, ὅπερ καὶ *δικτυοειδές* ὀνομάζεται, διὰ τοῦτο ἐκλήθη *χωριοειδής*. Ἔχει δὲ τὸ *χωριοειδές* πλέγμα τὴν γένεσιν τοιάνδε» καὶ Δ', ζ', 4 «Τοῦτο τὸ *δικτυον* ὀνομάζεται *δικτυοειδές* πλέγμα καὶ *χωριοειδές*· καὶ διὰ

τοῦτο καὶ ἡ λεπτὴ μὴνιγξ τῆς αὐτῆς προσωνομίας τετύχηκεν, ὡς περιεκτικῆ ἀῦσα τοῦ αὐτοῦ πλέγματος ἅμα καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἐγκεφάλου» (Πρβ. Greenhill Θεοφίλ. Πρωτοσπαθ. σελ. 303 καὶ 332).

Πᾶς τις ἐπεξερχόμενος τὰ ὑπ' ἡμῶν γεγραμμένα ἱκανῶς μὲν διδάσκειται τὰ περὶ τῆς λέξεως *χοριον*, ἀδιστακτικῶς δὲ πείθεται ὅτι μόνος ὁ τύπος *χοριοειδής* ἔχει ὀρθῶς σημαίων τὸν ἐμπερῆ τῷ χορίῳ ὄντα, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ *χοριοειδής*, ὅστις ἀτοπωτάτην παρέχει ἔννοιαν.

Εὐκόλως δ' ἐξ ὧν λέγει ὁ Πολυδεύκης βιβλ. Β', 70 «Τῷ δ' ὑπ' αὐτὸν δευτέρῳ *ραγοειδῆ*, ὅς ἐστι δασύς, αἱματώδης, *χοριοειδής*, ἐκτετρημένος» συμπεραίνεται ὅτι ὁ αὐτὸς χιτῶν ἐκαλεῖτο *χοριοειδής* καὶ *ραγοειδής*. Πρβ. καὶ Ρουφ. Ἐφέσ. σελ. 171 «Τὸ δὲ τετρημένον σῶμα λεῖον μὲν ἐστὶν ἕξωθεν, κατὰ δὲ προσπίπτει τῷ κερατοειδεῖ, δασὺ δὲ ἀπὸ τῶν ἀπεστραμμένων, ὡς φησὶν Ἡρόφιλος, δορᾷ ῥαγὸς σταφυλῆς ὅμοιον καταπεπλεγμένον ἀγγείαις. Καλεῖται δὲ δεύτερος μὲν τῇ τάξει, τετρημένος δὲ ἀπὸ τῆς κατασκευῆς καὶ *ραγοειδής* ἀπὸ τῆς ἐμπερείας καὶ *χοριοειδής* ὡς ὁμοίως χορίῳ κατηγγειωμένος» καὶ σελ. 154,3. Γράφει δὲ καὶ ὁ Γαληνὸς Τόμ. Γ', σελ. 778 «Προϋνοήσατο τὸν ἀπὸ τῆς λεπτῆς μὴνιγγος φύομενον χιτῶνα τὸν *χοριοειδῆ*, πολλαχόθεν μὲν μέλκνα, πολλαχόθεν δὲ φαιὸν τε καὶ κυανόν (Γρ. *κυανοῦν*) ἐργασαμένη. Τοῦτον οὖν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἰριδος ἅμα τῷ κερατοειδεῖ προήγαγε τὰς προειρημένας τρεῖς χρεῖας παρέξοντα, θρέψοντα τῇ παραθέσει τὸν κερατοειδῆ, κωλύσοντα προσπίπτειν τῷ κρυσταλλοειδεῖ τι βλαβερὸν, θέαμα γενησόμενον ἰακτῆριον πονούσης ὀψεως» καὶ σελ. 779 «Ἄλλ' οὐκ ἄρ' ἔμελλεν ἡ φύσις αὐτό, καθάπερ οὐδ' ἄλλο τι, παρόψεσθαι· διέτρησε δ' ἐνταῦθα τὸν κυανόν (Γρ. *κυανοῦν*) χιτῶνα τοῦτον τὸν *ραγοειδῆ*· καλοῦσι γὰρ οὕτως αὐτὸν εἰκάσαντες, οἴμαι, ῥαγὶ σταφυλῆς τὴν τ' ἐκτὸς λειότητα καὶ τὴν ἐντὸς δασύτητα». Πρβ. καὶ σελ. 788 «Τὸ μὲν γὰρ σύμφυτον αὐτῷ σκέπασμα λεῖον καὶ λαμπρὸν καὶ στίλβον ἐστίν, οἷον κάτοπτρον· τὸ δ' ἐπὶ τῷδε φλεβῶδες τε καὶ μαλακὸν καὶ μέλκν καὶ διατετρημένον — τὸ δ' ἕξωθεν ἀπάντων στέγασμά τε καὶ πρόβλημα λεπτόν καὶ λευκὸν καὶ σκληρόν ἐστίν, οἷον κέρας» καὶ Τόμ. Ζ', σελ. 92 «Ἐδείχθη γὰρ ἡμῖν ὡς οὐχ οἷον τέ ἐστι λαμπροῦ φωτός ἀλύτως ἀνεχέσθαι τὸ τῆς ὀψεως ὄργανον καὶ ὡς διὰ τοῦτο καὶ ὁ *ραγοειδής* αὐτοῦ χιτῶν προβέβληται μέλας τε ἅμα καὶ κυανὸς ὑπάρχων, ἐπειδὴ ταῦτα μάλιστα τὰ χρώματα παραμυθεῖται τὴν ὄψιν ὑπὸ λαμπροῦ κάμουσαν φωτός» καὶ Τόμ. ΙΑ', σελ. 711 «Ὁ δὲ ὀφθαλμὸς συνέστηκε μὲν καθ' Ἴπποκράτην ἐκ χιτῶνων δύο, οὓς μὴνιγγας [ὁ Ἴπποκράτης] καλεῖ, ἐπειδὴ ἐκ τῶν μὴνιγγων ἐκπεφυκασί· κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους ἐκ τριῶν, κατ' ἐνίους δὲ ἐκ τεσσάρων. Πρῶτος μὲν οὖν ἕξωθεν ἐστὶν ὁ κερατοειδής, λευκὸς μὲν κατὰ τὰ ἄλλα, κατὰ δὲ τὴν ἴριν λεπτυνόμενος διαφαίνει τὸ ὑποκείμενον χρῶμα, καθ' ὃ μέλας ἢ γλαυκότερος ἢ χαροπὸς φαίνεται· δεύτερος δὲ ἐστὶν ὁ *ραγοειδής* ῥαγὶ σταφυλῆς ἑοικώς τὰ ἔνδον, τετρημένος κατὰ τὴν κόρη· τρίτος δὲ ὁ ἀμφιβληστροειδής

ἐγκολπούμενος ὡσπερ καὶ δεχόμενος ἐπ' ἄκρῳ τὸν ὑπὸ τινῶν εἰσαγόμενον τέταρτον χιτῶνα, ὃν καὶ ἄδηλον προσαγορεύουσι». Πολλάκις δ' ἐν τοῖς τοῦ Γαληνοῦ γίνεται μνεία τοῦ *ραγοειδοῦς χιτῶνος*, οἷον Τόμ. Γ', σελ. 781 καὶ 782 καὶ 783 καὶ 785 καὶ 787 καὶ Τόμ. Δ', σελ. 380 καὶ Τόμ. Ε', σελ. 877 καὶ Τόμ. Ζ', σελ. 87 καὶ 88 καὶ 89 καὶ ἄλλ. καὶ Τόμ. Γ', σελ. 47 καὶ Τόμ. ΙΘ', σελ. 358. Φέρεται δὲ καὶ παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Πρωτοσπαθαρίῳ Δ', ιθ', 5 «ἐπεκτεινόμενος δὲ ὁ ἀμφιβληστροειδής χιτῶν περιέχων καὶ τὸ ὑλοειδές ὑγρὸν συμπααραλαμβάνει (Γρ. *συμπεριλαμβάνει*) τὸν *ραγοειδῆ* χιτῶνα περιέχοντα τὸ κρυσταλλοειδές ὑγρὸν καὶ μέρος τι τοῦ ὑλοειδοῦς εἰς τροφήν τοῦ κρυσταλλοειδοῦς» καὶ Δ', κ', 4 «Ἔστι δὲ ἡ τάξις τῶν χιτῶνων αὕτη· πρῶτος ὁ κερατοειδής, δεύτερος ὁ *ραγοειδής*, τρίτος ὁ ἀμφιβληστροειδής καὶ τέταρτος ὁ ἐπιπεφυκός, ὁ λευκός. Ὁ δεύτερος οὖν, ὁ *ραγοειδής*, σφαιροειδής μὲν τῷ σχήματι (ῥαγὶ γὰρ σταφυλῆς ἔοικε), μέλας δὲ τὴν χοιραν διὰ τὸ περιέχειν τὸ κρυσταλλοειδές ὑγρὸν· τοῖς γὰρ ὀφθαλμοῖς ἠδιστα χρώματα τὰ προσεγγίζοντα τῷ μέλανι [χρώματι], καθάπερ εἰσι τὰ τε φαιὰ καὶ τὰ κυανὰ» καὶ παρὰ τῷ Μελετίῳ ἐν Κραμ. Ἄν. Ὁξ. Τόμ. Γ', σελ. 63 «μετὰ τοῦτον δὲ τὸν χιτῶνα ἐστὶ δεύτερος χιτῶν λεγόμενος *ραγοειδής*, ὅτι ῥαγὶ σταφυλῆς ἔοικε κατὰ τὸ σχῆμα· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς σταφυλῆς ὀρῶμεν τὰ μὲν ἔσω δασύτερα, τὰ δὲ ἕξω λεῖα, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ *ραγοειδοῦς* ἐστὶν ἰδεῖν» (Πρβ. καὶ σελ. 63, 27 καὶ 29) καὶ παρὰ Σουΐδα σελ. 618 Βεκκ. «Κόρη οὖν τὸ τρήμα τοῦ *ραγοειδοῦς* καὶ τὸ διὰ τοῦ νεύρου προῖον ὀπτικὸν πνεῦμα· τὸ δὲ ἐπὶ ταύτῃ δέρμα κερατοειδής χιτῶν». Πρβ. καὶ Κέλσ. VII, 7.

Οὐ μόνον δὲ τοῦ *χοριοειδῆς* ποιεῖται χρῆσιν ὁ Βάμβας ἀλλὰ καὶ τοῦ *σκληρωτικῆς* (*sclerotique*) γράφων (Στοιχ. Φιλοσ. σελ. 22) «Μετὰ τοῦτον εἶναι ἄλλως χιτῶν *σκληρωτικῆς* λεγόμενος, ὅστις ἔχει τρύπαν (Γρ. *τρῦπαν*) στρογγύλην, κόρην λεγομένην, κτέ.». Πρβ. καὶ Δημ. Ἄλ. Μαυροκορδ. Ἀνατομ. τοῦ Ἀρθρωπ. Σώμ. σελ. 523. Οὐδέποτε ὑπ' οὐδενὸς τῶν Ἑλλήνων ἐλέχθη *σκληρωτικῆς χιτῶν*· ὅθεν, ἂν τις ἐπιθυμῆ νὰ μὴ βαρβαρίζῃ, ὀφείλει νὰ παραλαμβάνῃ τὸ *σκληρὸς χιτῶν*, ὅπερ κάλλιστα καὶ ἀμεμπτότατ' ἔχει. Πρβ. Γαλην. Τόμ. Γ', σελ. 768, 7 καὶ σελ. 771, 8· ἔτι δὲ σελ. 767, 17.

Πλημμελές πάντως εἶνε καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τινῶν *κεράτιος χιτῶν* ἢ *κεράτιος ὑμῆν*, ὡς κεῖται παρὰ τῷ Μαυροκορδάτῳ Ἀνατομ. σελ. 524. Ὁρθῶς φέρεται παρὰ τῷ Βάμβᾳ ἐν τῷ προειρημένῳ βιβλίῳ (σελ. 22) «Ὁ ἕξωτερός χιτῶν ὀνομάζεται *κερατοειδής*, τοῦ ὁποῖου τὸ μέρος τὸ ἕξωθεν ὡς τμήμα μικρῶ· σφαίρας ἔχει ὅλην τὴν διαφάνειαν λεπτοῦ φύλλου κέρατος, ὅθεν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα». Πρβ. Γαλην. Τόμ. Γ', σελ. 771 «Καὶ σοὶ δόξει δεινῶς εοικέναι τοῦτο τοῖς κέρασι ταῖς εἰς λεπτὰ τετμημέναις· ὅθεν αὐτοῦ (Γρ. αὐτῷ) καὶ τὴν προσηγορίαν πρέπειν ἠγησάμενοι τοῦ *κερατοειδοῦς* εἰ περὶ

τὰς ἀνατομὰς δεινοὶ αὐτοὶ τε οὕτως ἐκάλουν καὶ μένει τοῦνομα μέχρι δεῦρα αἰεὶ. Οὗτος οὖν ὁ κερατοειδὴς χιτῶν λεπτός καὶ σκληρὸς καὶ πυκνὸς γενόμενος εὐθὺς ἀρ' ἔμελλεν ἔσσειαι καὶ λαμπρός, οἷος ἐπιπέμπειν αὐγὴν ἐπιτηδεύ-
 ταιος εἶναι παραπλησίως τοῖς ἀκριβῶς διεξεσμένοις τε καὶ λελεπτυσμένοις κέρασιν» καὶ Ῥοῦφ. Ἐφέσ. σελ. 170 «Ὡν ὁ πρὸ πάντων τεταγμένος ἀπὸ μὲν τῆς τάξεως ὠνόμασται πρῶτος, ἀπὸ δὲ τῆς χροιάς λευκός· καλεῖται δὲ — καὶ κερατοειδὴς ἦτοι διὰ τὴν εὐτονίαν ἢ διὰ τὸ λάμπειν τὸ παρακείμενον ὑγρὸν ἔνδοθεν ὡς διὰ κέρατος ἢ διὰ τὸ κέρατι παραπλησίως εἰς κτηδόνας ἀναλύεσθαι» καὶ σελ. 136, 13 καὶ Θεόφιλ. Πρωτοσπ. Δ', κ', 2 καὶ Μελέτα. Κραμ. Ἄν Ὁξ. Τόμ. Γ', σελ. 63, 16 καὶ Εὐστάθ. σελ. 1862, 59, κλπ.

ΠΕΡΙ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΩΝ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΩΝ

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὴν ὕλικὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀθλιότητα πλείστου μέ-
 ρους ἐκ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ἀπέναντι πλούτου ἀμέτρου καὶ ἐν μέσῳ πα-
 λυτελείας ἀχαλίνου ἐν τῇ ἐπὶ πολιτισμῷ ἐναθρονομένη Ἑυρώπῃ, πολλαὶ μυ-
 ριάδες ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων παρουσιάζουσιν οἰκτρὸν θέαμα ἐκ τῶν
 ἀποτελεσμάτων παντοίων στερήσεων καὶ κακουχιῶν· τὸ κακὸν εἶναι μέγα· ἡ
 νόσος αὕτη τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν ἐνδημικὴ, διηνεκὴς, δεινὴ αἰεὶποτε προ-
 χωρεῖ· τὸ δὲ χεῖριστον, οὐδὲν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε προταθέντων ἢ καὶ δοκι-
 μασθέντων κατ' αὐτῆς θεραπευτικῶν μέσων δύναται νὰ θεραπεύσῃ ριζικῶς
 τὴν νόσον, καὶ τοὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν ἀναντιρρήτως χρησίμων ἀποδειχθέντων
 εἰς μερικὴν τοῦ κακοῦ ἐλάττωσιν. Καὶ ὅμως εἶναι ἀνάγκη θεραπείας. Ἡ ζή-
 τησις δ' αὕτη τῆς θεραπείας, εἶναι τὸ καλούμενον *κοινωνικὸν ζήτημα* τὰ
 ὁποῖον δικαίως προσομοιοῦσι τινὲς τῇ ἡφαιστεία ὕλῃ, διότι καθὼς ἐκείνη οὕτω
 καὶ αὐτὸ φλεγμαῖνον εἰς τὰς κρύπτας τῆς κοινωνίας, συνταράσσει περιοδικῶς
 αὐτὴν διὰ τρομερῶν ἐκρήξεων ἀπειλουσῶν τὴν ἐκ βάθρων ἀνατροπὴν αὐτῆς.

Ὁ ἐργάτης ἐκ τῆς γλίτρου ἀμοιβῆς του ἀποζῶν τὸν τελευταῖόν του δὲ
 ὀβολὸν εἰς μεθυστικὰ ποτὰ δαπανῶν οὐδὲν ἀποταμίευει διὰ τὰς ἡμέρας τὰς
 πονηράς. Αὐταὶ δυστυχῶς δὲν βραδύνουσι νὰ ἐπέλθωσι, τυχαῖα δυστυχί-
 ματα, νόσος, γῆρας, ἐλαττόνουσι ἢ καταστρέφουσι τὴν ἐργατικὴν αὐτοῦ
 ἱκανότητα, ἢ δυστυχία του φθάνει εἰς τὸ ἔπακρον, ἢ δὲ τελεία αὐτοῦ ὕλικὴ
 κατὰπτωσις ἐπαυξάνει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐξαχρείωσιν συμπαράσφουσα καὶ
 τὴν οἰκογένειαν καὶ δι' αὐτῆς πολλαπλασιάζουσα εἰς τὰς ἐπερχομένας γε-
 νεάς, σπέρματα φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ἀθλιότητος.

Τούτων οὕτως ἐχόντων οὐδὲν πρέπει νὰ μένῃ ἡμῖν ἀλλότριον τῶν τε πρα-
 τεινομένων καὶ πραττομένων ἐν τῇ λοιπῇ Ἑυρώπῃ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς
 τύχης τῶν ἐργατῶν. Ἐν δὲ καὶ ἐκ τῶν σπουδαιότερων εἶναι ἡ ἐπινοήσις

τῶν Ταμειυτηρίων (Caisses d'épargne) ἦτοι ὁ διὰ τῆς συσσωρεύσεως τῶν μι-
 κρῶν οἰκονομιῶν τοῦ γεωργοῦ, τοῦ βιομηχάνου, τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ
 ἐργάτου, σχηματισμὸς παραγωγικοῦ κεφαλαίου, πρὸς ὄφελος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου.

Ὅταν τὸ ἐθνικὸν κεφάλαιον ἀρχεται ἐλαττούμενον καὶ φόβος ἐπίκειται
 τῆς ἐντελοῦς ἐξαντλήσεώς του, ὅ, τι μέσον μεταχειρισθῆ τις πρὸς ἀναζωογόνησιν
 του εἶναι δημόσιος εὐεργεσία, καὶ ἐν ἐκ τῶν προσφοροτέρων καὶ καλητέρων
 μέσων εἶναι αἱ εἰς μικρὸν οἰκονομίαι, τὰ μικρὰ αὐτὰ ρυθμὰ τὰ ὁποῖα σχημα-
 τίζουν τοὺς μεγάλους ποταμούς· αἱ εἰς μικρὸν οἰκονομίαι καὶ αἱ ἐκ τῆς δαπά-
 νης ἐναποταμίευσίς ἐκτὸς ὅτι φέρουσι τὴν εὐμερεῖαν εἰς τὰς ἐργατικὰς τά-
 ξεις, τὰς ἠθικοποιοῦσι συγχρόνως, διὰ τοῦτο πολὺς γίνεται λόγος περὶ Ταμει-
 υτηρίων καὶ πολλὰ ἐγράφησαν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ εὐεργε-
 τικοῦ τούτου θεσμοῦ.

Ὁ Ἀδάμ Smith πρῶτος μελετήσας τὴν ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίαν ὡς οἰ-
 κονομολόγος, πολιτικὸς καὶ φιλόσοφος, διακρίνει αὐτὴν ἀπὸ τῆς οἰκονομίας
 ὡς ἐξῆς. Ἡ οἰκονομία εἶναι ἡ διευθέτησις τῆς ἐργασίας πρὸς τὰ ἔξοδα, ἡ οἰ-
 κονομία ἐπαγρυπνεῖ ὥστε οὐδὲν ὠφέλιμον νὰ χάνεται ἢ νὰ φθείρεται· ὁ οἰ-
 κονομῶν ὅμως ἐκ τῆς δαπάνης εἶναι ἐξ ἀνάγκης οἰκονόμος, ἀλλ' ἐὰν ἀποτα-
 μιεύῃ διαφυλάττει ὅ, τι ἠδύνατο νὰ ἐξοδεύσῃ χωρὶς νὰ παραβῆ τοὺς ὄρους
 τῆς οἰκονομίας. Ὁ Smith χαιρετᾷ μετὰ σεβασμοῦ τὸν οἰκονόμον ἀνθρωπον
 ὅστις ἀποταμιεύει, ὡς *εὐεργέτην τῆς κοινωρίας*, ὡς τὸν θεμελιωτὴν δημοσίου
 ἐργοστασίου τὸ ὁποῖον προμηθεύει ἐργασίαν εἰς ἀριθμὸν τινα μέγαν ἢ μικρὸν
 παραγωγῶν. Τὴν σταθεράν, ὁμοειδῆ καὶ διηνεκῆ προσπάθειαν τῆς προσωπι-
 κῆς ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίας, τὴν ἀνυψώνει εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχῶν, καὶ
 εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν διαβλέπει τὴν πρώτην πηγὴν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.
 Κατὰ τὸν ἔξοχον οἰκονομολόγον, ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ
 κεφαλαίου εἶναι ἡ ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομία ἦτοι ἡ ἀποταμίευσις, καὶ ὄχι
 ἡ βιομηχανία. Ἡ βιομηχανία βεβαίως παρέχει τὴν ὕλην πρὸς ἀποταμίευσιν,
 ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομία πραγματοποιεῖ τὴν ἀποταμίευσιν καὶ ἄνευ
 αὐτῆς τὸ κεφάλαιον κατασπαταλῶμενον ὀλόκληρον καθ' ὅσον παράγει οὐ-
 δέποτε θὰ γείνη μεγαλειότερον.

Ἐκ μόνης τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σχηματι-
 σθῶσι βεβαίως κεφάλαια, ἀλλ' αὕτη συλλέγει τὰ στοιχεῖα, τὰ μόρια οὕτως
 εἰπεῖν τὰ συντελοῦντα εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν σπουδαίων ποσοτήτων τῶν
 μετ' ὠφελείας διατιθεμένων.

Τὰ ταμειυτήρια (Caisses d'épargne) τῶν Γάλλων, τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπο-
 λυτῶς φιλελεύθερα σωματεῖα ἢ πολιτικαὶ ἐταιρίαι ὄντα, ὑπὸ ἰδιωτῶν δὲ γεν-
 ναίως προσενεγκόντων τὴν διάνοιάν των καὶ τὴν ἐγγύησιν των διὰ νὰ κα-
 ταστήσῃσι παραγωγικὰς τὰς μικρὰς οἰκονομίας τοῦ λαοῦ συστηθέντα, προϊόν-
 τος τοῦ χρόνου ὀργανίσθησαν εἰς πιστωτικὰ καταστήματα· ἐπὶ τῷ σκοπῷ
 τοῦ νὰ ἐμπνεύσωσι, εὐοδώσωσι καὶ ὑποστηρίξωσι ἢ ἐνθαρρύνωσι τὴν ἐκ τῆς

δαπάνης οικονομίαν. Ἐν τοῖς ταμειυτηρίοις κατατιθέμεναι καὶ αἱ εὐτελέστεραι οικονομίαι τοῦ πτωχοῦ μέχρι καὶ τῆς δραχμῆς διατηροῦνται καὶ αὐξάνονται, σώζονται δὲ ἀπὸ στιγμιαίας ἐπιθυμίας ἢ διασκεδάσεις, συνήθεις εἰς τοὺς ἡμεροβίους ἐργάτας καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιβλαβεῖς κερδοσκοπίας· τιθέμεναι δὲ εἰς τὰ ταμειυτήρια ἀπὸ ἀγονοὶ καὶ ἐν τοῖς βυθοῖς τῶν συρτῶν ἢ παντοειδῶν κρυψῶν ὅπου ἦσαν, καθιστῶνται παραγωγικαὶ καὶ αὐξάνονται ἀπὸ μῆνα εἰς μῆνα καὶ κατ' ἔτος, ἀποδίδονται δὲ ἢ κατὰ τὸ ὅλον ἢ μέρος αὐτῶν κατὰ τὴν διάθεσιν τοῦ καταθέτου ἐπὶ τῇ ἀπλῇ μόνον αἰτήσει του.

Τὰ ταμειυτήρια εἶναι ἐφεύρεσις ὅπως νεωτάτη· ἐμπνευσθεῖσα ὑπὸ τῆς καθρωτέρας φιλανθρωπικῆς ιδέας, πραγματοποιηθεῖσα μετὰ ζήσεως καὶ γενναϊότητος ὑπὸ τῶν ἀξιοσεβαστοτέρων ἀνθρώπων καὶ διευθυνομένη μετ' ἀφιλοκερδείας καὶ σπανίας ἐιδικότητος, ὑπεστηρίχθη ἐν τῇ εὐεργετικῇ ἐνεργείᾳ τῆς παρ' ἀπάσης τῆς κοινῆς γνώμης. Τὰ ταμειυτήρια βοηθούμενα παρὰ τῆς ἀκαμάτου ἐργασίας πληθῶς νοημόνων ἀνδρῶν καὶ τῆς πιστῆς ὑποστηρίξεως ἰσχυρᾶς δημοσιογραφίας, ἐντελέστατα ἐξεπλήρωσαν τὸν σκοπὸν των, ὅποιον τοῦλάχιστον εἶχεν ἢ ἐμπνευσθεῖσα ιδέα, ιδέα ἀποκλειστικῶς εὐεργετικῆ καὶ ἠθικῆ. Ὁ οικονομολόγος ὑπὸ τῶν τόσων εὐεργετημάτων συγκινούμενος, οὐδέποτε ἠρνήθη τὰς μεγάλας καὶ εὐγενεῖς ἐκδουλεύσεις τὰς ὁποίας τὰ ταμειυτήρια προσήνεγκον ἀπὸ τῆς συστάσεώς των, χαίρει μετ' εὐχαριστήσεως, ἀλλ' ἐπιφυλάσσει ἐλευθερίαν ἐξετάσεως καὶ κρίσεως ὡς πρὸς τὴν νομοθέτησιν, τὸν ὀργανισμὸν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν καταστημάτων τούτων, τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς θὰ ἦτο ὑψηλότερος ἴσως καὶ τὰ ἀποτελέσματα εὐτυχέστερα ἀκόμη, ἂν ἢ καλοκάγαθια ἦτις τὰ ἐγέννησεν εὐρίσκετο στενώτερον συνδεδεμένα μετὰ τῆς ἐπιστήμης, ἣτις θὰ τοῖς ἐδίδεν ὡς βᾶσιν τὴν ἐλευθερίαν.

Μικρὸς τις ἀριθμὸς ἀντιδοξούντων ὑπάρχει καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεώς των τὴν ὁποίαν ψέγουν· ἀλλ' ἢ ἀδυναμία τῶν ἐνστάσεών των, τὸ ἀβάσιμον ἢ ἢ ἐλαφρότης τῶν κατηγοριῶν των, δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν. Ἀνεξαρτήτως δὲ τοῦ σεβασμοῦ αἰσθήματος τὸ ὅποιον ἐνέπνευσαν τὰ ταμειυτήρια ὡς καθ' ἑαυτὸ καλόν, ἐκτὸς τῆς λίαν ἠθικῆς ἔξεως τῆς οικονομίας τὴν ὁποίαν πολλαχῶς ἐξέτειναν καὶ ἀνέπτυξαν, ἔχουν δύο σπουδαῖα οικονομικὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τὴν γνώμην σοφῶν οικονομολόγων εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας· τὸ ἐν θίγει τὸ προσωπικὸν καὶ κατ' εὐθεῖαν συμφέρον τοῦ καταθέτου, τὸ δ' ἕτερον ἦττον καταφανές, στρέφει πρὸς γενικὸν ὄφελος τῆς κοινωνίας. Καὶ α') ἢ πρόνοια, ἣτις κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ I. B. Say θυσιάζει τὰς παρούσας ὀρέξεις διὰ ν' ἀσφαλίσῃ τὸ μέλλον, δὲν εἶναι μόνον ἠθικὸν προτέρημα, ἀλλ' ἐπιβάλλεται αὐθεντικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης. Ἡ ἐργασία τὴν ὁποίαν καθιστῶσι παραγωγὸν ἢ δύναμις καὶ ἢ υγεία, καθίσταται ἀδύνατος εἰς τὸ γῆρας, κατὰ τὴν ἀσθένειαν, κατὰ τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς κρίσεις, τὰς ἀργίας καὶ μυρίας ἄλλας περιπετείας· αἵτινες ταράττουν καὶ συγκινοῦν καὶ τὰς εὐδαιμονοστερέας ὑπάρ-

ξεις· ὁ προνοητικὸς ἄνθρωπος, ἰσχυρὸς διὰ νὰ στερηθῇ ἐν τῇ ἀνάγκῃ, προτιμᾷ τῶν παρερχομένων ὀρέξεων τὴν σταθερὰν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ὑπαρξίν του ἐν ταῖς κακαῖς ἡμέραις, τὴν σκληρὰν ἐποχὴν τοῦ γῆρατος· ἄλλως τε τὴν παραγωγὸν δύναμίν του αὐξάνει βασιζόμενος ἐπὶ κεφαλαίου τοῦ ὁποίου τὸ εἰσόδημα ὁποιοιδήποτε καὶ ἂν ἦν· αὐξάνει τὸ καθημερινὸν κέρδος· μᾶλλον ἐλεύθερος τότε, ἐργάζεται ὀλιγώτερον καὶ δὲν ἐξαντλεῖ προώρως τὰς δυνάμεις του. β') Ἡ κοινωνικὴ ὠφέλεια εἶναι διπλῆ. Ὀλιγώτεροι δυστυχεῖς πίπτουν εἰς βᾶρος τῆς κοινωνίας ἣτις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν σύγκειται ἐκ περισσοτέρων πτωχῶν παρὰ πλουσίων. Πρὸς δὲ, καὶ τοῦτο εἶναι μεγίστη ἐκδουλεύσις τῶν ταμειυτηρίων τὰ ὁποῖα ἐγέννησαν εἰς πολλὰ πνεύματα καὶ εὐόδωσαν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκ τῆς δαπάνης οικονομίας, τὰ ταμειυτήρια χρησιμοποιοῦν ἐν κεφάλαιον, τὸ ὅποιον ἄνευ τῆς ἐνεργείας των θὰ ἔμενεν ἐντελῶς ἄκαρπον. Αἱ μικρόταται οικονομίαι ποτὲ δὲν τοποθετοῦνται ἂν δὲν αὐξήσωσι μέχρι ποσοῦ τινος ἀναλόγου πρὸς τὰ πρόσωπα, τοὺς τόπους καὶ τὸν χρόνον. Πόσαι ἐβδομάδες, μῆνες καὶ ἔτη πολλάκις παρέρχονται διὰ νὰ φθάσωσι τὸν ἀκριβῆ αὐτὸν βαθμὸν τῆς σπουδαιότητος, εἰς πόσους δὲ πειρασμοὺς καὶ προσκαίρους ἐπιθυμίας ὑπόκεινται διὰ νὰ γένουν προσοδοφόροι ἢ πρὸς ἀγορὰν ἢ πρὸς κερδοσκοπίαν; Προσεκτικαὶ παρατηρήσεις, πολλαπλαῖ ἔρουναι εἰς πολλοὺς τόπους, αἵτινες μᾶς εἶναι προσωπικαί, ἢ φύσις αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἄλλως τε μᾶς πείθουν μετὰ βεβαιότητος ὅτι αἱ τοιοῦτου εἶδους οικονομίαι ἀσήμαντοι λίαν ὅταν ἀναλοισθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, ἐνούμεναι λαμβάνουσι σημαντικὰς διαστάσεις, τῶν ὁποίων οἱ ἐπίσημοι λογαριασμοὶ τῶν ταμειυτηρίων φανερόνους τὴν μεγάλην σπουδαιότητα, ἂν καὶ αἱ ἐκ τῆς δαπάνης οικονομίαι δὲν τοῖς εἶναι ὅλαι ἐμπειστευμένα. Ἡ κοινωνία λοιπὸν ὀφείλει εἰς τὰ ταμειυτήρια τὴν ἀπόλαυσιν ἑνὸς κεφαλαίου σπουδαίου τὸ ὅποιον ἄνευ αὐτῶν δὲν θὰ ὑπῆρχε.

Τὰ ταμειυτήρια κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι οἱ διςέγγονοι τοῦ καταστήματος τοῦ κατὰ τὸ 1653 ὑπὸ τοῦ Νεαπολιτανοῦ Tonti συσταθέντος· τὸ πρῶτον δὲ τούτων ἐσυστήθη κατὰ τὸ 1798 ἂν καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ὑπῆρχον τοιαῦτα εἰς Ἀμβούργον καὶ τὴν Ἑλβετίαν· ἀλλὰ κατὰ τὰς παρατηρήσεις ἀνδρῶς λίαν νοήμονος καὶ ἐπιφανοῦς τοῦ Prevost Pavadol ὅστις ἔλαβε σπουδαιότατον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν σύστασιν τῶν ταμειυτηρίων καὶ ἐθεμελίωσε τὴν θαυμάσιον αὐτὴν λογιστικότητα ὡς πρὸς τὴν διαχείρισίν των, ἢ Ἀγγλία ἦτο ἠναγκασμένη περισσότερον παντὸς ἔθνους νά ἐνασχοληθῇ εἰς ταῦτα ἕνεκα τῆς μεγάλης πτωχείας καὶ τῶν ἐκ ταύτης κακῶν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν λοιπὸν κατὰ φυσικὸν λόγον, εἰς τὸν τόπον τοῦτον ἄλλως τε τοῦ Self-acting, εἰσήχθησαν τὸ πρῶτον τὰ ταμειυτήρια καὶ ἐθεμελιώθησαν· Κυρία δὲ τις ἢ Priscilla Wakefield ἐσύστησε τὸ πρῶτον ταμειυτήριον εἰς Tottenham διὰ τοὺς παῖδας κατὰ τὸ 1798. Ἀργότερα δὲ ἱερεὺς τις ἐσύστησεν ἐν τοιοῦτον ἦττον ἀτελὲς εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἀπὸ τοῦ 1810 ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν

εις την Ἀγγλίαν καὶ μέχρι τοῦ 1817 ἠρίθμουν ἐν κεφάλαιον ἐκ 360 ἑκατ. φράγκων. Διάφορα νομοσχέδια τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου περὶ ταμιευτηρίων δεικνύουσι τὰς συμπαθείας τὰς ὁποίας ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἔδειξεν ὡς πρὸς τὴν σύστασιν των, τὸ δ' ἔθνος θεωρήσαν τὴν σύστασιν αὐτῶν ὡς πρώτης τάξεως δημόσιον ὠφέλειαν, ἠτφάχισε τὴν ἐνέργειάν των μετὰ λεπτομεροῦς προνοίας παρκαχωροῦσα πολλάς ἐγγυήσεις καὶ ἐπαχθεῖς μάλιστα ὄρους ὡς πρὸς τὸ δημόσιον ταμεῖον· ἔνεκα δὲ παρεκτροπῶν περὶ τὴν διαχείρισιν ὑπεχρέωσε τὰ ταμιευτήρια νὰ παραδώσουν τὰ κεφάλαιά των εἰς δημοσίαν διαχείρισιν, εἰς τὴν ἐπιτροπὴν πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ δημοσίου χρέους, καὶ κατὰ τὰ 1844 περιώρισε τὸν εἰς αὐτὰ πληρονόμειον ἐτήσιον τόκον εἰς $3\frac{1}{4}\%$ ἐνῶ τὰ ταμιευτήρια ἔδιδον $3\frac{1}{2}\%$ τῆς διαφορᾶς καλυπτούσης τὰ ἔξοδα τῆς διοικήσεως.

Ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 1816 τῆ προτροπῆ δύο συγγραφέων τοῦ Eusebe Salverte καὶ Charles Malo ὑποδεικνύοντων τὰς ὠφελείας ἃς ἔσχεν ἡ Ἀγγλία ἐκ τῶν ταμιευτηρίων, ἤρχισε νὰ γίνηται σκέψις περὶ αὐτῶν· τὴν δὲ 15 Νοεμβρίου τὸ 1818 ἐσυστήθη τὸ πρῶτον παρὰ τῆς Ὀκλασσίου Βασιλικῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐταιρίας, ἐν αὐτῷ τῷ καταστήματι τῆς ἀσφαλείας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Larochevoucauld Liancourt· μετὰ δύο δὲ ἔτη ἡ Τράπεζα τῆς Γαλλίας προσέφερε γραφεῖα πλέον ἐκτεταμένα καὶ καταλληλότερα· κατὰ τὸ 1844 δὲ τὸ ταμιευτήριον τοῦτο ἐνεκαθιδρύετο εἰς ἰδιόκτητον κατάστημα ἐν τῇ ὁδῷ Coq-Héron. Κατὰ τὴν σύστασίν του οἱ ἰδρυταὶ συνηγωνίζοντο μετὰ τῶν ὡς πρὸς τὴν γενναιότητα διὰ νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ πρῶτα βήματα τοῦ τύπου φιλανθρωπικοῦ τούτου ἔργου. Αἱ συνδρομαὶ των δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς προσέφερον πρόσδοτον ἐτήσιαν χιλίων φράγκων, ἀλλ' ἀμέσως διάφοροι φιλόφρονες καθὼς καὶ ἡ Τράπεζα διὰ σπουδαίων ποσῶν ἐλθόντες εἰς ἀρρωγὴν ἠΐζησαν τὰ κεφάλαια καὶ τὴν πίστιν τοῦ καταστήματος, καὶ διέσωσαν αὐτὸ ἀπὸ κλονισμοῦ ἐπικειμένου ὡς ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν σάλων.

Τὸ κατ' ἀρχὰς τὰ μέλη τῆς ἑταιρίας αὐτῆς διηύθυνον αὐτοπροσώπως καὶ ὑπ' εὐθύνην των τὰ κατατιθέμενα κεφάλαια, ἀλλ' ἡ αὐξοῦσα σπουδαιότης τῶν καταθέσεων ἐφόδισε τὴν εὐθύνην τῶν φιλανθρώπων τούτων, οἵτινες δωρεὰν ἔθετον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν οἰκονόμων ἐργατῶν τὴν διοικητικὴν των διάνοιαν καὶ τὴν κοινωνικὴν των ἀφοσίωσιν, τοῖς ἐπεβάλλετο κατὰ συνέπειαν τὸ καθῆκον ν' ἀνατρέξωσιν εἰς ἐγγυητὴν πλουσιώτερον καὶ ἀσφαλέστερον τῶν ἀπλῶν ιδιωτῶν· συνητήθησαν ἄλλως τε εἰς τοῦτο, μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ δημοσίου ταμεῖου τὸ ὅποῖον εὑρίσκεν ἐξαιρετικὸν τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴν πρόσδοτον· οἱ διευθύνοντες διετάχθησαν τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ μεταφέρωσι τὰ κεφάλαιά των εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀργότερα δὲ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐγένετο ὁ πραγματικὸς θεματοφύλαξ τῶν ταμιευτηρίων· ἔκτοτε τὰ ταμιευτήρια ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ ἰδιωτικῶν ἐταιριῶν ἢ ὑπὸ τῶν κοινοτήτων συστηθέντα, εἶναι ἰδρύματα δημοσίου ὠφελείας, ὑπαγόμενα εἰς ἰδιαίτερον προνομιῶχον διαδι-

κασίαν, αὐτόνομα μὲν ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, ἀλλ' ἐπιβλεπόμενα ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διὰ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιθεωρητῶν, τὰ δὲ κεφάλαιά των συγκεντρώνει ἐν ἑαυτῷ τὸ ἔθνος καὶ τὰ καθιστᾷ παρκαγωγά. Πράγματι λοιπὸν σήμερον τὰ ταμιευτήρια τῆς Γαλλίας εἶναι διαχειριστικὰ πρακτωρεῖα μεσάζοντα μετὰ τῶν καταθετῶν καὶ τοῦ ἔθνους· μετὰ τῶν καταθετῶν οἵτινες καταβάλλουσιν ἢ ἀποσύρουσι τὰς ἐν τῆς δαπάνης οἰκονομίας των καὶ τοῦ ἔθνους τὸ ὅποῖον ἐναποταμιεύει καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ κατατεθέντα κεφάλαια. Ὁ πραγματικὸς λοιπὸν θεματοφύλαξ ἐκεῖ εἶναι τὸ ἔθνος.

Δύναται τις ἐν τούτοις νὰ ἐρωτήσῃ διατί ἡ συγκέντρωσις τῶν κεφαλαίων αὐτῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον; Δὲν θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἦτο ἀνεξάρτητὸν τι ταμεῖον παρὰ ὑπαλλήλων τοῦ δημοσίου διοικούμενον; Ἡ δὲν θὰ ἦτο μᾶλλον καλλίτερον ἕκαστον ταμιευτήριον νὰ διευθύνηται μόνον του καὶ νὰ τοποθετῆ καὶ διαχειρίζηται κατὰ βούλησιν τὰ κατατιθέμενα ἐν αὐτῷ κεφάλαια; Πρὸς τί ἡ μικτὴ αὐτῆ διοίκησις εἰς τὰ ταμιευτήρια;

Τὰ ταμιευτήρια, ὡς εἶπομεν, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεώς των ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἐπιθυμίας ἀπλῶν φιλανθρώπων ἰδιωτῶν συσταθέντα, παρὰ τούτων καὶ μόνων διευθύνοντο· ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιτάσεώς των δὲν κατεβάλλετο παρὰ πᾶσιν ἡ αὐτὴ ἐπαγρύπνησις οὔτε ἡ αὐτὴ ἀκριβεία, καὶ ἡ νόμιμος δημοτικότης τῆς συστάσεώς των ἠδύνατο νὰ προσβληθῆ ὑπὸ σκανδάλου τινος καταχρήσεως, προξενηθείσης παρὰ τινῶν ἐκ τῶν ῥισκοκινδύων διαχειριστῶν, οἵτινες ἐν τοῖς ταμιευτηρίοις ἤλιπον νὰ ἐκμεταλλεῖσθωσι τὰς οἰκονομίας τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, παίζοντες εἰς τὰ χρηματιστήρια ἢ ἐπιχειροῦντες ἄλλας κερδοσκοπικὰς ἐργασίας, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐν Γαλλίᾳ ὅπου εὑρέθησαν ἐλλείμματα 50, 60 καὶ 80,000 φρ. εἰς τρία ταμιευτήρια, ἐν Ἰρλανδίᾳ ὅπου λυπηρὰ ἀταξία ἐπικρατεῖ, ἐν Rochdale πλησίον τοῦ Manchester ὅπου ἔλλειμμα 1,800,000 φρ. παρουσιάζεται ἀπὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν καὶ οἱ αἵτιοι τῆς καταστροφῆς δραπετεύουσιν ἢ εἶναι φυλακισμένοι ἢ αὐτοχειριάζονται, διὰ ταῦτα ἡ ἐπίβλεψις τῆς κυβερνήσεως ἐθεωρήθη ἀναγκαιοτάτη πρὸς πρόληψιν δεινῶν ἐκ πλημμελοῦς διαχειρίσεως προερχομένων· ἐπὶ τέλους παρὰ τὸ ἐπιβλεπόμενον τὰς Ἐθνικὰς Τραπέζας, αἵτινες ὀφείλουσαν νὰ μένουσιν εἰς τὴν εἰδικὴν των ἐργασίαν, διότι τὴν τῶν ταμιευτηρίων ἢ ἀτελῶς ἢ μετ' ὀλιγορίας διαχειρίζονται, καὶ λέγομεν ὅτι τὸ ἔθνος μόνον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ ἐμπνέει τὴν μεγαλειτέραν ἐμπιστοσύνην. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ ἔθνος εἶναι ὀφυσικὸς καὶ μόνος δυνατὸς θεματοφύλαξ τῶν οἰκονομῶν τοῦ λαοῦ, διατί νὰ μὴ ἦναι καὶ ὁ γενικὸς διοικητὴς ὅλων τῶν ταμιευτηρίων;

Τὸ ζήτημα αὐτὸ συζητηθὲν σπουδαίως κατὰ τὸ 1869 ὑπὸ ἐπισήμου ἐπιτροπῆς προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ κ. Parieu μετὰ εἰσηγητὴν τὸν κόμητα de Germiny πρῶτον διοικητὴν τῆς Τραπέζης τῆς Γαλλίας ἐλύθη ὡς ἑξῆς· ὅτι εἶναι ἔργον φρονήσεως διὰ τὸ ἔθνος, καὶ συμφέρον διὰ τὴν δημοσίαν πίστιν τῶν ταμιευτηρίων, ἢ ἔνωσις τῆς εὐθύνης τοῦ ἔθνους μετὰ τῶν ἐντίμων ἀνθρώπων

των άμισθι και τίτλω μόνον διευθυνόντων τὰ ταμειυτήρια, διότι οὗτοι άνήκοντες εις τούς εξέχοντας έν ταις πόλεσι, γνωστοί και ύποληπτόμενοι παρά των καταθετών, παρέχοντες δέ και τήν συνδρομήν των άφιλοκερδώς, φέρουσι τόν χαρακτήρα των προστατών και ενισχύουσι τήν έμπιστοσύνην, τόσον άναγκαιάν εις τήν λίαν λεπτήν αύτην έπιχείρησιν ή άφιλοκερδής αύτη έπέμβασις των φίλων τούτων τοῦ έργατικοῦ και οίκονόμου έργατου, ώς και ή ένωσις των ευτυχουσών τάξεων πρὸς εκείνας αίτινες διὰ τῆς έργασίας και τῆς τάξεως άνυψοῦνται εις τήν ευήμερίαν, και φθάνουσιν ένίστε εις τούς ευτυχεῖς, ή επέμβασις, λέγω, αύτη, έχει τόν χαρακτήρα φιλοστόργου προστασίας, διότι τίθεται μεταξύ τοῦ ξθνους και των καταθετών ώς κηδεμών οστις πολλάκις συνέπεσε νά υπερασπίση τὸ γενικόν συμφέρον των καταθετών άπέναντι κακοβούλων και άπερισκέπτων ύπουργών έπί τέλους. Τὰ ταμειυτήρια συσταθέντα έν Γαλλία κατά τὸ 1818 έσυστήθησαν άπό τήν έλευθέραν πρωτοβουλίαν άπλών ιδιωτών, και ή έλευθέρα αύτη πρωτοβουλία εις τὰ έργα τοῦ δημοσίου συμφέροντος πρέπει και πρέπει δι' όλων των μέσων, νά ενισχύηται μάλλον παρά νά πολεμηῆται. Ορθώς λοιπόν ή διοίκησις των ταμειυτηρίων άνετέθη εις ανθρώπους έπί τιμιότητι διακρινομένους μεταξύ των μεγάλων Τραπεζιτών, τοῦ Έμπορίου, τῆς Διοικήσεως και τῆς Οίκονομικῆς έπιστήμης, διότι διὰ των ένεργειών τούτων και των μετά των έν τῇ έξουσίᾳ σχέσεών των, έπιτυγχάνονται τὰ σπουδαιότατα νομοθετήματα πρὸς ευόδωσιν τοῦ πολυτίμου τούτου θεσμοῦ. Ἀλλά τὰ κεφάλαια αυτών τόσον έν Γαλλία ὅσον και έν Ἀγγλίᾳ μεταβαίνουσιν εις τὸ δημόσιον και μέρος μὲν αυτών διατίθεται εις χρεώγραφα έθνικὰ, μέρος δέ είναι διαθέσιμον, πάντοτε πρὸς πληρωμήν άποφέρον ὅμως τόκον, ένῶ εἰς έναντίας εις τήν Γερμανίαν και Ἀμερικὴν τὰ κεφάλαια των ταμειυτηρίων είναι ιδιαιτέρως περιουσία τήν ὁποίαν διαθέτει ή Διοίκησις αυτών ὅπως έγκρίνη ακολουθοῦσι δὲ πρὸς τοῦτο τήν δοξασίαν τοῦ Say «Toute participation de l'autorité publique à l'administration des caisses d'épargne qui impose à l'état un peu de responsabilité même purement morale, est nuisible.» ὅτι πᾶσα δηλ. άνάμιξις τοῦ δημοσίου εις τήν διοίκησιν των ταμειυτηρίων εἰς τῆς έπέρχεται εις αὐτὸ ευθύνη ἔστω και ήθικὴ μόνον, είναι έπιβλαβής.

Μία δραχμὴ καθ' έβδομάδα κατατιθεμένη εις τὰ ταμειυτήρια μετά 32 ἔτη άποτελεῖ κεφάλαιον ὡς ἔγγιστα 3,000 δραχμῶν οὔτω λοιπόν έργατης τις ὅστις κατά τὸ εικοστὸν ἔτος ήθελεν άποφασίσει οίκονομῶν μίαν δραχμὴν καθ' έβδομάδα εκ των ήμερομισθίων του, νά καταθέσῃ αύτην εις τὰ ταμειυτήρια, ήθελεν έχει περι τὰ τέλη τοῦ 53 ἔτους τῆς ήλικίας του έν κεφάλαιον εκ 3,000 δρ. Καί δὲν είναι τοῦτο μόνον, εξακολουθῶν τήν άπόφασίν του τοῦ νά οίκονομῇ μίαν δρ. καθ' εκάστην έβδομάδα ὁ άνθρωπος αὐτός, ήδύνατο νά σωθῇ άπό πολλὰς έπιθυμίας έξόδων μακταίων και βλαβερῶν, διὰ τοῦτο δικαίως οἱ Ἀγγλοὶ ὠνόμασαν τὰ ταμειυτήρια Caisses d'Épargnes των Γά-

λων, Saving-banks σωτηρίου Τραπεζας. Οἱ πολιτικοὶ δὲ τῆς Ἀγγλίας οἵτινες είναι συγχρόνως και οἱ σπουδαιότεροι οίκονομολόγοι τοῦ κόσμου, και οἱ σοφώτεροι χειραγωγοὶ των λαῶν, καταγίνονται νά πολλαπλασιάζωσιν εις ὅλας τὰς τάξεις τῆς Βρετανικῆς κοινωνίας τὰ ταμειυτήρια ὡς τὰ καλλίτερα μέσα τῆς τάξεως, ὡς τὰ ευεργετικώτερα βοηθήματα τῆς προνοίας, τῆς οίκονομίας τήν ὁποίαν θεωροῦσι δικαίως ὡς τήν πρώτην άρετὴν τοῦ πολιτισμοῦ.

Αἱ Saving-banks έχουν δύναμιν και άνάπτουζιν πολὺ πλέον εκτεταμένην ἢ αἱ Caisses d'Épargne τῆς Γαλλίας· τὸ σύνολον των έν αυταῖς καταθέσεων φθάνει σήμεραν τὸ 1,600,000,000 φράγκων ένῶ εκείνα των έν ταις Caisses d'Épargne τῆς Γαλλίας μόλις φθάνουν τὰ 800,000,000 φρ. Πόθεν λοιπόν ή διαφορά αύτη εις τὰ δύο ἔθνη; διότι ὁ Ἀγγλος έργατης οὐδέποτε διαθέτει τὰ περισσεύματά του εις κτήσεις, ένῶ οἱ Γάλλοι μέχρις υπερβολῆς εις τινὰς επαρχίας έχουν τὸ πάθος τῆς γαιοκτημοσύνης. Οἱ Ἀγγλοὶ ὅμως έχουν διὰ τὰ περισσεύματά των δύο λίαν σπουδαίας ιδρύσεις τὰς ὁποίας άκόμη ή λίαν έλαφρῶς έμιμήθησαν εις Γαλλίαν τὰς friendly societies (τὰς φιλικὰς δηλ. εταιρίας), και τὰς ανθρώπινους ασφαλείας αίτινες μάλιστα μεγάλως έξωκειώθησαν πλέον με τὰ ήθη των. Τὸ μέγα λοιπόν κεφάλαιον τὸ έν αυτοῖς συσσωρευόμενον και δι' αυτών εις τὸ εκτεταμένον βρετανικόν έμπόριον χρησιμοποιούμενον άντιστοιχεῖ πρὸς τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον οἱ χωρικοὶ τῆς Γαλλίας διαθέτουν εις γαίαις.

Αἱ Saving-banks άπό τῆς συστάσεώς των εξακολουθοῦσι προαγόμεναι ένῶ αἱ Caisses d'Épargne τῆς Γαλλίας ένεκα των πολιτικῶν άνωμαλιῶν υπέστησαν διαφόρους κλονισμούς, οὗς διὰ διαφόρων νομοθετημάτων προσπαθοῦσι ν' άποσοδήσωσιν έν τῷ μέλλοντι, άλλ' οὐχ ήττον γνώμονα λαμβάνουν τήν Ἀγγλίαν, ἂν και έν ταύτῃ ή υπερβολικὴ έλευθερία πρὸς σύστασιν αυτών επέφερε καταχρήσεις ένεκα των ὁποίων τὸ Κοινοβούλιον διέταξεν άνακρίσεις, άποτέλεσμα των ὁποίων υπήρξεν ὁ περιορισμὸς τῆς έλευθερίας διὰ τῆς συγκεντρώσεως.

Ἐξετάζων τις έν τούτοις τὰ άπό τριακονταετίας έν τε τῇ Ἀγγλίᾳ και Γαλλίᾳ έπί τούτῳ νομοθετηθέντα, εκπλήττεται διὰ τήν διάφορον τάσιν των δύο κρατῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ Κοινοβούλιον θέλει τήν συγκεντρώσιν, ζητεῖ τήν διόρθωσιν εις τὰς υπερβολὰς τοῦ άντεπερισπασμοῦ των οίκονομικῶν δυνάμεων, διὰ τῆς συγκεντρώσεως. Ἐν Γαλλίᾳ οἱ πολιτικοὶ θέλουσι νά διορθώσωσι τὰς υπερβολὰς τῆς συγκεντρώσεως διὰ μεγαλητέρας έλευθερίας παραχωρουμένης εις τὰς τοπικὰς αρχὰς και εις τούς έλευθέρους συνεταιρισμούς. Ἐν τούτοις τὰ δύο ἔθνη τακτοποιόντα τήν πορείαν των τείνουν ήμέραν τινα νά συναντηθῶσιν έπί κοινῆς ὁδοῦ, ήτις είναι των μεγάλων πεπολιτισμένων λαῶν. Ἐν Γαλλίᾳ ὅμως δὲν βαδίζουσι μετά τῆς αυτῆς φρονήσεως ὡς έν Ἀγγλίᾳ· διότι έν Γαλλίᾳ συχνότατα καταστρέφουν τὸ πᾶν ὅπως τὸ άντικαταστήσωσι, έκρίζνουσιν εκουσίως παμμέγιστα δένδρα διὰ νά φυτεύσωσιν ἄλλα έπί τοῦ αὐτοῦ ἔδα-

φους, ἀλλὰ τοῦτο ἐκτός ὅτι ἐπιφέρει διαφόρους βλάβας, ὑπόκειται καὶ εἰς τὴν ἀμφιβολίαν τῆς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας τοῦ νέου πειράματος. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν διατηροῦν τοὺς παλαιούς κορμούς καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ κόπτωσι κλάδους τινὰς διὰ νὰ τοῖς δίδωσι νέαν ζωὴν, καὶ οὕτως ἐκ τῶν πρώτων ριζῶν αἰτίνες εἶναι βυθισμένοι εἰς τὰ ἔγκατα τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους ἀναδίδεται ὁ χυμὸς εἰς κλάδους ῥωμαλέους καὶ νεωτάτους.

ὑπὸ τοιαύτας ἀεψύεις ἐνήργησε καὶ ἔπραξε κατὰ τὸ 1861 τὸ Κοινοβούλιον διὰ τὰς Saving-banks. Ἐσεβάσθη καὶ διετήρησε τὰ ἰδιωτικὰ ταμειυτήρια, ἀλλὰ πρὸς ταῦτα ἐσύστησεν ἕν εἶδος ταμειυτηρίου νέον, ἕν ταμειυτήριον τρόπον τινα δημόσιον τοῦ ὁποίου ἡ διεύθυνσις ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν γενικὸν διευθυντὴν τῶν Ταχυδρομείων καὶ ἡ ὑπηρεσία εἰς τοὺς ταχυδρομικοὺς ὑπαλλήλους· ὠνόμασαν δὲ τὴν δημοσίαν ταύτην ὑπηρεσίαν Post-office Saving-banks. Τί δὲ προέκυψεν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν ταχυδρομικῶν τούτων ταμειυτηρίων; Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ὅπου οἱ ἐργάται δὲν εἶχον πλησίον τὰ ἰδιωτικὰ ταμειυτήρια παρεκινούντο εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐκ τῆς διαπάνης, ἐκ τῶν εὐκολιῶν τὰς ὁποίας τοῖς παρεῖχον τὰ ταχυδρομικὰ γραφεῖα· εἰς τὰς πόλεις ἕν αἷς τὰ ἰδιωτικὰ ταμειυτήρια δὲν παρεῖχον μεγάλην ἐμπιστοσύνην, τὰ ταχυδρομικὰ γραφεῖα τ' ἀντικαθίστων. Οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1861 περὶ τὰ 200 ἰδιωτικὰ ταμειυτήρια ἔπαυσαν τὰς ἐργασίας των καὶ μετέφερον τὰ κεφάλαιά των 60 περίπου ἑκατομμύρια φράγκων εἰς τὰ ταχυδρομικὰ ταμειυτήρια. Πρὸς δὲ ἀπανταχοῦ καθ' ὅλον τὸ κράτος τὰ καλὰ ἰδιωτικὰ ταμειυτήρια ἠμιλλῶντο πρὸς τὰ ταχυδρομικὰ, ὅπως ἀποκτήσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ ἡ ἀμιλλα αὕτη ἐπενήργησεν ἐπὶ τῆς δημοσίας ἠθικῆς ὅχι ὀλιγώτερον ἢ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τῆς οἰκονομίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ἀπὸ τοῦ 1861—1870 τὰ ταχυδρομικὰ ταμειυτήρια ἠνοιξαν 4047 γραφεῖα ἀριθμοῦντα καταθέσεις 377,747,500 φρ. καὶ 1,183,153 καταθέτας· τὸ σύνολον τῶν καταθέσεων ἔκτοτε ἠῤῥησεν ἐπαισθητῶς καὶ ἐνῶ κατὰ τὸ 1860 τὸ ἐπὶ τῶν Saving-banks κεφάλαιον ἦτο 1 δισεκατ. καὶ 31 ἑκατομ. φράγκων, κατὰ τὸ 1872 ἔφθασεν εἰς 1 δισεκατομ. καὶ 400 ἑκατ. ἐκ τῶν ὁποίων 400 ἑκατ. ἀνήκον εἰς τὰ ταχυδρομικὰ ταμειυτήρια, σήμερον δὲ ὑπερβαίνει τὸ 1 δισεκατομ. καὶ 700 ἑκατομ. φράγκων.

Ἡ πρόοδος προκαλεῖ τὴν πρόοδον, καὶ ἰδοὺ μέλος τι τῆς Society of arts, τῆς πρακτικῆς αὐτῆς ἀκαδημίας τῶν ἠθικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν τῆς μεγάλης Βρετανίας ἥτις ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος καὶ πλέον εἶναι εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ ἐστία τῆς προπαρασκευῆς τῶν περισσοτέρων νόμων, τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῶν προόδων, ἕν εἶδος προεισαγωγικοῦ γραφείου τοῦ ἀγγλικῶ Κοινοβουλίου, ἰδοὺ ὁ Γεώργιος Bartley ἀπέτεινεν ἕν ὄνοματι τῆς Society of arts πρὸς τὸν Postmaster general τοῦ Ἡνωμένου βασιλείου ἕν σχέδιον δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις εἰς νέον τι bill πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τῶν Post-office Saving-banks· ὁ κ. Bartley προτείνει ν' ἀνοίγωσι

τὰ ταμειυτήρια τὸ ἐσπέρας ἐκάστης Παρασκευῆς καὶ Σαββάτου τακτικῶν ἡμερῶν τῶν πληρωμῶν τῶν ἐργατῶν, διὰ νὰ εὐκολύνωσι τὴν καλὴν θέλησιν τῶν οἰκονόμων ἐργατῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἣν λαμβάνουσι τὰ ἡμερομίσθιά των.—Νὰ καταβιβασθῇ τὸ ἐλάχιστον τῆς καταθέσεως κάτω τοῦ ἐνὸς σελινίου, δηλ. νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὰ ταχυδρομικὰ ταμειυτήρια νὰ προσφέρωσι τὰς αὐτὰς ἐκδουλεύσεις τῶν penny-banks ὅπου κατατίθενται καὶ τὰ ἐλάχιστα ποσὰ καὶ τὰ ὁποία εἶναι καθιδρύματα πρὸ εἰκοσαετίας εἰς Derby τὸ πρῶτον συσταθέντα, μεγάλως δὲ εἰς πολλοὺς ἄλλους τόπους πολλαπλασιασθέντα καὶ θεωρούμενα τρόπον τινα ὡς αἱ πρῶται ρίζαι τῆς οἰκονομίας.—Νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς καταθέτας καὶ πλέον τῶν 750 φρ. κατ' ἔτος νὰ καταθέτωσι, καὶ ἐν τοῖς βιβλιαρίοις των ἀνώτερον ποσὸν τῶν 3750 φρ. νὰ δύνανται νὰ ἔχωσιν.—Ἐπὶ τέλους νὰ γείνωσι ταχυδρομικὰ ταμειυτήρια εἰς ὅλα τὰ ταχυδρομικὰ γραφεῖα, καὶ ἐν τοῖς χωρίοις μάλιστα τοῖς ἐστερημένοις μέχρι σήμερον τῆς εὐεργεσίας αὐτῆς. Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ γνώμη τῶν σπουδαιότερων πολιτικῶν καὶ οἰκονομολόγων εἶναι εὖνους ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν καταθέσεων παρεχομένων τοῖς καταθέταις τῶν μεγαλειτέρων εὐκολιῶν· καὶ τοῦτο κατόπιν ἐνὸς κεφαλαίου τὸ ὁποῖον ἐντὸς ὀλίγου θέλει φθάσει τὰ δύο δισεκατομμύρια φράγκων, αὐξάνον κατ' ἔτος κατὰ 40—50 ἑκατομ. φράγκων.

Τὸ παράδειγμα τῆς συστάσεως τῶν ταχυδρομικῶν ταμειυτηρίων τῆς πρακτικῆς Ἀγγλίας, μετ' ἀπαραμίλλου δραστηριότητος ἐμιμήθη ἡ πρὸς πᾶν καλὸν ὄργῳσα Ἰταλία καὶ ἀπὸ τὸ 1876 εἰσήγαγε τὸν θεσμόν αὐτὸν ἀναθέσασα εἰς 1989 ταχυδρομικὰ γραφεῖα νὰ δέχωνται τὰς ἐκ τῆς διαπάνης οἰκονομίας τοῦ λαοῦ, τὸ 1877 ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠῤῥηθη εἰς 3019 καὶ κατὰ τὸ 1878 εἰς 3194, ὀλίγα δὲ ταχυδρομικὰ γραφεῖα μόνις 7 ὑπελείποντο, ὅπως ἡ λειτουργία τῶν ταχυδρομικῶν ταμειυτηρίων περιλάβῃ ὀλόκληρον τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν· εἰς Ἰταλίαν ὅμως ἡ ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία καθὼς καὶ ἡ τηλεγραφικὴ διεύθυνεται καὶ διεξάγεται παρ' ὑπαλλήλων μονίμων ὀργανισμένων στρατιωτικῶς καὶ ὑπ' ἀνθρώπων πολλὰς τὰς ἐγγυήσεις παρεχόντων.

Ὅπως δὲ καταστήσω γνωστὴν τὴν καταπληκτικὴν ὑποδοχὴν τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου θεσμοῦ, παραθέτω ἐν συνόψει στατιστικὴν ἐξ ἧς φαίνεται ὁποῖων ὠφελειῶν εἶναι πάροχα τὰ εὐεργετικὰ ταῦτα ἰδρύματα διαφυλάττοντα καὶ χρησιμοποιοῦντα τοὺς ἰδρωτάς τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ.—Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἐγένοντο εἰς τὰ ταχυδρομικὰ ταμειυτήρια τῆς Ἰταλίας 141, 736 πράξεις, δηλ. 123,246 καταθέσεις καὶ 18,490 ἐπιστροφαί· κατετέθησαν δὲ 3,709,357 λίραι ἰταλικαὶ καὶ ἐλήφθησαν 1,296,453, ὥστε ὑπελήφθησαν καταθέσεις μὴ ζητηθεῖσαι 2,412,904· κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος ἐγένοντο 273,453 πράξεις δηλ. 208,652 καταθέσεις καὶ 64,801 ἐπιστροφαί· κατετέθησαν δὲ 9,458,648 λίραι καὶ ἐπεστράφησαν 5,453,117 λίραι ὥστε ὑπελήφθησαν 3,905,531· τὸ 1878 ἐγένοντο 346,560 πράξεις δηλ. 243, ΤΟΜΟΣ Δ', 4.—ΑΠΡΙΑΙΟΣ 1880. 21

251 καταθέσεις και 103,309 επιστροφαι, κατετέθησαν δε 14,648,889 λίραι και επεστράφησαν 9,984,876· ως εξάγεται αι επιστροφαι ως επί το πλείστον είναι το $\frac{1}{3}$ των καταθέσεων, υπερ δηλοῖ τὴν διὰ τῆς αποταμιεύσεως συγκέντρωσιν τῶν χρημάτων ως λίαν συμφέρουσαν.

Ὁ ἀπὸ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ εἰς τὸν συγκεντροῦνται τὰ ἐν τοῖς ταχυδρομικοῖς ταμιευτηρίοις κεφάλαια και ὅστις καθίσταται ὀφειλέτης αὐτῶν, πληρονόμος τόκος ὀρισθεὶς κατ' ἀρχὰς εἰς 3 $\frac{0}{10}$ ἀνεβιδάσθη ἐσχάτως εἰς 3 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ · τὰ ταχυδρομικὰ ταμιευτήρια τῆς Ἰταλίας ἐκτὸς τοῦ τόκου ὃν δίδουν πρὸς τοὺς καταθέτοντας τὰς οἰκονομίας των ἐργάτας, ἀναλαμβάνουσι τὴν προμήθειαν μετοχῶν τοῦ δημοσίου χρέους πρὸς τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς συγκεντροῦντων τὰς αποταμιεύσεις των, ἀφίεται δὲ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ταχυδρομικῶν ταμιευτηρίων, ὅπως συνενόηται μετὰ τοῦ δημοσίου περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν δόσεων.

Εἰς τὸ Βέλγιον ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν ταμιευτηρίων ἠκολούθησαν τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς Ἀγγλίας· διὰ νόμου δὲ τῆς 15 Μαρτίου τοῦ 1865 ἐγκαθιδρύσαν παρὰ τὰ ἰδιωτικὰ ταμιευτήρια, Γενικὸν Ταμεῖον τῶν οἰκονομῶν και τῶν συντάξεων ἔχον ὑποδοθητικὰ ταμεῖα και παραρτήματα εἰς ὅλα τὰ μέρη ὅπου ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν συνδρομὴν τῶν κοινοτήτων, τῶν δημοσίων καταστημάτων, ἢ τῶν εὐεργετικῶν προσώπων, και ἀπὸ τοῦ 1870 τὸ δημόσιον αὐτὸ ταμιευτήριον προσέλαβεν ὡς πρακτορεῖα ἀρκετὸν ἀριθμὸν ταχυδρομικῶν γραφείων· σήμερον ἀπερρόφησεν ὅλα σχεδὸν τὰ ἰδιωτικὰ ταμιευτήρια ἐκτὸς τεσσάρων μόνον τῶν σπουδαιότερων ὑπολειφθέντων και ἐχόντων 28, 951 καταθέτας και 16,274,270 φρ. καταθέσεις, ἐνῶ τὸ δημόσιον ταμιευτήριον ἔχει 63,510 καταθέτας και 34,650,963 φρ. καταθέσεις.

Εἰς τὴν Αὐστρίαν τὰ ταμιευτήρια εἰσαχθέντα ἀπὸ τοῦ 1816 ὑπὸ ἐλευθέρων ἀγαθοεργῶν ἐταιριῶν ἔσχον προϊόντος τοῦ χρόνου ὡς πρόσθετον σκοπὸν τὴν εὐεργεσίαν, ὡς κύριον δὲ, τὸ ὄφελος τῆς καρπώσεως. Ἡ ἐπέμβασις τῆς κυβερνήσεως θεωρηθεῖσα και ἐκεῖ ὡς ἀναγκαία, ἐνεργεῖται διὰ τοῦ διορισμοῦ ὡς μονίμου συνδιευθυντοῦ εἰς τὴν διαχείρησιν δημοσίου ὑπαλλήλου τοῦ ὁποίου ἢ ὑπογραφή μετὰ τῆς τοῦ διευθυντοῦ ἀποτελεῖ τὸ νόμιμον τῆς ἐταιρικῆς ὑπογραφῆς. Κατὰ τὰς τελευταίας ἐκθέσεις ἡ Αὐστρία ἀριθμεῖ σήμερον εἰς τὰ ταμιευτήρια τῆς 1 δισεκατομύριον και 95 ἑκατομ. φρ. και ἡ Οὐγγαρία 415 ἑκατομ. φρ. τὸ ὅλον 1 $\frac{1}{2}$ δισεκατομύριον, ἐνῶ κατὰ τὸ 1850 μὲν ἔφθανε τὸ ποσὸν τῶν 76,432,000 φρ.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπικειμένης τῆς κρίσεως τοῦ 1848 καθ' ἣν πολλὰ κυβερνητικὰ νομοθετήματα διέσωσαν τὰ ταμιευτήρια ἀπὸ τῆς χρεωκοπίας, ἐτέθησαν ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐθνικῆς τιμῆς και τὸ δημόσιον ἀνέλαβεν ὅλας τὰς ὑποχρεώσεις των, κηρύξαν διὰ διατάγματος τῆς 7 Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ἰδιοκτησιῶν ἢ ἱερωτέρων και ἀπαραβίαστος ἦτο ἡ οἰκονομία τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1850 δὲ ἤρχισε πλέον ἡ τα-

κτικὴ ἐργασία τῶν ταμιευτηρίων και ἡ συσσώρευσις τῶν κεφαλαίων ὑπερέβη πᾶσαν προσδοκίαν· διότι ἐνῶ 455 ἑκατομ. φρ. εἶχον τὰ ταμιευτήρια κατὰ τὸ 1845, και εἶχον κατανηθῆσι εἰς 74 ἑκατομ. μόνον κατὰ τὸ 1848, κατὰ τὸ 1854 ὑπερέβησαν ἐκεῖνα τοῦ 1845 και μέχρι τοῦ 1870 ἔφθασαν εἰς τὸ ποσὸν τῶν 720 ἑκατομ. φρ. ἐξ ὧν 54 ἑκατομ. ἀνήκον εἰς τὰ ταμιευτήρια τῶν Παρισίων, τῶν ὁπείων τὰ κεφάλαια κατὰ τὸ 1848 μὲν ἔφθασαν εἰς 2,649,714 φρ. Ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν περιοδικῶν τούτων πολιτικῶν σεισμῶν προερχόμενον κλονισμὸν ἀνησυχοῦντα πάντα οἰκονομολόγον φοβούμενος ὁ νομοθέτης, κατέφυγεν εἰς μέτρα και προφυλάξεις διὰ νόμων λαμβάνων ὡς γνώμονα τὴν πείραν ἣτις ἐφάμιλλος τῆς ἐπιστήμης ὡς ἐκ τῆς γνώσεως τῶν γεγονόντων ἐδήγησεν αὐτόν· και ὀρίσας τὸν ἀπὸ τοῦ δημοσίου πληρονόμουν τόκον εἰς 4 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ ἐπέκürωσε κανονισμὸν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἐπίδρασιν τοῦ λογιστηρίου τῶν ταμιευτηρίων παρὰ τῆς κυβερνήσεως. Οὐδόλως δὲ θελήσας νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐλευθέραν πρωτοβουλίαν ἀπλῶν ἰδιωτῶν, παρεδέχθη τὴν συμμετοχὴν τούτων εἰς τὴν διεύθυνσιν των.

Και εἰς τὴν Γαλλίαν λοιπὸν τὸ ἔθνος φρονίμως ἀπεποιήθη τὴν κατάργησιν τῶν ἰδιωτικῶν ταμιευτηρίων οὔτε ἤλθεν εἰς συναγωνισμὸν δι' ἰδρύσεως δημοσίων ταμιευτηρίων τὰ ὁποῖα ἐντὸς ὀλίγου ἤθελον καταπίει τὰ ἄλλα κατὰ τὰ ἦθη τοῦ λαοῦ τόσον εὐκολε εἰς τὴν συγκέντρωσιν, παρέσχεν ὅμως εὐκολίας εἰς τὰς ἐργασίας τῶν ταμιευτηρίων διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ δημοσίου εἰσπρακτορὸς διὰ τὴν παραλαβὴν και πληρωμὴν τῶν καταθέσεων, και διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν ταμείων τῶν ταχυδρομείων ὅπως καθ' ὅλον τὸ κράτος ἀναπτύξωσι τὰς ἐργασίας των και αὐξήσωσιν ἐπαισθητῶς τὰ κεφάλαιά των.

Ἡ ἱστορικὴ μελέτη και ἡ πείρα ἐβεβαίωσαν ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ ἐργατικὴ λεγομένη τάξις ἀποτελεῖ ἐν συνόλῳ τὴν πελατείαν τῶν ταμιευτηρίων· διὰ νὰ πεισθῇ δὲ τις ἀρκεῖ μόνον νὰ ρίψῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν δημοσιευθεισῶν στατιστικῶν. Αἱ εὐποροῦσαι τάξεις ποτὲ δὲν κατέφυγον εἰς τὰ ταμιευτήρια ἢ ἐκτάκτως ποτὲ, ἐκ τούτου λοιπὸν ἀριθλήως φαίνεται ὅτι ἀποκλειστικῶς εἶναι ἡ τράπεζα τοῦ πτωχοῦ, τὸ ταμεῖον τῶν μικρῶν οἰκονομῶν· τὸ κεφάλαιον τὸ ἐναποταμιευόμενον ὑπὸ τῶν ἀνεξαρτήτων λεγομένων τάξεων, ὅπερ δὲν θὰ εἴπη πάλιν τῶν εὐπορούντων, εἶναι σχεδὸν ἀσήμαντον. Ὁ ἀριθμὸς π. χ. τῶν δικαστικῶν και ἰατρῶν ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1850 μεταξὺ 26,000 καταθετῶν τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐσημειοῦτο διὰ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν 400· ἡ δημόσιος ἐκπαίδευσις και ἡ καλλιτεχνία ὁμοῦ ἠριθμοῦ μὲν 700· οἱ κτηματῖαι οὐχὶ περισσότεροι τῶν 1150· ἐνῶ οἱ ἐργάται καθ' αὐτὰ, οἱ μικροὶ τεχνῖται, οἱ ὑπηρεταὶ οἱ διάφοροι ὑπάλληλοι και οἱ στρατιωτικοὶ εἶχον 23,000 τρεχομένους λογαριασμοῦς· μόνον δὲ οἱ ἐργάται μεταξὺ τῶν 26,000 καταθετῶν ἠριθμοῦντο εἰς 15,000. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ 1877 ἐκ 2,863,283 καταθετῶν ἀντιπροσωπεύοντων 769,000,000 φρ.

108,354 ἦσαν κοινοὶ ἐργάται, 49,684 ὑπηρέται, 17,265 ὑπάλληλοι, 8,397 στρατιῶται ἢ ναῦται, 109,462 ἀνῆκον εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, 156,537 ἦσαν ἀνήλικες, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γεωργοὶ, βιομήχανοι κλπ.

Μελετῶντες δὲ μετὰ προσοχῆς τὰς στατιστικὰς τῶν εὐεργετικῶν καὶ ἐθνωφελῶν τούτων καταστημάτων, βλέπομεν γεγονότα ἀπροσδόκητα καὶ καταπληκτικὰ ἄξια νὰ προσελκύσωσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἠθικολόγου καὶ ὄλων ἐκείνων οἵτινες ζητοῦν μετὰ ζέσεως ὅ,τι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν λύσιν τῶν δυσκολοτέρων προβλημάτων τῆς ἐποχῆς μας. Βεβαίως τὸ κατόρθωμα τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ δύναμις τοῦ χαρακτῆρος ἢ ἡ ἰσχὺς τοῦ αἰσθηματος τῆς προνοίας ἦτις τὴν πραγματοποιεῖ, δὲν εἶναι χεῖμαιραι, διότι ἀπὸ τριακονταετίας καὶ ἐπέκεινα ἐβεβαιώθησαν. Τὸ ζήτημα σήμερον ποριορίζεται εἰς τοῦτο μόνον πῶς δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἰδρῶσωμεν καὶ ἀναπτύξωμεν τοιαῦτα εὐεργετικὰ καταστήματα καὶ διὰ τίνων μέσων δυνάμεθα νὰ γενικεύσωμεν τὰ εὐτυχῆ αἰσθηματα τῆς προνοίας καὶ τὸ σπάνιον ἀκόμη θάρρος. Τὸ πρῶτον εἶναι ἔργον τῶν παρ' ἡμῖν πλουσίων φιλανθρώπων τῶν πολλὰ δείγματα τῆς καλοκάγαθίας των παρεσχόντων καὶ τῶν εὐγενῶν ἐκείνων ψυχῶν τῶν τὴν κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους μετὰ ζέσεως ἐπιζητουσῶν. Μικραὶ τινες θυσίαι καὶ προσωπικῆ ἐνασχόλησις πρὸς διασκέδασιν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν τοιούτων εὐεργετικῶν καταστημάτων, θέλουσιν ἀναδείξει εὐεργέτας τοῦ ἔθνους ἐκείνους, οἵτινες διὰ τοῦ μέσου τούτου τὴν ἠθικοποίησιν καὶ εὐμερίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπιζητήσωσι· τὸν ἡμέτερον Σύλλογον παντοῦ καὶ πάντοτε θέλουν εὖρει πρόθυμον εἰς πᾶσαν ἠθικὴν συνδρομὴν.

Ἡ γενικεὺσις ὁμῶς τοῦ αἰσθηματος τῆς προνοίας εἶναι καθῆκον τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς διδασχῆς. Ἄν ἐκ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας, καὶ ἐν τοιαύτῃ συνιστῶμεν τὴν εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα σύστασιν μικρῶν ταμειυτηρίων, ὑπαγομένων εἰς τὴν ἐπίβλεψιν τῶν προϊσταμένων, ἂν λοιπὸν ἐκ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας ἡ οἰκονομία μεθοδικῶς διδασχῆ καὶ ἐμπνευσθῆ, αἱ πρῶται αὐταὶ ἐντυπώσεις θὰ ἐπενέγκωσι τοιούτους καρπούς, ὥστε εἰς ὀλίγον χρόνον πολλὰ κακὰ θέλουσιν ἐλαττωθῆ καὶ σχετικῆ τις εὐπορία θὰ ἐλαττώσῃ παρῆυθις τὴν πληθὺν τῶν ἀθλιοτήτων, αἵτινες γεννῶσι πάντοτε κατὰ μέγα μέρος τὰς κακὰς ἐξεις καὶ τὴν ἀνόητον σπατάλην. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ὑπερβολὴ αὕτη τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης ἐγέννησεν ἐνίοτε δυσάρεστα διὰ τὸν πτωχὸν ἐργάτην, ἀλλὰ βεβαίως διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖα ἡ αὐστηρὰ ἐπίβλεψις τῆς κυβερνήσεως ἢτις ἐπιτρέπει μὲν τὴν σύστασιν τοιούτων καταστημάτων ὀργανισμένων μετὰ τάξεως καὶ μεθόδου, ἐν οἷς ὁ πτωχὸς δύναται νὰ καταθέσῃ μετ' ἐμπιστοσύνης τὸ περισσεύμα τῆς οἰκονομίας του, ἀλλ' ὀφείλει ὡς μόνον αὐτῷ καθ' ἡμᾶς καθῆκον ἐπιβαλλόμενον, ἐποπτεῖαν ἄγρυπνον καὶ αὐστηρὰν, ἀφίνουσα τὴν διαχείρισιν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν εὐεργετικῶν τούτων καταστημάτων εἰς αὐτὰ ταῦτα, τὰ ὅποια καὶ καλλίτερον θέλουσι διαθέσει τὰ κεφάλαια ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῶν καταθετῶν, καὶ συστηματικώτερον· πρέπει νὰ

διαιρεθῶσιν αἱ καταθέσεις εἰς κατηγορίας συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς καταθέσεως δὲν εἶναι δὲ μακρὰν ἢ ἡμέρα καθ' ἣν ἡ πεῖρα καὶ ἡ ἐπιστήμη ὀδηγοῦσαι τὰ καλὰ πνεύματα καὶ καθαρῶν αὐτὰ ἀπὸ προλήψεως παλαιᾶς, θέλουσι τοῖς ἀνοίξει ὁδὸν πρὸς τὴν ῥιζικὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὸ ἔθνος πρέπει μόνον τὸ μέρος τῆς δημοσίου περιουσίας τὸ εἰς αὐτὸ ἐμπιστευθὲν νὰ διαχειρίζεται διὰ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν εἰρηνικὴν πορείαν τῆς κοινωνίας, κακῶς δ' ἐκτελεῖ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐργασίαν μεταμορφούμενον εἰς διαχειριστὴν ἢ ἐπίτροπον οἰασθήποτε τάξεως ἢ ἰδιώτου. Ὅσον μεγαλητέρῃ ἀνεξαρτησίᾳ εἰς τὰ ταμειυτήρια, ὅσον μεγαλητέρῃ ἐλευθερίᾳ εἰς τὰς ἐργασίας τῆς πίστεως τόσο ὀλιγώτερα πρόνομια εἰς τὰς ἐγγείους ἰδιοκτησίας, πρόνομια τὰ ὅποια ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς διατηρήσεως τὴν περικλείουν καὶ τὴν σφίγγουν μέχρι πνιγμοῦ. Ἡ βαθμιαία χειραφεσίς τῆς ἐργασίας διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν δεσμῶν οἵτινες τὴν δεσμεύουν ἀκόμη, θ' ἀνοίξῃ κατὰ πᾶς ἡμέρας μας εὐρεῖαν καὶ μεγαλοπρεπῆ ὁδὸν εἰς τὰ ταμειυτήρια ἐν οἷς θὰ εἶναι ἐναποταμιευμένοι αἱ εὐτελέστεραι οἰκονομίαι ἀνευ ἄλλου κινδύνου, εἰμὴ τῶν συνήθων, οἵτινες εἶναι ἐνδεχόμενοι ἐπὶ πάσης ἀνθρωπίνης ἰδιοκτησίας, καὶ ἂν αὕτη εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἔθνους καὶ παρ' αὐτοῦ ἐγγυημένη.

Ἡ σύστασις λοιπὸν τοιούτων ταμειυτηρίων καὶ ἡ δι' ὀργανικῶν νόμων προστασία των εἶναι ἐθνικὸν συμφέρον, ὅσον καὶ κοινωνικὸν εἰς τὰς σημερινὰς μάλιστα περιστάσεις καθ' ἃς μεγίστη παρκτηρεῖται ἡ ἐξάντλησις τοῦ ἐθνικοῦ κεφαλαίου, εἶναι πρᾶξις ἢτις θ' ἀνυψώσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐνομουμένων κρατῶν, εἰς τὰ ὅποια οἱ ἐργάται ἔχουν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀρετῆς των μέγαν ἀριθμὸν ταμειυτηρίων περροικισμένων μὲ λίαν ἐκτεταμένους νομίμους εὐκολίας. Ἄς σπεύσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν σύστασιν τῶν εὐεργετικῶν τούτων ἰδρυμάτων, τόσο ὠφελίμων διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐθνικοῦ κεφαλαίου καὶ συγχρόνως τόσο ὠφελίμων διὰ τὰ ἦθη, ἃς βοηθήσωμεν τὸν πτωχὸν καὶ ἐργατικὸν λαὸν νὰ ἠθικοποιηθῆ καὶ νὰ εὐμερήσῃ, ἃς ἐνισχύσωμεν τοὺς δυναμένους εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ εὐγενοῦς τούτου θεσμοῦ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐργασίας, ἢτις ἐπισύρει τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ μετ' οὐ πολὺ οὐ μόνον ἔπαινον θέλομεν ἐπιτύρει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χορείαν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν αὐτοδικαίως θέλομεν καταταχθῆ.¹

K. X. BAMBAΣ.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΑΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

Παντὸς ἔθνους ἡ γλῶσσα διαίρεται εἰς δημοτικὴν, καὶ εἰς λογίαν. Ἡ δημοτικὴ ὑποδιαίρεται εἰς Κοινὴν, ἣν ἅπαν σχεδὸν τὸ ἔθνος μεταχειρίζεται,

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συλλόγῃ τῇ 15 Μαρτίου ε. ε.

καὶ εἰς διαλέκτους, τούτεστιν εἰς κατὰ τόπους γλωσσάρια. Τὰ γλωσσάρια τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος εἰσι πολλὰ καὶ διάφορα, ὧν σπουδαιότερα κρίνονται τὸ Κρητικόν, τὸ Κύπριον, τὸ Τσακωνικόν καὶ τὸ Τραπεζούντιον. Τὰ τρία πρῶτα ἔτυχον κατὰ καιροὺς τοὺς ἐρευνητάς των, καὶ ἀπέκτησαν Λεξιλόγια, τὸ δὲ Τραπεζούντιον ἔμεινε μέχρι τοῦδε ἀπαρατῆρητον.

Τὰ γνωστὰ κείμενα τῆς Τραπεζουντίας διαλέκτου εἰσι τοσοῦτον εὐάριθμα, ὥστε δὲν ὑπερβαίνουσι τὰ δέκα ἑννέα ἄσματα. Ἐξ αὐτῶν δέκα τρία μὲν ἐξέδωκεν ὁ Passow, ἐν τῇ γνωστῇ συλλογῇ του, πέντε ὁ Legrand, ἐν τῷ αὐτοῦ Recueil de chans. popul. Grecques. Paris 1874, καὶ ἐν ὁ Τριανταφυλλίδης ἐν τῷ αὐτοῦ δράματι οἱ «Φυγάδες». Ἀθήνησι 1870. Πλὴν τούτων ἄλλα κείμενα τῆς Τραπεζουντίας διαλέκτου δὲν γνωρίζομεν. Ταῦτα λαβόντες πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ μετ' ἐπιστάσις μελετήσαντες ἠδυνήθημεν νὰ φέρωμεν εἰς φῶς τὸ ἀκόλουθον Λεξιλόγιον.

Σημ. Διὰ τοῦ συμβόλου § δηλοῦμεν τὰ διάφορα τῶν λέξεων σημαίνοντα. Ἐνταῦθα κατελέξαμεν καὶ τὰ καλούμενα ἀπηχήματα, ἧτοι φθόγγους, οὐδεμίαν μὲν σημασίαν ἔχοντας, τιθεμένους δ' ἐν τῇ σειρᾷ τοῦ λόγου χάριν ἀπλῆς εὐφωνίας. Τούτους πρὸς διαστολὴν σημειοῦμεν δ' ἀστερίσκου.

Ἄδᾶ: ἐδᾶ, ἐδᾶ.

Ἄδᾶ ἔς τῆς κάρδιας τὴν γερὰν, ἀδᾶ γιαντρός ἔκ ἐμπαίνοι. [L. 143].

Σημ. Ἡ τροπὴ τοῦ Εἰ εἰς Α, ἐγένετο κατὰ τὰ ἄλλα Τραπεζούντια ἀκεῖ ἀντὶ ἐκεῖ, διαρμηνεύω ἀντὶ διερμηνεύω κ.τ.λ. Οὕτω καὶ ἡ Κοινὴ λέγει ἀλάφι, ἐλαφρὸς, κατὰ τὰ ἀρχαῖα Δωρ. ἄτερος, ἰαρός, τράχιω κλ.

*Ἄθε: Τὸ ἀπήχημα τοῦτο εὑρηται εἰς μόνους τοὺς ἀκολουθούς στίχους.

«Καὶ τ' ἔναν τὸ φτεροῦν ΑΘΕ ἔς τ' αἶμαν ἔτον βαμμένον.

Καὶ ἔς τ' ἄλλο τὸ φτεροῦν ΑΘΕ χαρτὶν περιγραμμένον». [P. 198].

Σημ. Ὁ Passow ἐκλαμβάνει τοῦτο ὡς πρόσθεμα, σχετιζόμενον τῷ ἀρχαίῳ ΘΕΝ, καὶ ἔχον κτητικὴν σημασίαν (vim possessivam) ἐρμηνεύει δὲ διὰ τῆς κτητικῆς ἀντωνυμίας Αὐτοῦ, εἶον ἡ μάνν' αθε—ἡ μάννα αὐτοῦ, τὸ φτεροῦν αθε—τὸ πτερόν αὐτοῦ κ.τ.λ. [Id. Ind. verb. σελ. 599]. Ὅτι δὲ ὁ φθόγγος οὗτος εἶναι πάντῃ ἀσημαντος, τιθέμενος λόγῳ ἀπλῆς εὐφωνίας, ἢ καὶ κατὰ συνήθειαν, μαρτυρεῖ μοι ἄλλο ἄσμα, ἐκδοθὲν ὑπὸ Legrand, ἐνθα ἀναγινώσκομεν,

«Παραδόσου τὸ λοιπὸν ΕΘΕΣ, καὶ ἄφης τὸ δακτυλίδι». [3.]

ἔπου τὸ ΕΘΕΣ εἶναι αὐτὸ τὸ Τραπεζούντιον ΑΘΕ, τροπῇ τοῦ Ε, εἰς Α, κατὰ τὰ εἰρημένα [Λ. Ἄδᾶ], καὶ οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν.

Ἄμόν: μόν', μόνον.

«Κὴ ἄμόν' ἐσὲν τὸ κόρασιον ἔς τὴν οἰκουμένην κὴ' εὔρα». [P. 198].

Σημ. Ἐγένετο ἐκ τοῦ μόνον προσλήψει τοῦ Α, καὶ ἀποκοπῇ τῆς συλλαβῆς ΟΝ. Ἡ μὲν πρόσληψις τοῦ Α, εὑρηται καὶ ἐν ἄλλαις Τραπεζουντίαις λέξεσιν, εἶον ἄ-τώρα, ἄ-πόθεν, ἀντὶ τώρα, πόθεν κ.τ.λ. Παρομοίως καὶ ἡ Κοινὴ

λέγει ἄ-μασκάλη, ἄ-σέλι, ἄ-βδέλλα, κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἄ-σταφίς, ἄ-σταχυς κ.τ.λ. Ἡ δὲ ἀποκοπὴ τῆς καταλήξεως - ΟΝ, ἠκολούθησε τὸ ἰδίωμα τῆς Κοινῆς, λεγούσης μόν' ἀντὶ μόνον, καὶ ζῶ' ἀντὶ ζῶον, εἶον

«Μόν' ἐλαοῦσε λυγρὰ». [Ζαμπ. σ. 652].

«Καὶ κάθε ζῶ' νὰ κοιμηθῇ τόπον νὰ ἔρῃ γυρεύει». [Ἐρωτ. σ. 17].

Ὁ Passow, οὐκ οἶδαμεν ποῦ στηρίζομενος, ἐρμηνεύει τὴν λέξιν διὰ τοῦ ὁμοίως (similis).

*Ἄν: Τὸ ἀπήχημα τοῦτο εὐχρηστεῖ μόνον μετὰ τινὰς ἀντωνυμίας, εἶον

«Ἐλέπ' ἀτὸν τὸ κόρασιον, κὴ ἀτὸν ΑΝ διαρμηνεύει». [P. 486].

«Ἐμάγεψαν τὴν ἀγαπῶ, κ' ἐπήραν τὴν ΑΝ θέλω». [P. 527].

*Ἄνέτερον: ἔτερον? Ἡ λέξις εὑρηται εἰς μόνον τὸν στίχον,

«Ἄς τὴν ψ' μ', ἢ ἀνέτερον, ὕταν θέλῃς ἔπαρ' με». [P. 481].

Σημ. Ὁ Passow ἀνευδοκίμως ἐρμηνεύει τὴν λέξιν διὰ τοῦ ἔτερον. Ἄν εὐτως ἔχη τὸ ἀληθές, ἡ λέξις φαίνεται σχηματισθεῖσα τῇ προσλήψει τοῦ ἀρχαίου ΑΝ, κατὰ τὰ ἄλλα τῆς Κοινῆς, ἀν-αφαγιά, ἀν-αδουλειά, ἀν-αδειανός, ἀν-ἀρηα (=ἀραιά) κλ. Οὕτω καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ἀν-ἀπας, ἀν-αρμόζω, ἀν-αρπαγή, ἀντὶ τοῦ ἄπας, ἀρμόζω, ἀρπαγή κ.τ.λ.

*Ἀπερδάλιε: πορδαλέον?—§ παρδαλόν, πεποικιλμένον.

«Παπλώματ' ἀπερδάλια μου». [P. 544].

Σημ. Περὶ τῆς προσλήψεως τοῦ Α, ἰδ. ἀνωτ. [Λ. Ἄμόν].

*Ἀπόκλωσμαν: δύσις (τοῦ ἡλίου).

«Καὶ ἔς τοῦ ἡλιοῦ τ' ἀπόκλωσμαν». [P. 505].

Σημ. Ἐκ τῆς Ἀπό καὶ κλώσμα. Κλώσμα δ' ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι τὴν στροφὴν ἐν γένει [Φαβορ. ἐν Α. κλώθειν]: ὅθεν Ἀπόκλωσμα σημαίνει τὸ τέλος τῆς περὶ τὴν γῆν στροφῆς τοῦ ἡλίου, ἧτοι τὴν δύσιν αὐτοῦ.

Βασιλοσκάμνιν: βασιλικὸς θρόνος.

Βουρδοκεντρεία: ἡ τοὺς ἡμιόνους (Λατ. burdonnes) κεντῶσα ῥάβδος, συνεκδοχικῶς δὲ καὶ ἡ κεντῶσα τοὺς βόας, ἧτις ἐν τῇ Κοινῇ βουκέντρα λέγεται.

Γίνομαι: γίνομαι.—§ παραγίνομαι, πορεύομαι, ὑπάγω.

«Οἱ πέντε γένταν ἔς τὴν φιλήν, κ' οἱ τρεῖς ἔς τὴν ἐγάπην». [P. 505].

Σημ. Ὁ στίχος οὗτος εὑρηται ἠρμηνευμένος ἐν τινὶ ἄσματι τῆς Καρπάθου, οὕτω.

«Οἱ πέντε ἴπαιναν γιὰ φιλι, οἱ τρεῖς γιὰ τὴν ἀγάπην». [P. 525].

Γνεφίζω: ἐξυπνῶ.

«Ἐκτύπησεν ἡ μαστράπᾶ κ' ἐγνέφισεν ὁ δράκων». [P. 510].

«Τὸ δάκρον ἀτῆς ἔσταξεν κ' ἐγνέφισεν Ἀκρίτας». [P. 440].

Σημ. Ἴσως ἐκ τοῦ ἐκνήφω. Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἡ Τραπεζουντία διάλεκτος χρῆται πολλάκις τῷ παρατατικῷ ἀντὶ τοῦ ἀορίστου, ὡς δεικνύει τὸ Ἐκνέφισεν, ἀντὶ Ἐκνέφισεν. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ ἀναγινώσκομεν

«Ὁ Γιάννης ἐπεπύρνισεν, καὶ ἔς τὸ πεγάδ' ἐπήγε». [P. 510].

ἀντὶ Ἐπεπύρνισεν [Ἰδ. τὴν Α. Ἐπιπυρνίζω].

Δίγω: δίδω.

Άγγε: κατ' ἀποκοπήν ἐκ τοῦ κοινοῦ δίδουε, διδοῦσι.

Σημ. Οὕτω λέγει καὶ τρῶγγε, παῖγγε, κλαίγγε, πᾶγγε κ.τ.λ. Ἄλλὰ καὶ ἡ Κοινὴ φιλεῖ τὴν ἀποκοπὴν ταύτην λέγουσα τρῶνε, κλαίνε, λένε, πᾶνε κτλ.
Διακλωπος: ἀπαταιῶν.

«Ἐίχεν πορτάρους δίκλωπους». [P. 498].

Σημ. Ἐκ τῆς Διὰ καὶ κλέπτω (διάκλωπος), ἐξ οὗ καὶ τὸ τῆς ἀρχαίας ῥήμα διακλωπάω (διακλέπτω).

Δόσι (τὸ): τάξιμον, κοινῶς τάμμα.

***E:** Τὸ ἀπήχημα τοῦτο μεταχειρίζεται ἡ Τραπεζουντία διάλεκτος εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας περιστάσεις.

1) Μετὰ τὴν ἀντωνυμιᾶν Τὸν (αὐτὸν), λέγουσα,
«Κλώσεται κ' ἐρωτᾷ τον E.» [L. 443].

Παρομοίως καὶ ἡ Κοινὴ λέγει,

«Τοῦ στρώνει μέσα ἔς τὴ σπηλιὰ, καὶ τὸν E ῥήχει ἐπάνω». [Βαλ. Δ. σ. 110].

2) Εἰς τὸ γ' πληθ. πρόσωπον τῶν ῥημάτων, καθὼς καὶ εἰς τινὰ πρόσωπα τοῦ Εἴμαι, οἶον

«Ἄκουσ' ντὸ λέγνε τὰ πουλιά, ἄκουσ' ντὸ κελαιδοῦνε». [L. 89].

«Ἐγὼ ἔμνε πραγματευτής». [L. 443].

Παρομοίως καὶ ἡ Κοινὴ λέγει,

«Μὰ καὶ ποῦ τὸ μαζόνανε, καὶ τὸ χεροδιαλέγανε». [P. 575].

«Ἦτανε ἕμερα βροχερή». [P. 233].

Ἐθερωθεν: ἐθηριώθη.

«Ἐπήγεν Γιάννης κ' ἔργεψεν, ὁ δράκων ἐθερωθεν». [P. 510].

Σημ. Ἡ πρόσθεσις τελικοῦ N, εἰς τὸ γ' πρόσωπον τοῦ παθ. ἀόριστου ἦν ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πτωχοπροδρόμου, ὅστις λέγει

«Αὐτὸς ὄνταν ἐμάθανεν ποτὲ δὲν ἐκτενίσθηN». [A'. 74].

Ἐλέπω: βλέπω.

«Ἐλέπ' ἀτὸν τὸ κάρσιον». [Pass. 486].

Σημ. Οὕτω προτάσσει τὸ E, καὶ εἰς τὰ ἐ-φτάνω, ἐ-σοῦν (=σοῦ), ἐ-σέν, κατὰ τὰ κοινὰ ἐ-σὺ, ἐ-τοῦτο, ἐ-σήμερα, ἐ-τάτες, ἐ-βλέπω, ἐ-γνωρίζω κ.τ.λ. Οὕτω καὶ ἡ ἀρχαία λέγει ἐ-χθές, ἐ-εἰκοσι, ἐ-δάπεδον κ.τ.λ. Ἡ δὲ τοῦ B, ἀφαίρεσις εἶναι ἰδιοτροπία τῶν Τραπεζουντίων.

Ἐμπαίδος: ἔγκυος.

«Ἐπήραν καὶ τὴν μάνναν μου εἰς ἔμην ἔμπαίδος ἔτον». [P. 482].

Σημ. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἔμπαις=ἡ ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

Ἐντόκεν: ἐκτύπησεν.

«Ἐσυρεν τὸ χαντσάριν του, ἔς τὴν κάρδιαν αὐτ' ἐντόκεν». [L. 443].

Σημ. Ὁ Passow παράγει ἐκ τοῦ ἐντείνω?

Ἐπιπυρνίζω: ἐγειρόμαι πολλὰ πρῶτ.

Σημ. Ἐκ τῆς Ἐπί καὶ πυρνόν=πυρνόν.

Ἐπροσμοιράγα: διεμοιράσθησκν.

«Μάννα, ἐβράγην οὐρανόν, κ' ἐπροσμοιράγα τ' ἄστρα». [P. 552].

Σημ. Ἐκ τοῦ προσμοιράζω=διαμοιράζω.

Ἐρται: κατ' ἀποκοπὴν ἀντι ἔρχεται.

«Κ' ἕναν πουλὶν, καλὸν πουλὶν κὶ ἀπὸ τὴν πόλιν ἔρται». [P. 498].

Σημ. Οὕτω λέγει καὶ ἔρτου ἀντι ἔρχετον (ἔρχετο), καὶ ἔτερνα ἀντι ἐτήρουνα (παρετήρου), καὶ ἐφάνθαν ἀντι ἐφάνησαν, καὶ ποίνες ἀντι ἐποίουνες (ἐποίεις), καὶ χᾶται ἀντι χάνεται, καὶ ἔσακοῦνταν ἀντι ἐτσακίζουνταν κ.τ.λ. [Ἰδ. καὶ Λ. Δίγγε].

Ἐτραλλγεν: ἐξάλισθη, ἐσκοτίσθη.

«Ἐγὼ χίλιους ἐσκοτώσα, κ' ἡ κάρδια μ' κ' ἐτραλλγεν,

Ἄτωρ ἐσέν ἐσκοτώσα, κ' ἡ κάρδια μ' ἐτραλλγεν». [L. 443].

Σημ. Ἡ λέξις εὐρήται καὶ παρὰ Πτωχοπροδρόμω, οἶον

«Καὶ μόνον ἔασον μικρὸν μὴ τραλισθῆ τὸ φῶς μου». [A'. 498].

Ἄλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀκούεται Ἄντραλιζομαι=ζαλιζομαι, οἶον

«Ἄ! μὴ κυρὰ, τὸ σάκκο, κὴ ἀντραλιζομαι». [P. 485].

Ὁ Κοραῆς παράγει τὴν λέξιν ἐκ τοῦ τραυλός. [Ἄτ. Α'. σ. 186].

Ἐχπᾶγεν: ἐξέπηξεν, ἀπέσπασεν.

«Ἀπὸ κορφῆς ἐπίασεν, κὴ ἀπόρριζα ἐχπᾶγεν». [P. 440].

Σημ. Ἐκ τῆς προθέσεως Ἐκ καὶ πήγω (πήγνυμι). Καθὼς ἡ Κοινὴ ἐκ τοῦ πάγω (=ὑπάγω) ἐσχημάτισεν ἀόριστον ἐπάγησα, οἶον

«Ἐπάγησ' ὁ καιρὸς ποῦ ἔεραμε, ἐπάγησαν τὰ καλοκαίρια». [Χασ. σ. 217].

οὕτω καὶ ἡ Τραπεζουντία ἐκ τοῦ πήγω, ἐσχημάτισε τὸ ἐπάγησεν, καὶ ἀποκοπῆ ἐπᾶγεν, καὶ ἐν συνθέσει ἐχπᾶγεν (ἀντι ἐξεπᾶγεν).

Ζυγοιάτης: ζυγός (μέρος τοῦ ἀρότρου).

***I:** Τὸ ἀπήχημα τοῦτο μεταχειρίζεται ἡ Τραπεζουντία διάλεκτος εἰς μόνον τὸ μόριον οὐκ, λέγουσα οὐκί, καὶ κατ' ἀποκοπὴν κί, οἶον

«κὶ παῖρ' τὰ χίλια φύλυρα, κὶ παῖρ' τὰ δυὸ μουλάρια». [L. 443].

Κά: κατ' ἀποκοπὴν ἀντι κάτω, οἶον

«Κάθημαι κά' καὶ κλαίγω». [P. 527].

Σημ. Οὕτω λέγει καὶ ψύ' ἀντι ψυχῆ, καὶ φᾶ' ἀντι φᾶγε, καὶ αὐρ' ἀντι αὐριον κ.τ.λ.

***Ke:** Τὸ ἀπήχημα τοῦτο, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα *Κεν, Κι*, εὐχρηστοῦσιν ἐδιαφόρως μετὰ οἰανδήποτε λέξιν, οἶον

«Καλόγρημα γηδὸν ἐγέννησε ΚΕ ἀπάνω ἔς τὸ πορφύριν». [P. 482].

«Ἐπήγεν καὶ ν ἐκόνεψεν ΚΕ ἔς τοῦ Ἡλιοῦ τὸ κάστρον». [L. 49].

«Ἄς πάγω ΚΕ νὰ κυνηγῶ, ΚΕ ἔς τὰ κυνηγοτόπια». [L. 89].

«Καὶ τὰ καλὰ τὰ κύματα θέλει ΚΕΝ γειτονίαν». [P. 527].

«Κ' ἕναν πουλὶν, καλὸν πουλὶν ΚΙ ἀπὸ τὴν πόλιν ἔρται». [P. 498].

Κῆλον: ξηρόν.

«Τὸ χέριν ἀτοῦ ἔσυρεν κῆλον ραβδὶν ἐποίηκεν». [P. 440].

Σημ. Ἡ λέξις εἶναι ἀρχαία. Κακῶς ὁ Passow γράφει κοιλόν.

Κλώσκομαι: στρέφομαι.

«Κλώσκετε, ἐρωτᾷ τονε». [L. 443].

Σημ. Ἐκ τοῦ κυκλώσκειν=κυκλόμασι.

Ἄμνω: ἀροτριῶ.

Ἄκρῖτας ὄντας ἔλαμνεν ἄς τὸ μέγαν τὸ χωράφιν». [P. 440].

Σημ. Ἐκ τοῦ ἐλαύνω.

Λίβας: πηγὴ (ὕδατος).

Ἄ τὰ γονικά μ' ἄς τὸς οὐρανοῦς, κ' ἢ μάννα μ' ἀπ' τὰς λίβας». [P. 510].

Σημ. Ἐκ τοῦ λιβάς (πηγὴ).

Λυκοῦδᾶς: λυκιδεύς.

Μάραντον: τὸ ἐναντίον τοῦ ἀμάραντον.

Ἐσὺ μαραίνεις μάραντα καὶ παλαλὰ χορτάρια». [P. 538].

Ματοχάσιαμαν: ὀμματοκατέθασμα, κρύψιμον τῶν ὀφθαλμῶν.

Κῆ αὐτὸ τὸ ματοχάσιαμαν σκοτόν' ἐμέν', κῆ ἀλλ' ἔναν». [P. 198].

Σημ. Ἐκ τοῦ ὄμμα καὶ χῶω (χώννυμι). Χῶνω δὲ καὶ οἱ Κρῆτες λέγουσι τὸ κρύπτω, οἶον

Ἐγὼ χῶστων, ἢ τί κρυφὸν τὸν Κύριον δὲν κομπόνοι». [Θυσ. Ἄβρ. σ. 33].

Ἄς πάσχη ποῦρι ὅσον ἔμπορεῖ ἄνθρωπος νὰ τὰ χῶνη,

Ἄ τὰ μάτια καὶ τὸ πρόσωπον ὄλα τὰ φανερῶνει». [Ἐρωτ. σ. 69].

Μαχαλότος: κατ' ἀποκοπὴν ἀντι μαχαλότοπος.

Ἄς τ' ἀπάν' τὸ μαχαλόπον». [P. 505].

Σημ. Οὕτω λέγει καὶ νερόπον ἀντι νερότοπον, καὶ χορόπον ἀντι χορότοπον κ.τ.λ. Ἐνταῦθα ἀνακτέα καὶ τὰ πρόβαν ἀντι πρόβατον, καὶ πουλόπα ἀντι πουλόπουλα κλ.

Μερός (δ): ἡμέρα.

Σημ. Οὕτω λέγει καὶ ὁ νυκτὸς ἀντι ἡ νύκτα. Τὴν ἀλλαγὴν τοῦ γένους μεταχειρίζεται καὶ εἰς ἄλλας λέξεις, οἶον ἡ φιλή ἀντι τὸ φιλι, τὰ πόνια ἀντι οἱ πόνιοι, τὰ σπόρα ἀντι οἱ σπόροι, ἡ μαστραπαῖ ἀντι ὁ μαστραπαῖς, ἡ πυρᾶ ἀντι τὸ πουρνὸν κ.τ.λ. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ φράσις πολλὰ χιλιάδες, κάμπουσα ἡμέραις, πολλὰ καρπὸν, δυνατὸς καὶ μέγας κάστρον κ.τ.λ.

Μοναχέσσα: μοναχὴ, μόνη.

*N: Τὸ ἀπήχημα τοῦτο μεταχειρίζεται εἰς τὰς ἀκολούθους περιστάσεις.

1) Μετὰ τὰ εἰς A, καὶ Y, οὐδέτερα ὀνόματα, οἶον

Ἄσεῖξεν τ' ἔνα N τὸ φτερόν ἄς τὸ αἶμα N βουτεμένον». [L. 49].

Ἄεγάπη ἄς τὸν ἀνεφορον βαρὺ N φορτίον ἔνι». [P. 527].

2) Μετὰ τινὰς ἀντωνυμίας, οἶον

Κῆ ἀμόν' ἐσὲ N τὸ κέρασιον». [P. 198].

Ἄς . . . σκοτόν' ἐμέ N κῆ ἀλλ' ἔναν». [Αὐτ.].

Ἄς τὸν θεῖον ἐσοῦ N, νὲ μαυρὲ μου». [P. 440].

3) Μετὰ τὰ εἰς A, ἐπιρρήματα, οἶον

Κῆ ἀκόμα N ἄς ξεκαμπάτησαν». [P. 440].

Κ' ἔλα καὶ σὺ ἐντάμα N». [Αὐτ.].

Σημ. Καὶ παρὰ Ἑρμονιακῶ ἀναγινώσκωμεν,

Ἄ τῶρα N ὅν ἐάσατέ με». [Μεταφρ. Ἰλιάδ. 256].

4) Μετὰ τὸ γ' πρόσωπον χρόνων τινῶν τῆς παθητικῆς φωνῆς, οἶον

Ἄεπάρθε N κ' ἢ Ἄγιασοφία». [P. 198].

Ἄπεντάημερος ἐγένετο N, κ' ἔκαυξέθε N». [P. 486].

ἌΝὰ κείντα N ἄποκοιμηθοῦν». [P. 543].

ἌΟἱ πέντε γέντα N ἄς τὴν φιλήν». [P. 505].

Σημ. Ἰδ. καὶ Λ. ἐθερῶθεν.

5) Ἐν μέσῳ δύο λέξεων, τῆς μὲν τελευτώσης, τῆς δὲ ἀρχομένης ἀπὸ φωνήεντος, οἶον

ἌΠέρνησόν με N ἔταιρε». (P. 481).

ἌἘπῆγαν καὶ N ἐκόνεψαν». (P. 440).

ἌἘρθανε καὶ N ἐντόκανε σπαθιά». (P. 482).

Σημ. Οὕτω καὶ ἡ Κοινὴ λέγει,

ἌΤὴ νύξη του N ἐφώναξε». (P. 466).

ἌΠοῦ θὰ τὸ μάθη N ἢ Τουρκιά». (Μαν. Β'. σ. 79).

ἌΜέσα N ἀπὸ τὸ Βάλτο». (Ζαμπ. σ. 663).

ἌΚαὶ μὲ N ὁ νεῖδς ἄποῦ μ' ἀγαπᾶ». (Faur. IV. 24).

*Na: Τὸ ἀπήχημα τοῦτο εὐχρηστεῖ πρὸ οἰκασθήποτε λέξεως, οἶον

ἌN ἀοιλοῖ ἐμάς, NA βὰί ἐμάς». (P. 41).

ἌἘμπρὸς περνοῦν οἱ πρασινοῖ, NA εἶν' τ' ἐμὰ τ' ἀδέλφια». (P. 440).

Σημ. Καὶ ἡ Κοινὴ λέγει,

ἌἘσὲ NA πρέπει, μωρὲ Ἄιά». (P. 41).

ἌΜὴ NA ἄς γάμο πέφτουσε, μὴ NA ἄς πανηγύρι». (P. 2).

Τὸ ἀπήχημα τοῦτο εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τὴν μορφήν NH, λέγοντες ἐγὰρ NH, ἐμέ NH, τὸ NH κ.τ.λ. ὑπὸ δὲ τὴν σημερινὴν μορφήν NA, εὔρηται ἐν χρήσει καὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πτωχοπραδρόμου, λέγοντος

ἌΚαὶ μὴ Na πλῆξη νὰ σφαγῆ, μὴ Na τὸν πιάση ὁ ἀτρόφος». (B'. 532).

*Nar: Τὸ ἀπήχημα τοῦτο εὐχρηστεῖ μόνον μετὰ τὰς προσωπικὰς ἀντωνυμίας, οἶον

ἌἘμέ NAN ἄς τ' ἐσκότωσης». (L. 443).

Σημ. Οὕτω καὶ παρὰ Πτωχοπραδρόμῳ,

Ἄ εἰς τὸ σκολειὸν ἐμέ NAN». (A'. 88).

ἌἘσὲ NAN καὶ ἄποκαμίσσον». (A'. στιχ. 365).

Nè, ἢ Na! : μόριον κλητικὸν ἀντι τῶν κοινῶν Ἐ, ἢ Αἰ, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις Ἐ, οἶον

ἌΟπίσ', ὀπίσ', νὲ Ἐάνθινε». (P. 482).

Ξεκαμπανίζομαι: ξεκαμπίζω, τουτέστιν ἐξέρχομαι εἰς τὴν πεδιάδα.

Σημ. Λέξις μιζοβάρβαρος ἐκ τῆς Ἑλλην. προθέσεως Ἐκ, καὶ τοῦ Ἰταλ. campagna (πεδιάς).

*Oroman: ὄραμα.

Σημ. Ἐκ τοῦ σπανιωτέρου τύπου ὄρω=ὄραω.

*Pal: Τὸ ἀπήχημα τοῦτο εὐχρηστεῖ ἀδιαφόρως μετὰ οἰανδήποτε λέξιν, οἶον

ἌΚανεῖς αὐτὸ ΠΑΛ ἄς ἀναγνώθ'». (P. 198).

ἌἘπλιε μ' κ' ἐσὺ ΠΑΛ ντὸ εἶσαι καὶ ἀπ' ἐμέ καλλίων». (P. 538).

Σημ. Τὸ ἀπήχημα τοῦτο φρονοῦμεν ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο, εἰ μὴ τὸ ἐπανα-

ληπτικόν πάλε=πάλιν. Εύρηται δὲ ἐν χρήσει καὶ εἰς τινὰς φράσεις τῆς Κοι-
νῆς, οἷον ὅταν λέγωμεν — «Ἦρτες καὶ σὺ ΠΑΛΕ νὰ μὲ σκοτίσης». — «Ἐτσι
ΠΑΛΕ θέλω ἴγώ». — «Ἦθελες ΠΑΛΕ ἢ ἀφεντιά σου νὰ τὸν ἀφήσω νὰ μὲ δει-
ρη;» — «Τί σοῦρτε ΠΑΛ ἑσένα καὶ φωνάζεις;» κ.τ.λ. Εἰς τὰς φράσεις ταύ-
τας τὸ ΠΑΛ(Ε) οὐδεμίαν ἔχει ἐπαναληπτικὴν σημασίαν, ἀλλὰ τίθεται ἀπλῶς
ὡς πλεονάζον φθόγγος, τουτέστιν ὡς ἀπήχημα. Τοιοῦτόν τι φαίνεται καὶ τὸ
παρὰ Πτωχοπροδρόμῳ ἐν τοῖς στίχοις τούτοις,

«Καὶ τώρα μόνον ἄφες με, ὅτι ψωμῖν οὐκ ἔχω,
«ΠΑΛ ὡς νὰ πάρω δανεικόν». (Α'. 314).

Τοῦτο μὴ ἐννοήσας ὁ μακαρίτης Μαυροφρύδης, διώρθωσε τὸν στίχον διὰ
τοῦ. — «Πᾶλλ' ὡς νὰ πάρω δανεικόν» — λέγων ὅτι τὸ — πᾶλλ' ὡς — κεῖται
ἴσως ἀντὶ τοῦ — πᾶ (ὑπαγε), ἀλλοῦ (ἀλλαχού) ὡς (ἔως) νὰ πάρω δανεικόν.»
[Ἐκλ. μνημ. σ. 511].

Πομπίδες : ὀπαδοί, συνοδοιπόροι.

«Εὔρεν καὶ σοὶ πομπίδες του, κάθουν καὶ λογαριάζουν». (Ρ. 440).

Σημ. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου πομπέδς (συνοδοιπόρος).

Πουλόνω : γεννῶ πουλιά.

Ῥακάνιν : ραχίδιον, κοινῶς ραχοῦλι.

«Κῆ ἀκόμαν κ' ἔσκαμπάτισεν, ρακάνια ἐπιδέθεν». (Ρ. 440).

Σημ. Τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν — ANI, καὶ ἡ Κοινὴ μεταχειρίζεται
εἰς τὸ φουτάνι ἀντὶ φουντάρι (φουτάρια).

Ῥασίν : ῥάχισ

«Ἐνας ἐγεύταν τερετής, ἐξέβεν ε' τὰ ρασία». (L. 443).

Σημ. Ἡ τροπὴ τοῦ X εἰς Z, εὐχρηστεῖ καὶ εἰς ἄλλας Τραπεζουντίας λέ-
ξεις, οἷον σέρα ἀντὶ χήρα κ.λ.

«Σέρα ἔκλαιεν τὸ πουρνόν, σέρα τὸ μεσημέριν». (L. 443).

Συνετάγαμεν : συνετάγημεν, συνεφωνήσαμεν, ἀμοιβαίως ἐτάξαμεν ὁ εἰς
πρὸς τὸν ἄλλον.

Σύρομαι : σύρομαι.

«Νὰ σὺρ' ἀτὸ 'κὶ σύρεται». (Ρ. 527).

Σημ. Ἡ ἐπένθεσις τοῦ K, εὐρηται καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα βρύκω, ἐρύκω ἀντὶ
βρύω, ἐρύω κ.τ.λ.

Ταντανίλω : φρίσσω, τρέμω.

Σημ. Ἐκ τοῦ παρ' Ἠσυχίῳ Τανταλίζομαι=σαλεύομαι [ἐν Λ], ἢ ἐκ τοῦ
παρὰ Πλουτάρχῳ Ταρταρίζω, περὶ οὗ λέγει. «Καὶ τὸ ῥιγοῦντα πάλλεσθαι
καὶ τρέμειν, ταρταρίζειν κέκληται.» [Πρ. τοῦ πρωτ. ψυχρ. § 9.]. Ἡ Κοινὴ
λέγει Τουρτουρίζω=τρέμω ὑπὸ τοῦ ψύχους.

Φτάγω : συγκατατάσσω, καθίστημι.

«Ἐσὲν σύντεκνον φτάγω». (L. 51).

Σημ. Ἐκ τοῦ τάγω, τάσσω.

Φτουλιγμένος : μαδισμένος.

«Τὰ γένεια φτουλιγμένους». (Ρ. 540).

Σημ. Ἐκ τοῦ τετιλωμένος. Ὁ Passovν. οὐ καλῶς παρατηρεῖ. «Rectius
videtur derivandum ad Ἐπι—τυλήσσω (cfr. Dion. Laert. 9, 114), explica-
tus, solutus».

Χαρεμένος : χαρούμενος, χαίρων.

Ῥμίτσιν : ὑποκοριστικὸν τοῦ ὄμιος.

Ῥριάζω : συνενόνω, συντροφιάζω.

«Ἐννηὰ τσοπάν' ὠρίασαν ἐννηὰ κοπάδι' ἀρνία». (Ρ. 505).

Σημ. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὠρίζω, ἐπενθέσει τοῦ A, κατὰ τὰ κοινὰ λογιάζω;
ζυγιαζω, χρονιαζω κ.λ. ἀκολουθοῦντα τὰ ἀρχαῖα ἀπαντιάζω, ἀνακογγιλιA-
ζω, ἀγκαλιAζω κ.τ.λ.

Ἐν Λευκάδι

I. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΣ Σχολάρχης

Ἡ ΜΙΚΡΑ ΚΟΜΗΣΣΑ

ὑπὸ ΟΚΤΑΒΙΟΥ FEUILLET

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄.

Γεώργιος Α . . . τῷ Παύλῳ Β . . .

Εἰς Παρισίους.

Ἐν Ῥοζέλ τὴν 15 Σεπτεμβρίου 184 . . .

Φαντάζομαι τὴν ἔκπληξίν σου ὅταν ἐπιστρέφων ἐκ Γερμανίας λάβῃς περὶ
τὴν ἐνάτην τῆς ἐσπέρας τὴν παρούσαν, καὶ ἴδῃς ἀμέσως ἐκ τῆς ταχυδρο-
μικῆς σφραγίδος ὅτι δὲν σὲ περιμένω ἐν Παρισίοις. Τοῦτο ἐνδέχεται νὰ σοὶ
προξενήσῃ δυσἀρέσκειάν τινα, ἥτις ἐξ ἀπαντος θέλει μεταβληθῆ εἰς ἀπορίαν,
ὅταν ἀνοίξας τὴν ἐπιστολὴν πληροφορηθῆς ἐξ αὐτῆς ὅτι εἶμαι ἐγκατεστη-
μένος ἀπὸ πέντε ἡδὴ ἡμερῶν ἐντὸς μύλου τῆς Κάτω Νορμανδίας — «Ἐντὸς
μύλου;» θ' ἀνακράξῃς, «Τί ζητεῖ εἰς αὐτὸν τὸν τὸν μύλον;» — Καταθέτων
τότε πρὸς στιγμὴν τὴν ἐπιστολὴν μου θέλεις συσπάσει τὰς ὀφρῦς, ἀγωνιζό-
μενος νὰ λύσῃς τὸ αἰνίγμα διὰ μόνῃς τῆς μαντικῆς σου δυνάμεως. Ἄλλ' αἴ-
φνης τὰ χεῖλη σου θέλουσι διασταλῆ εἰς μειδίωμα φιλοσοφικῆς εἰρωνίας καὶ
φιλικῆς συγκαταβάσεως, προκληθὲν ἐκ τῆς ἐπιφανείσης εἰς τὸ πνεῦμά σου
λύσεως, ὑπὸ τὸ σχῆμα ὠραίας μυλωθροῦ, οἶαι αἰ τοῦ κωμικοῦ μελοδράμα-
τος, πεπασμένης οὐχὶ δι' ἀλεύρου ἀλλ' ὀρυζοκόνωος, ταινιαστόλιστον ἐχού-
σης περιστήθιον, κομψὴν ἐσθῆτα καὶ κάτωθεν αὐτῆς μικροὺς πόδας ἐντὸς κεν-

τητῶν κνημίδων, ἐν ἐνὶ λόγῳ μιᾶς τῶν μυλωθρίδων ἐκείνων, αἵτινες ἐκφράζουσι τὰ αἰσθητά αὐτῶν συναχούσης τῆς ὀρχήστρας. Δυστυχῶς ὅμως ἡ χαριτόβρυτος αὕτη ὀπτασία ὁμοιάζει τῇ πραγματικότητι ὅσον ἐγὼ τῷ Ναρκίσσῳ. Ἡ ἰδική μου μυλωθρὸς φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἀγνωστὸν ἀπὸ πόσων ἐβδομάδων, τρισμέγιστον βαμβάκερον σκοῦφον, εἰς τὸν ὁποῖον παχὺ στρώμα ἀλευροῦ δὲν ἀρκεῖ ν' ἀποδώσῃ τὸ πρὶν λευκὸν χρῶμα, τὸ δὲ ὑπὸ τὸ σκοῦφωμα τοῦτο πρόσωπον τοσοῦτον ὁμοιάζει τῷ τοῦ συζύγου αὐτῆς, ὥστε πολλὰκις ἔτυχε νὰ ἐκλάβω τὴν μυλωθρὸν ἀντὶ τοῦ μυλωνᾶ. Ὅλως περιττὸν νομίζω νὰ προσθέσω μετὰ ταῦτα, ὅτι οὐδεμίαν ἔχω περιέργειαν νὰ ἐξετάσω ἂν περιέχεται καὶ καρδία εἰς τὸν σάκκον τὸν περιέχοντα τὰ κάλλη τῆς οἰκοδεσποίνης μου.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, μὴ γνωρίζων πῶς νὰ σπαταλήσω τὸν καιρὸν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τριακονθήμερου ἀπουσίας σου, ἐζήτησα μίαν οἶκον δῆποτε ἀποστολὴν παρὰ τοῦ ὑπουργείου. Κατ' εὐτυχίαν σύμπτωσιν τὸ ἐπαρχικὸν συμβούλιον τοῦ Εὐβρου εἶχεν ὑποβάλλει εὐσεβάστως τῇ κυβερνήσει τὴν εὐχὴν, ὅπως τὰ ἐρείπια τῆς Μονῆς τοῦ Ῥοζέλ προδικασθῶσιν εἰς τὴν τάξιν ἱστορικοῦ μνημείου, ὃ δὲ ὑπουργὸς ἀνέθεσεν εἰς ἐμὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν δικαιούντων τὴν ἀξίωσιν ταύτην τίτλων. Μεταβὰς ἀμέσως εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ φιλαρχαίου νομοῦ, ἐπαρουσιάσθην ἐκεῖ μετὰ σοβαρᾶς ἀξιοπρεπειᾶς, ὡς ἀνὴρ ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἡ ἱστορικὴ ὑπαρξίς προσφιλεστάτου εἰς τοὺς αὐτόχθονας μνημείου. Μεγάλῃ ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἀπορία μου, ὅτε ζητήσας πληροφορίας ἐν τῷ ξενοδοχείῳ, οὐδένα ἠδυνήθην νὰ εὕρω γνωρίζοντα κἄν τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτου ἱστορικοῦ μοναστηρίου ἐν τοῖς περιχώροις. Ὅπως δῆποτε ἔσπευσαν νὰ μεταβῶ πρὸς τὸν νομάρχην, τὸν γνωστὸν ἡμῖν Β**, ὅστις πολλὰς μὲν μοι ἐπεδαψίλευσε φιλοφρονήσεις, ἀλλ' εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου περὶ τοῦ λαοφιλοῦς μνημείου, οὐδὲν ἄλλο ἠδυνήθην ν' ἀπαντήσῃ εἰμὴ μόνον, ὅτι πολὺ κάλλιον αὐτοῦ ἤθελε μὲ πληροφοροῦσαι περὶ τῶν ἐρειπίων τούτων ἢ κυρία του, ἂν ἔσπευγον νὰ γευματίσω παρ' αὐτῷ.

Τὸ ἐσπέρας μετὰ τὸ γεῦμα ἡ Κυρία Β**, ἐνδύσασα μετὰ τινος μετριόφρονος δισταγμοῦ εἰς τὰς ἐπιμόνους παρακλήσεις μου, ἔστρεψε νὰ μοι δεῖξῃ ἐν τῷ λευκάματι αὐτῆς ἀποψιν τῆς Μονῆς, ἣν εἶχε σχεδιάσει μετὰ πολλῆς φιλοκαλίας. Κατὰ τὴν ξενίζουσάν με τὰ ἐρείπια ταῦτα ὑψοῦντο ἐν μέσῳ ὄντως μαγικῆς σκηνογραφίας, ἧς περιγράφουσα τὴν μεγαλοπρέπειαν κατελαμβάνετο βαθμηδὸν ἡ Κυρία Β** ὑπὸ ἐνθουσιώδους συγκινήσεως, ὡς ἐπίλογον δὲ ἔρριψεν ἐπ' ἐμὲ ἰκετικὸν βλέμμα ἰσοδυναμοῦν δωροδοκίᾳ. Ἐκ τούτων ἐπίεσθην ὅτι ἡ νέα αὕτη γυνὴ ἦτο ἡ μόνη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κηδομένη τῶν ἐρειπίων τούτων, ἡ δὲ πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἀναφορὰ τῶν μελῶν τοῦ γενικοῦ συμβουλίου προήρχετο ἐξ ἀπλῆς ἐπιθυμίας νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν κυρίαν νομαρχίαν. Οὐδόλως ἐνωῶ νὰ μεμφθῶ διὰ τοῦτο τοὺς ἀξιότιμους κυρίους συμβούλους, ἀλλὰ μόνον νὰ εἴπω ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς Κυρίας Β** εἶχαν ὠρατοῦ,

καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔπρεπε καὶ κατ' ἐμὴν γνώμην ἡ ἀρέσκουσα εἰς τοιοῦτους ὀφθαλμοὺς Μονὴ νὰ καταταχθῇ ἐξ ἀπαντος μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν τῆς Γαλλίας μνημείων. Ἡ οὕτω σχηματισθεῖσα περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐρειπίων πεποιθήσις μου εἶχεν ἐν τούτοις ἀνάγκην νὰ ὑποστηριχθῇ παρὰ τῷ κ. ὑπουργῷ καὶ δι' ἄλλων τινῶν ἱστορικωτέρων ἐπιχειρημάτων. Δυστυχῶς ὅμως οὐδὲν σχεδὸν ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω ἄξιον λόγου ἐν τοῖς ἀρχείοις, τὸ δὲ προῖον ἐπιπόνου ἐπὶ δύο ὄλας ἡμέρας ἐν τῇ νομαρχικῇ βιβλιοθήκῃ ἀνασκαφῆς ὑπῆρξε τοῦτο μόνον, «ὅτι ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ῥοζέλ κατοικοῦν πρὶν κλόγηροι, οἵτινες ὑπῆγον νὰ κατοικήσωσιν ἀλλαχοῦ, ἀφοῦ αὕτη κατέστη ἀκατοίκητος».

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ ἀμελλητί εἰς ἐπίσκεψιν τῶν μυστηριωδῶν ἐρειπίων, ὅπως λύσω ἐπὶ τοῦ τόπου τὸ ἱστορικὸν πρόβλημα, ἐν ἀνάγκῃ δὲ ἀναπληρώσω διὰ σχεδιασμάτων ὁπωσοῦν κολακευτικῶν τὸν ἐξ ἀνωτέρας βίας λακωνισμόν τῆς ἱστορικῆς μου ἐκθέσεως. Τὴν τετάρτην λοιπὸν τὸ πρωτὶ ἀνεχώρησα ἐφ' ἀμάξης εἰς τὴν κωμόπολιν Ν**, ἐγγύς κειμένην τῆς Μονῆς. Τὸ ἐσπέρας εἶχον διανύσει δώδεκα λεύγας, ὃ δὲ ἠνιόχός μου ἐχώνευε τὸ δωδέκατον αὐτοῦ γεῦμα. Ἡ χώρα εἶναι χαρίεσσα καίτοι ὁπωσοῦν μονότονος. Ὑπὸ φύλλωμα ἀειπράσινον ἀπλοῦται παχύχλοος τάπης, δὴ νέμονται εὐδαίμονες βόες, οὐχ ἤττον τοῦ ἠνιόχου μου πολυφάγοι. Περὶ λύχνων ἀφὰς ἡ σκηνογραφία μετεβλήθη ἐπαισθητῶς, τὰς βοσκὰς διεδέχθησαν βαλτώδεις πεδιάδες, γυμναὶ καὶ ἄχλοοι ὡς στέπαι ῥωσικαί. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἔλους ἐφαίνετο σχεδὸν μαύρη καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐφύοντο λιμναῖοι μόνον σχοῖνοι καὶ ἄλλα νοσηρᾶς ὄψεως φυτά. Ἐγγίζων ἤδη εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ πορίας διέκρινα εἰς μεγάλην ἀφ' ἡμῶν ἀπόστασιν ἵππεῖς τινες, διατρέχοντας τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν ἀπὸ ρυτῆρος, καὶ ὅτε μὲν ἀφανιζομένους εἰς χαμηλοτέρην τοῦ ἐδάφους πτυχὴν, ὅτε δὲ ἀναφανομένους αἴφνης καὶ τρέχοντας μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε φρενητιώδους ταχύτητος. ἠδυνάτου νὰ μαντεύσω τίνα ἐδίωκον οἱ Κένταυροι οὗτοι ἀόρατον σκοπὸν, οὐδ' ἠθέλησα νὰ ἐρωτήσω περὶ τούτου, ποιητικώτερον πάσης ἀποκαλύψεως εὐρίσκων τὸ μυστήριον.

Διανυκτερεύσας ἐν τῷ ξενοδοχείῳ μετέβην τὴν ἐπιούσαν τὸ πρωτὶ εἰς τὰ ἐρείπια, αἵτινα κεῖνται εἰς τὴν ἄκρην τοῦ δάσους. Τὰ λείψανα τῆς Μονῆς εἶναι μικροῦ λόγου ἄξια. Οὐδὲν ἄλλο ἀπέμεινεν ἐξ αὐτῶν εἰμὴ ὃ πρὸ τῆς αὐτῆς μεγαλοπρεπῆς πυλῶν, πτέρυξ οἰκοδομήματος ἀναγομένου πιθανῶς εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἔνθα κατοικεῖ σήμερον ὁ ξενίζων με μυλωνᾶς, ἡ αἰθουσα τοῦ συνεδρίου, ἧς ἐθαύμασα τὰς ἀψίδας, καὶ δύο ἢ τρία κελλία, ἔνθα τὸ ἐν ἐχρησίμειε πιθανῶς ὡς δεσμωτήριον, καθ' ὅσον ὑπέθεσα ἐκ τοῦ πάχους τῆς θύρας καὶ τοῦ ὄγκου τῶν κλείθρων. Τὰ λοιπὰ κατέπεσαν ἢ κατεσκάφησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν, προμηθευομένων ἐκεῖθεν ὑλικὸν πρὸς ἀνέγερσιν τῶν πέριξ οἰκίσκων. Ἡ ἐκκλησία ἀπ' ἐναντίας εἶναι σχεδὸν ἀκεραία καὶ ὡς μητρόπολις μεγάλη. Μόνος ὁ πυλὼν καὶ ὁ ὀπισθόδομος κατέπεσαν, τὰ δὲ ἔνδον τοῦ ναοῦ, οἱ ὑψηλοὶ κίονες καὶ οἱ ὀβλοὶ ἔμειναν ἀνέπαφα καὶ ὡς χλοισινά.

Τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς φαίνεται ἐκτελεσθὲν ὑπὸ ἐξόχου τεχνίτου, ἀνοίξαντος εἰς τὰς δύο ἄκρας τοῦ οἰκοδομήματος, τὸν πυλῶνα καὶ τὴν θέσιν τοῦ θυσιαστηρίου, δύο γιγαντιαίας ὀπᾶς, ὅπως ἐπιτρέψῃ τῷ εἰσερχομένῳ νὰ διακρίνῃ τὸ ὄπισθεν δάσος ὡς διὰ βαθυτάτης θριαμβευτικῆς ἀψίδος. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ὀπασία εἶναι ἐν τῷ ἐρήμῳ τούτῳ τόπῳ ὄντως καταπληκτικὴ.

— «Κύριε,» εἶπον εἰς τὸν μυλωνᾶν ὅστις ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου κατεσκόπευε μακρόθεν πᾶσάν μου κίνησιν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς αὐτόχθονας θηριώδους δυσπιστίας, «ἔχω ἐντολὴν νὰ περιγράψω καὶ νὰ σχεδιάσω τὰ ἐρείπια ταῦτα, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται πολυήμερος ἐργασία. Δὲν εἶναι ἄρα δυνατὸν νὰ μοι προσφέρετε ἐν οἴῳν δηποτε κατάλυμα ἐνταῦθα διὰ μίαν ἢ δύο ἐβδομάδας, ὅπως ἀπαλλαχθῶ καθημερινῶς δρόμου ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως εἰς τὴν Μονήν;»

Ὁ μυλωνᾶς, ἀκραιφνῆς τύπος Νορμανδοῦ, μ' ἐξήτασεν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν, μὲ κατεμέτρησε καὶ μ' ἐζύγισε χωρὶς νὰ εἶπῃ οὐδὲ γρῦ, ὡς ἄνθρωπος κάλλιστα γνωρίζων ὅτι ἡ ἐχεμύθεια εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς νορμανδικῆς σοφίας, εἶτα δὲ ἤνοιξε τέλος πάντων τ' ἀλευρωμένα χεῖλη του, οὐχὶ ὅπως μοι ἀπαντήσῃ, ἀλλ' ὅπως κράξῃ τὴν γυναῖκά του, εἰς ἣν ἠναγκάσθην νὰ υποβάλω καὶ ἐκ δευτέρου τὴν αἰτησίαν μου. Χάρις εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ γυναικείου ἐνστικτοῦ ἢ σιωπηλῆ ἀνάκρισις τῆς μυλωθοῦ ὑπῆρξε πολὺ συντομωτέρᾳ τῆς τοῦ συζύγου της καὶ ἀπέληξεν εἰς ἄμεσον ἔκδοσιν ἀποφάσεως εὐνοϊκῆς. Ὁ μυλωνᾶς ἐνόμισε τότε πρέπον ν' ἀφαιρέσῃ τὸν πῖλόν του μετὰ γλυκεροῦ μειδιάματος· ἀμφότεροι δὲ μοι ἐπεδαψίλευσαν ἔκτοτε παντοίας περιποιήσεις, ὅπως λησμονήσῃ τὴν ψυχρότητα τῆς πρώτης ὑποδοχῆς, ἐπιμένοντες μάλιστα νὰ μοι παραχωρήσωσι τὸν ἴδιον αὐτῶν κοιτῶνα, κεκοσμημένον δι' εἰκότων ἐκ τοῦ Τηλεμάχου. Τούτου ὅμως προετίμησα κελλίον, γυμνὸν μὲν καὶ στενόχωρον, ἔχον ὅμως μεσαιωνικὸν παράθυρον, δι' οὗ ἔβλεπον τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ καὶ τὸν πράσινον ὀρίζοντα τοῦ δάσους.

Ἄν ἤμην ἔτι τινα νεώτερος, ἤθελον καταθελθῆ ἔκ τοῦ ποιητικωτάτου τούτου καταλύματος. Ἄλλ' αἱ τρίχες μου, φίλε Παῦλε, ἤρχισαν ν' ἀσπρίζωσι, καίτοι ἐπιμένω πολλὰκις θεωρῶν ὡς ἀπλοῦν ἀποτελεσμα ἀντανακλάσεως τοῦ φωτός τὸ ἀμφίβολον αὐτῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον χρῶμα. Τὰ νεανικά μου ὄνειρα παρήλθον ἀνεπιστρεπτί. Τούτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἔπαυσα νὰ βεβδάζω πιστεύω μάλιστα αἱ ὄνειροπολήσεις μου ἀνυψώθησαν μεταβαλοῦσαι διεύθυνσιν, ἀφοῦ ἡ εἰκὼν γυναικῶς δὲν εἶναι πλέον ἀπαραίτητον αὐτῶν στοιχεῖον καὶ ἡ καρδιά μου ἀφίνει ἡσυχώτερον τὸν νοῦν. Ἀληθές εἶναι ὅτι οὐδὲ σήμερον τέρπομαι εἰς ξηρὰς καὶ ἀρηρημένους θεωρίας καὶ ἀδυνατῶ νὰ σκεφθῶ περὶ πραγμάτων, ἅτινα δὲν μὲ συγκινούσιν. Ὁμολογῶ ὅτι ῥωμαντικὸς ἐγεννήθην καὶ τοιοῦτος θ' ἀποθάνω. Τὸ μόνον πρᾶγμα, ὅπερ δύναται ὁ κόσμος ν' ἀπαιτήσῃ ἐκ τῆς ὠριμωτέρας ἡλικίας μου, καὶ ἀπαιτῶ ὁ ἴδιος παρ' ἐμαυτοῦ, εἶναι ἡ ἐξοβέλισις τοῦ ἔρωτος ἐκ τῶν ποιητικῶν μου ὀνειρῶν.

Τοιοῦτος διαμένων δὲν ἐνθουσιάζομαι πλέον, ἀλλ' οὐδὲ βασανίζομαι ἐκ πλήξεως συζῶν μετὰ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ πειρώμενος ν' ἀναστήσω διὰ τῆς φαντασίας τοὺς πρώτους οἰκιστὰς τῶν ἐρειπίων τούτων. Ἀνευρυθιάστως δὲ ὁμολογῶ ὅτι ἀγαπῶ τοὺς καλογήρους, οὐχὶ τοὺς ὄκητροὺς ἐκείνους, παχυσαρκούς καὶ λάγνους βρασοφόρους τῆς παρακμῆς, ἀλλὰ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς κτηνώδους μεσαιωνικῆς κοινωνίας μόνους σώσαντας τὸ ἐνστικτον τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων, καὶ ὅτε μὲν διανυκτερεύοντας γονυπετεῖς ἐπὶ ψυχρᾶς πλακῶς, ὅτε δὲ ἀκαμάτως ἐργαζομένους πρὸς δικάσιν τῶν κειμηλίων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Καὶ αὐτοὶ τοῦ Βολταίρου οἱ ἀναγνώσται δὲν δύνανται ν' ἀρνηθῶσιν, ἂν ἔχωσιν νοῦν καὶ καρδίαν, ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς μεσαιωνικῆς νυκτὸς ἡ μόνη παραμένουσα ἀκτὶς διακοητικοῦ φωτὸς ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ ὠχροῦ μετώπου τοῦ καλογήρου. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπαρίας ἄξιον εἶναι τὸ νὰ τέρπωμαι ἀποτίων εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν φόρον εὐγνωμοσύνης καὶ συμπαθοῦς σεβασμοῦ. Ἄν εἶχον γεννηθῆ πρὸ δέκα κίωνων ἤθελον βεβαίως ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς τὴν ἡσυχίαν τοῦ κελλίου, μέχρις οὗ ἀπολαύσω τὴν εἰρήνην τοῦ οὐρανοῦ. Οὐδὲν γνωρίζω ἐπάγγελμα συμφωνότερον τῇ διαθέσει μου τοῦ μοναχικοῦ, καὶ ἀπὸ πέντε ἡμερῶν οὐδὲν ἄλλο σκέπτομαι εἰμὴ μόνον ὅτι, ἂν ἤμην καλόγηρος, ἤθελον διάζει ἀφρόντιδας ἡμέρας γράφων μετ' ἀφελοῦς πίστεως θαυμαστὰ συναξάρια ἐπὶ στιλπνῆς μεμβράνης, λύων τοὺς γρίφους ἀγνώστων χειρογράφων καὶ ἀνευρίσκων ἐν αὐτοῖς μετὰ παλαιῶν ἀνεκφράστου χαρᾶς τὴν Ἰλιάδα, σχεδιάζων γοθτικὰς ἐκκλησίας ὡς ὄνειρον ὠραίας, κατασκοπεύων τὸν δρόμον τῶν ἀστέρων, θερμαίνων χημικοὺς ἀμβικας, ἀνακαλύπτων ἕως τὴν πυρίτιδα καὶ πλὴν τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης οὐδὲν ἄλλο πράττων καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ βίου μου κακὸν ἔργον. Ἄλλ' εἶναι ἤδη μεσονύκτιον: «Καληνύκτα λοιπὸν, ἀδελφέ μου,» ὡς ἔλεγον οἱ μοναχοί.

Ἐστερόραγον. Ὑπάρχουσιν ἐδῶ φαντάσματα! Ἐνῶ ἔκλειον τὴν ἐπιστολήν μου ἐν σιωπῇ μεσονυκτίῳ, τὰ ὄπτά μου ἐπλήσθησαν αἴφνης μυστηριώδους καὶ συγκεχυμένου θορύβου, ὡς πλήθους λαλοῦντος γεγωνία τῇ φωνῇ. Σπεύσας εἰς τὸ παράθυρον εἶδον μετ' ἀπεριγράπτου συγκινήσεως τὰ ἐρείπια καταυγάζόμενα ὑπὸ ἀπλέτου φωτός, τοῦ ὁποῦ τοῦ νύκτα ἐξορμῶντα ἐκ τοῦ πυλῶνος καὶ τοῦ χάσματός τοῦ καταρρέουσιν ὀπισθοδρόμου ἐφώτιζον ζωηρῶς τὸ δάσος. Ἀδύνατον ἦτο ν' ἀποδώσω τὸ φαινόμενον τοῦτο εἰς πυρκαϊάν· ἄλλως δὲ ἔβλεπον διὰ τῶν ὀπῶν τοῦ τοίχου γιγαντιαίας σκιᾶς, αἵτινες ἐκινούντο μετὰ τινος ῥυθμοῦ ὡς τελοῦσαι ἀλλόκοτόν τινα λειτουργίαν. Καθ' ἣν στιγμὴν ἤνοιγον τὸ παράθυρον, ἀντήχησεν ἐν τοῖς ἐρειπίοις καὶ ἐπανελήθη ὑπὸ πάσης ἡχοῦ τῆς κοιλάδος ὀξύ, ἤχος σαλπίγγων. Εὐθύς ἔπειτα εἶδον ἐξερχόμενον τῆς ἐκκλησίας διπλοῦν στίχον λαμπαδηφόρων ἵππέων, ὧν οἱ μὲν ἔφερον ἐρυθροὺς οἱ δὲ μέλανας μανδύας καὶ περὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἡ παράδοξος αὕτη λιτανεὶα ἠκολούθησε τὴν ὀρίζουσαν τὴν

κοιλιάδα σύδενδρον στενωπὸν μέχρι τῆς μικρᾶς γεφύρας, ὅπου ἐσταμάτησε σείουσα τὰς σπινθηρίζουσας λαμπάδας καὶ δξύτερον εἰς τὰς σάλπιγγας φυσῶσα. Πᾶν φῶς τότε ἐσβέσθη, ἐσίγησε πᾶς ἦχος καὶ τὸ σιωπηλὸν μεσονύκτιον ἐπεκράτησε καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς κοιλάδος. Ταῦτα εἶδον καὶ ἤκουσα χωρὶς νὰ ἐξέλθω τῆς Γαλλίας· οὐ δὲ ὁ μεταθὰς εἰς τὴν Γερμανίαν πρὸς ἄγραν ὑπερφυσικοῦ κατῶρθωσε ἄρα νὰ ἴδῃς τὸν *Maῦρον Κυνηγόν*; "Ἄν δὲν τὸν εἶδες εἶσαι ἄξιος ἀγγόνης.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β΄.

Τὸ πρὶν μοναστηριακὸν δάσος ἀνήκει σήμερον εἰς πλούσιον αὐτόχθονα κτηματίαν καὶ ἀκούραστον κυνηγόν, τὸν μαρκήσιον Μαλουέ, τοῦ ὁποῦοι ἡ ἔπαυλις φαίνεται οὕσα τὸ κοινωνικὸν κέντρον τῆς ὅλης ἐπαρχίας. Ὁ ἄξιος οὗτος διάδοχος τοῦ Νεμῶδ ὀδηγεῖ καθ' ἑκάστην εἰς τὸ δάσος πολυάριθμον ἕλην ἐφιππων κυνηγῶν, εἰς οὓς παρετέθη χθὲς δεῖπνον ἐπὶ τῆς χλόης, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐπέστρεψαν εἰς τὴν ἔπαυλιν σαλπίζοντες καὶ λαμπαδηφοροῦντες. Ταῦτα πληροφορηθεὶς τὸ πρῶτ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ μυλωνᾶ, ὠρέχθη νὰ πνίξω αὐτὸν ἐξηγήσαντα μετὰ τσαύτης πεζότητος τὴν φανταστικὴν ὄπτασίαν μου. Τὸ δὲ χείριστον εἶναι ὅτι τὰ κυνηγέσια καὶ πᾶσαι αἱ θορυβῶδεις κοσμικαὶ ματαϊότητες ἐπελαύνουσιν εἰς τὸ ἐρημητήριόν μου. Τὰς καταρῶμαι, Παῦλε, ἐξ ὅλης καρδίας, διότι ἂν μοὶ παρέσχον χθὲς ῥωμαντικὴν ὄπτασίαν μὲ κατέστησαν σήμερον ἥρωα ἐπεισοδίου γελοιωδестаίου.

Κακῶς ὦν διατεθειμένος ἀπὸ τῆς ἐγέρσεώς μου μόλις κατῶρθωσα νὰ ζωγραφίσω μέχρι μεσημβρίας, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ παύσω, βαρεῖαν αἰσθανόμενος τὴν κεφαλὴν καὶ πλὴν τούτου πλήρη ἀπαισιῶν προαισθημάτων. Εἰσελθὼν πρὸς στιγμὴν εἰς τὸν μύλον ὅπως καταθέσω τὰ γραφικὰ μου σκεύη ἐπέπληξα τὴν δυστυχῆ μυλωθρὸν διὰ τὸν παρατεθέντα μοι εἰς τὸ πρόγευμα ὑπὲρ τὸ μέτρον σπαρτιατικὸν ζωμὸν, ἀπώθησα ἀποτόμως τὰ ἐγγίζοντα τὰς γραφίδας μου παιδιὰ καὶ ἐλάτιστα τὸν ταλαίπωρον σκύλον. Αἰσχυρόμενος καὶ ἀνάξιον νομίζων ἑμαυτὸν τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλίου μετὰ τὰ τρία ταῦτα κακουργήματα, ὑπῆγα νὰ κρυθῶ εἰς τὸ πυκνότερον μέρος τοῦ δάσους, ὅπου ἐπλανήθη ἐφ' ἱκανὴν ὥραν ματαίως ἀγωνιζόμενος ν' ἀποσείσω τὰ κατέχοντά με ἀπὸ πρῶτας μαῦρα προαισθήματα. Ἄλλ' ἀνευρὼν ἐπὶ τέλους εἰς τινα ἄκραν ἀναδενδράδος ἀναπαυτικὸν στῤῥωμα βρύων σκιαζόμενον ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς φηγοῦ κατεκλίθη ἐπ' αὐτοῦ, συνεύρους ἔχων τοῦ συνειδότος μου τὰς τύψεις, μέχρις οὗ κατεσίγασεν αὐτὰς βαθύτατος ὕπνος. Εἶθε νὰ ἦτο οὗτος ὁ ὕπνος τοῦ θανάτου!

Ἄγνοῦ ἀπὸ πόσης ὥρας ἐκοιμώμην, ὅτε ἀφυπνίσθη αἰφνιδίως ὑπὸ ἐγγυτάτης ἐμοὶ διασεισεως τοῦ ἐδάφους. Ἀνεγερθεὶς παραχρῆμα εἶδον εἰς τεσσά-

ρων βημάτων ἀπόστασιν νεαρὰν ἔφιππον γυναῖκα. Ἡ αἰφνιδία μου ἐμφάνισις εἶχε φοβίσει τὸν ἵππον παρεκτραπέντα τῆς ὁδοῦ. Ἡ ἀμαζών, ἥτις δὲν μὲ εἶχεν ἀκόμη ἰδεῖ καὶ κατεγίνετο νὰ τὸν καθησυχάσῃ διὰ θωπειῶν, μοὶ ἐφάνη εὐμορφος καὶ κομψή, ἐπρόφρασα δὲ μάλιστα νὰ διακρίνω ξανθοὺς πλοκάμους, ἐφρῦς χρώματος βαθυτέρου, ζωηρὸν βλέμμα καὶ κυανόπτερον πῖλον κατὰ τι θρασύτερον τοῦ δέοντος ἐπὶ τὸ οὖς κεκλιμένον. Πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν μετὰ ταῦτα πρέπει νὰ σοὶ εἶπω ὅτι ἐφόρου ἐνδυμα ζωγράφου, κατὰστικτον ἐξ ἐρυθρῶν κηλίδων, καὶ εἶχον πιθανῶς τὸ ἀγριωπὸν καὶ ἐπτοημένον ἐκεῖνο βλέμμα, ὅπερ καθιστᾷ τὴν ὄψιν τοῦ αἰφνιδίως ἀφυπνιζομένου κομμικὴν ἄμα καὶ φοβεράν. Ἄν εἰς ταῦτα προσθήσῃ κόμην ἀκτένιστον καὶ πῶγωνα πλήρη ξηρῶν χόρτων, θέλεις εὐκόλως ἐννοήσῃ ὅποτος κατέλαβε τὴν νέαν κυνηγέτιδα τρόμος, ἄμα μὲ εἶδεν. Ἀφείσα μικρὰν κραυγὴν, ἔστρεψε τὰ νῶτα καὶ ἔφυγεν ἀπὸ ῥυτῆρος.

Ἄδύνατος ἦτο εἰς τὴν φιλαυτίαν μου ἡ ἐλαχίστη κολακευτικὴ ἀπάτη περὶ τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἐπροξένησα εἰς τὴν κυρίαν ταύτην. Ἄλλ' εἰμὶ ἤδη τριακονταπενταετῆς καὶ ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς μου δὲν ἐξαρτᾶται πλέον, δόξα τῷ Θεῷ, ἐξ εὐνοϊκοῦ ἢ δυσμενοῦς βλέμματος γυναικός. Ἀκολουθήσας δι' ἡσύχου βλέμματος τὴν φυγαδευθεῖσάν ὑπὸ τῆς ἀπαισίας μου μορφῆς ἀμαζόνα, εἶδον αὐτὴν στρεφομένην πρὸς ἀριστεράν, ὅπως εἰσέληθι εἰς ἄλλην τινα παρῆλληλον ἀτραπὸν τοῦ δάσους. Εἰσδύσας τότε εἰς γείτονα λόχμην τὴν ἐπανείδον τρέχουσαν πρὸς ἐντῆμωσιν δωδεκάδος περιπυ ἵππεων, οἵτινες ἐφαίνοντο ἀναμείνοντες αὐτὴν, καὶ κρᾶζουσαν μακρῶθεν διὰ φωνῆς διακεκομμένης: — «Κύριοι, ἀγριάνθρωπος! Ὑπάρχει εἰς τὸ δάσος ἀγριάνθρωπος!»

Εὐρίσκων τὸ προεῖμιον τοῦτο ἐνδιαφέρον ἐτοποθετήθη ἐν ἀναπαυτικῇ σκοπιᾷ ὀπισθεν θάμνου καὶ ἠνοιξα τοὺς ὀφθαλμούς καὶ τὰ ὦτα. Πάντες περιεκύκλουν ἤδη τὴν ξανθὴν κυρίαν, πεισθέντες ἐκ τῆς συγκινήσεως αὐτῆς ὅτι δὲν ἤστειεύετο· αὕτη δὲ ἐξηκολούθει ἰσχυριζομένη ὅτι εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεργου, ἂν οὐχὶ ἀκριβῶς ἀγριάνθρωπον, ἄνδρα τοῦλάχιστον ῥακενδύτην, τοῦ ὁποῦοι ὁ χιτῶν ἐφαίνετο αἰμοσταγῆς, τὸ πρόσωπον καὶ αἱ χεῖρες βδελυρᾶς ῥυπαρότητος, ὁ πῶγων στυγνός καὶ θηριῶδες τὸ βλέμμα, ἄνθρωπον τέλος πάντων πρὸς ὃν παραβαλλόμενος ὁ φοβερώτερος ληστής τοῦ Σαλβατῶρ Ῥόζα, ἤθελε φανῆ ἡμερος, καθάριος καὶ κομψός. Καὶ ὡς εἰ μὴ ἦρκει ἡ τοιαύτη τοῦ ὑποκειμένου μου περιγραφή, ἡ ἀξίερατος κυρία προσέθετεν ὅτι τὴν ἠπέλησα, ὀρθωθείς πρὸ τοῦ ἵππου τῆς ὡς βρυκόλαξ. Εἰς τὴν θαυμαστὴν ταύτην διήγησιν ἀπεκρίθη ὁ ὄμιλος τῶν κυνηγῶν μεθ' ὁμοφώνου ἐνθουσιασμοῦ: — «Ἄς κυνηγήσωμεν τὸν ἀγριάνθρωπον, ἅς τὸν κυκλώσωμεν, ἅς τὸν συλλάβωμεν. Οὐρά!» καὶ ὀλόκληρον τὸ ἵππικὸν ἐκινήθη καλπάζον ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῆς ξανθῆς ἀμαζόνας.

Ὅπως καταστήσω ἀδύνατον τὴν ἀνεύρεσίν μου, ἦρκει νὰ μείνω ἡσύχος ἐκεῖ ὅπου ἦμην· θελήσας ὁμῶς πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν νὰ μετοικήσω εἰς τὴν

ἀντικρὺ λόχημιν, ἤκουσα αἴφνης, ἐνθ' διέβαινον μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν ἀτραπὸν, ἀγρίαν φωνὴν θριάμβου, ἀγγέλλουσάν μοι ὅτι ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῶν ἰππέων, οἵτινες ἐπήρχοντο κατ' ἐμοῦ μετὰ χειμαρρώδους ὀρμῆς. Ἄν ἤμην φρόνιμος, ἔπρεπε τότε νὰ σταματήσω, καὶ νὰ ὑποκριθῶ τὴν ἀπορίαν ἡσύχου διαβάτου μὴ γνωρίζοντος τί ζητοῦσιν οἱ οὕτω διακόπτοντες τὸν περίπατον αὐτοῦ. Ἀντὶ τούτου ὅμως, καταληφθεὶς ὑπὸ ἀδικαιολογήτου τινὸς ἐπιθυμίας ν' ἀποφύγω πᾶσαν ἐξήγησιν καὶ πιστεύων ὅτι ἔρκει πρὸς τοῦτο ὀλίγη εὐκνησία, διέπραξα τὸ ἀσυγχώρητον σφάλμα νὰ ταχύνω τὸ βῆμα ἢ μᾶλλον, ὅπως εἶπω τὴν ἀλήθειαν, νὰ τρέξω ὡς διωκομένη ἔλαφος πρὸς μεγάλην χαρὰν τῶν ἐνθουσιωδῶς ἀλαλαζόντων κυνηγῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης πᾶσα ἔντιμος ἐξήγησις ἀπέβαινε δλωσ; ἀδύνατος καὶ ἔπρεπε ἐκὼν ἄκων νὰ ὑποβληθῶ εἰς τὰς περιπετείας τοῦ ἀνίσου ἀγῶνος.

Κατορθώσας ἐν τούτοις νὰ κρυθῶ καὶ πάλιν εἰς ἀπρόσιτον ταῖς ἵπποις λόχημιν ἤλπισα ὅτι ἤθελον δυνηθῆ νὰ διανύσω ἀοράτως ἰκανὸν δρόμον καὶ νὰ ματαιώσω οὕτω τὴν καταδίωξιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἐλπίς ταχέως ἐξέλιπε, ὅτε εἶδον τοὺς διώκτας μου διαιρουμένους εἰς δύο συμμορίας φυλασσούσας τὰς ἐξόδους τοῦ θαμνῶνος. Ἡ ἐμφάνισίς μου προὐκάλεσε νέαν ἔκρηξιν κραυγῶν, γέλωτος παταγῶδους καὶ κυνηγετικῶν σαλπισμάτων. Καταληφθεὶς τότε ὑπὸ σκοτοδίνης καὶ βλέπων περιστρεφόμενον περὶ ἐμὲ τὸ δάσος ἐρρίφθη εἰς τὴν πρώτην τυχούσαν ἀτραπὸν καὶ ἡ φυγὴ μου κατέστη ἔτι ταχυτέρα. Ἀλλ' οἱ ἀδιάλλακτοι κυνηγοὶ μὲ παρηκολούθουν μετ' αὐξούσης ὀρμῆς καὶ κτηνώδους εὐθυμίας. Ἦγετο δὲ πάντοτε αὐτῶν ἡ γαλανόπτερος κυρία, εἰς ἣν κατηχόμην τὰ φοβερώτερα τῆς ἵππασίας δυστυχήματα. Αὕτη ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀπηνεῖς μου διώκτας καὶ, ὡσάκις κατάρθουν νὰ κρύψω πρὸς στιγμὴν τὰ ἔγνη μου, μὲ ἀνεύρισκε πάντοτε μετὰ σατανικῆς ὀξυδερκείας, δεικνύουσα με διὰ τῆς ἄκρας τοῦ μαστιγίου καὶ ἀσπλάγχχως γελῶσα, ὅταν ἠναγκαζόμην νὰ τρέξω καὶ πάλιν διὰ θάμνων καὶ ἐρεικίωνων, πνευστιῶν, ἐξεστηκῶς καὶ ἀσθμαίνων. Ἀδύνατον μοὶ εἶναι νὰ εἶπω ἐπὶ πόσον χρόνον ἐκυνηγῆθην οὕτω, ἐκτελῶν ἀνήκουστα γυμναστικὰ κατορθώματα, διασχίζων συμφύτους ἀκάνθας, βυθιζόμενος εἰς χαράδρας, ὑπερπηδῶν βαθεῖς λάκκους, ἀνορθούμενος ὡς θηρίον μετὰ πᾶσαν πτώσιν καὶ τρέχων ἄνευ λόγου, ἄνευ σκοποῦ καὶ ἄνευ ἄλλης ἐλπίδος εἰμὴ νὰ ἴδω τὴν γῆν ἀνοιγομένην, ὅπως μὲ καταπίη.

Ἐπὶ τέλους καὶ ἐκ τυχαίας μόνον συμπτώσεως, καθότι εἶχον ἀπολέσει πρὸ πολλοῦ πᾶσαν τοπογραφικὴν ἀντίληψιν, εὐρέθη ἀπέναντι τῶν ἐρειπίων τῆς Μονῆς. Ὑπερπηδῆσας τότε δι' ἀπηλπισμένου ἄλματος τὸ χωρίζον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ δάσους ἄδενδρον διάστημα καὶ διαβάς ὡς ἀναθεματισμένος τὴν ἐκκλησίαν ἐφθασα καταπόρφυρος πρὸ τῆς θύρας τοῦ μύλου. Ὁ μυλωνᾶς καὶ ἡ σύζυγός του, οἵτινες ἔσταντο περιμένοντες τὴν διάδοσιν τῶν ἰππέων, ἐθεώρουν τὴν κατὰστασίν μου μετ' ἀπεριγράπτου ἀπορίας. Μόλις καὶ μετὰ κόπου κα-

τορθώσας νὰ εἶπω αὐτοῖς, — «Ἄν μὲ ζητήσουν, ἀποκριθῆτε ὅτι δὲν εἶμαι ἐδῶ» — ἀνέβην ἀνὰ τρεῖς τῆς κλίμακος τὰς βαθμίδας, καὶ ἔπεσα ἐπὶ τῆς κλίνης μου ἐλεινὸς καὶ ἐξητλημένος.

Οἱ κυνηγοὶ ἐν τούτοις εἰσώρμων ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ μοναστηρίου, οἱ ἵπποι ἐκάλπασαν ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου καὶ, ὕπερ φοβερόν, ἤκουον κρότον πτεριστήρων, προμηνύοντα ὅτι τινὲς τούτων ἀφιπεύσαντες προὔτιθεντο νὰ μὲ καταδιώξωσι καὶ πεζοί. Ἀνεγερθεὶς τότε ἐπὶ τῆς κλίνης ἔτεινα τὴν χεῖρα πρὸς τὸ πολύκροτόν μου· ἀλλ' εὐτυχῶς οἱ διώκται μου, ἀρκεσθέντες εἰς τὰς ἐξηγήσεις, τοῦ μυλωνᾶ ἔσπευσαν ν' ἀποσυρθῶσιν. Ἀποσπάσματα ὅμως τινὰ τοῦ διαλόγου φθάσαντα εἰς τὰς ἀκοάς μου οὐδεμίαν μοὶ ἀφήσαν ἀμφιβολίαν περὶ ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι, ἂν δὲν μ' ἐνόμιζον πλέον ληστήν καὶ ἀνθρωποφάγον, μ' ἐθεώρουν εἴπερ ποτε ἄλλοτε ὡς τὸν κρυφατὸν τῶν ἰδιοτρόπων.

Τοιαύτη εἶναι, φίλε μου, ἡ πιστὴ ἀφήγησις τῶν συμβάντων τῆς ἀποφράδος ταύτης ἡμέρας, καθ' ἣν κατέστη ὁ γελοιωδέστατος τῶν ἀνθρώπων, δυστύχημα καὶ αὐτῆς τῆς ἀτιμίας φοβερώτερον ἐν Γαλλίᾳ. Τὰ κατορθώματά μου παρέχουσιν ἤδη ἐν γειτονικῷ μεγάρῳ ἀνεξάντλητον ὕλην σκωμμάτων εἰς ὄμιλον φαιδρῶν ἵπποτῶν καὶ ὠραίων δεσποινῶν. Πλὴν τούτου αἰσθάνομαι ὅτι διὰ τῆς ἀτάκτου ἐκείνης φυγῆς ἀπώλεσα μέγα μέρος τῆς πρὸς ἐμαυτὸν ὑπολήψεως καὶ τὰ τρία τοῦλάχιστον τέταρτα τῆς τοῦ μυλωνᾶ καὶ τῆς ἀξιεράστου αὐτοῦ συζύγου. Ἐν τοιαύτῃ δαινῇ θέσει διανοήθη πρὸς στιγμὴν νὰ χρησιμοποίησω καὶ πάλιν τὴν ὠκυποδίαν μου, φεύγων ὅσον τάχιστα ἐκ τοῦ μύλου καὶ τῆς ἐπαρχίας· ἀλλὰ μετὰ ὠριμωτέρων σκέψιν τοῦτο μοὶ ἐφάνη ἀνκνδρία καὶ ἀπεφάσισα νὰ ἐξακαλουθῆσω ἡσύχως τὸ ἔργον μου, παρέχων εἰς τὰς ἀμαζόνας, τοὺς κυνηγοὺς καὶ τοὺς ἀλεστάς τῆς Κάτω Νορμανδίας τὸ θέαμα στωϊκοῦ φιλοσόφου ἀκαταβλήτου ὑπὸ τῆς δυστυχίας.

(Ἡ συνέχεια εἰς τὸ ἐπόμενον φύλλον)

ANEKDOTON NOMISMA

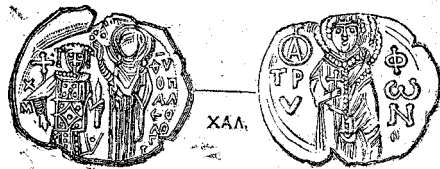
ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

1260 — 1261

Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας, τελευτῶν κατ' Αὔγουστον τοῦ ἔτους 1259 κατέλιπε διάδοχον τὸν υἱὸν Ἰωάννην τὸν Λάσκαριν, ἔχοντα ἡλικίαν ὀκτῶ ἐτῶν· ἀνέθηκε δὲ τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ εἰς τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον καὶ τὸν πρωτοεστιάριον Γεώργιον Μουζάλωνα. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἐποφθαλμιῶν πρὸ πολλοῦ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν, ὑπέκινησε τὸν στρατὸν, ὅστις καὶ ἐφόνησε τὸν Μουζάλωνα ἑννέα ἡμέρας μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε δὲ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὑποκρινόμενος ἑαυτὸν ἀμέτοχον τοῦ ἐκτελεσθέντος φόνου, ἀνεδείχθη ὡς προστάτης τοῦ

νεαροῦ βασιλέως, προσικειωθείς δὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς μεγιστᾶνας κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων καὶ προσέλαβε τὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς ἀξίωμα, εἶτα δὲ ἀνηγορεύθη δεσπότης καὶ μετὰ τέσσαρας μῆνας, ὑποσκελίσας τὸν κηδεμονεύμενον, ἐστέφη αὐτοκράτωρ τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1260, σφετερισθεὶς τὸν θρόνον τῶν Λασκάρεων. Ἀφοῦ δὲ ὁ Κάϊσαρ Στρατηγόπουλος ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν τῇ 26 Ἰουλίου 1261, ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, μετέφερε τὴν ἑδρὰν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν, ἐνθα ἐστέφη ἐκ νέου ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, βασιλεύσας μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῇ 11 Δεκεμβρίου 1282.

Γνωστὰ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Sabatier περιγραφέντα χρυσᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα ἅτινα ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἔκοψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τῆς ἀνακτῆσεως αὐτῆς μέχρι τέλους τῆς βασιλείας. Ἄλλ' οὐδὲν νόμισμα ἐγνωρίζομεν ἄχρι τοῦδε κοπὲν καθ' ἕνα χρόνον ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐβασίλευσεν ἐν Νικαίᾳ. Ἄλλ' ὅμως ἔκ τινος νομίσματος ὅπερ ἐπ' ἐσχάτων κητύχησεν ἢ ἀνακαλύψαι ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ φιλόδοξος ἀνὴρ ἔσπευσε καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας νὰ κόψῃ νομίσματα. Ἰδοὺ δὲ τοῦ ἐν λόγῳ πρωτοφανοῦς νομίσματος τὸ τε ἀπεικόνισμα καὶ ἡ περιγραφή

Μ — ΘΥ. Μ̄ — Ο ΠΑΛΕΟΛΟΓ(Ο)C. Ἡ Θεοτόκος ὀρθία περιβαλλομένη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνῃς καὶ εὐλογοῦσα τὸν δεξιόθεν αὐτῆς ἱστάμενον αὐτοκράτορα ὅστις κρατεῖ ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ σταυρὸν, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ εἰλητάριον.

Ἔπ. Ⓞ ΤΡΥ — ΦΩΝ. Ὁ ἅγιος Τρύφων ἀντωπὸς καὶ ὄρθιος περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνῃς καὶ κρατῶν τῇ δεξιᾷ σταυρὸν.—Χαλκός.

Τὰ νομίσματα τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τὰ κοπέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει φέρουσιν ἐν τῷ ὀπισθεν ἢ τὴν Θεοτόκον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἢ τὸν τοῦ αὐτοκράτορος ὁμώνυμον ἀρχάγγελον Μιχαὴλ. Ἄλλὰ τὸ νόμισμα τοῦτο φέρει τὸν ἅγιον Τρύφωνα ὅστις ἐν οὐδενὶ νομίσματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαντᾶται, τοῦθ' ὅπερ ἐπιβεβαιῶ ὅτι τὸ ἡμέτερον νόμισμα ἐκόπη ἐν Νικαίᾳ, διότι ὁ ἅγιος Τρύφων, μαρτυρήσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ Δεκίου τῷ 249 ἐν Νικαίᾳ ἦτο καὶ ὁ πάτριος τῆς πόλεως ταύτης. Ὅπως λοιπὸν οἱ ἅγιοι Δημήτριος καὶ Εὐγένειος πάτριονες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Τραπεζοῦντος ἐχαράττοντο ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν κοπτομένων ἐν ταῖς δυοὶς ταύταις πόλεσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ κοπτομένων νομισμάτων ἐχα-

ράττετο ὁ ἅγιος Τρύφων. Οὐδὲ εἶναι ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν παρουσιάζεται ὁ ἅγιος οὗτος ἐν νομίσματι τῆς Νικαίας, ἀπαντᾶται δὲ καὶ ἐπὶ νομίσματος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως, περιγραφομένου καὶ ἀπεικονιζομένου ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Sabatier¹ ὅστις μὴ ἐννοήσας ὅτι τὸ ἐν τῷ πεδίῳ μονόγραμμα τοῦ Sabatier¹ ὅστις μὴ ἐννοήσας ὅτι τὸ ἐν τῷ πεδίῳ μονόγραμμα, ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῇ ΤΡΥΦΩΝ περιέγραψεν ἐσφαλμένως τὸν ἅγιον Τρύφωνα ὡς ἅγιον Δημήτριον. Σημειοῦμεν ἐν τέλει ὅτι ἐκ τῶν νομισμάτων τῶν ἀποδιδόμενων παρὰ τοῦ Sabatier εἰς Θεόδωρον Γ' τὸν Λάσκαριν μόνον τὰ δύο χρυσᾶ τοῦ πίνακος LXV ἀριθ. 2 καὶ 3 καὶ τὸ χαλκοῦν τοῦ πίνακος LXVI ἀριθ. 1 ἀνήκουσιν εἰς τὸν ῥηθέντα αὐτοκράτορα, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐκόπησαν κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἀνακτιρῆτως ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Ἀγγέλου αὐτοκράτορος τῆς Θεσσαλονίκης.

Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

Ἡ ΠΑΝΩΛΗΣ ΕΝ ΠΟΡΩ ΤΩ 1837.

Τῷ 1837 ἐνέσκηψεν ἡ πανώλης ἐν Πόρῳ, μεταδοθεῖσα ἔκ τινος πλοίου τουρκικῆς προελεύσεως. Ἐνεκὰ μέτρων ἀσυνέτων ἀπεβίωσαν πολλοὶ ὄχι μόνον ἐκ τῆς πανώλους, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων νόσων τὰς ὁποίας παρήγαγον ἢ συσώρευσις ἐν ὥρᾳ θερούς εἰς μέρη νοσηρὰ, καὶ παντοῖαι στερήσεις. Μεγάλως δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην προσήνεγκεν ὑπηρεσίας ὁ τότε ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀποσταλεὶς εἰς Πόρον ὡς πληρεξούσιος αὐτῆς ἱατρὸς Πέτρος Κ. Ἠπίτης, διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς σχολῆς τῆς Βιέννης, ἀνὴρ πολυμαθῆς, ἐμβριθῆς, ἔντιμος καὶ εἰς ἄκρον φιλόανθρωπος. Ὁ Ἠπίτης ἐδιόρθωσε τὸ κατὰ δύναμιν τὰ πρὸ αὐτοῦ γενόμενα σφάλματα, καίτοι προσκόψας εἰς πολλὰς ἀντιπράξεις. Ἐδημοσίευσεν δὲ περιγραφὴν τῆς νόσου λίαν ἐνδιαφέρουσαν καὶ ἐπιγραφομένην: «Ἡ πανώλης εἰς Πόρον ἢ ἡμερολόγιον τῶν εἰς ταύτην τὴν γῆσον κατὰ τὸν Ἀπρίλιον, Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1837 διατρεξάντων, μετὰ τοπογραφικὸν χάρτην τοῦ Πόρου, παρὰ τοῦ Π. Κ. Ἠπίτου ἱατροῦ, ἐν Ἀθήναις 1837».

Κατὰ τὴν 19 Μαρτίου 1837, ἐλλυμενίσθη εἰς Πόρον πλοῖον ἐλληνικὸν ἐρχόμενον ἐκ Καρχατζίου καὶ Μεγαλολίμνης, κειμένων ὄχι μακρὰν τοῦ Ἀγίου Ὄρους. Ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου ἀνήγγειλεν εἰς τὸν ὑγειονόμον, ὅτι κατὰ τὸν διάπλου ἐπνίγη εἰς ναύτης περὶ ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἐν καιρῷ νυκτὸς πνέοντος σφοδροτάτου ἀνέμου. Ὁ κυβερνήτης καὶ τὸ πλήρωμα ἐβεβαίωσαν ταῦτα ἐνόρκως. Τὸ πλοῖον ἐτέθη ὑπὸ κάθαρσιν. Μετ' ὀλίγου ἡμέρας ἠσθένησε καὶ ἀπεβίωσεν εἰς τῶν ναυτῶν αὐτοῦ. Οὐδεὶς ὑπᾶρχεν ἐπιστῆμων ἱατρῶν ἐν Πόρῳ. Ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀποθανόντος ναύτου δὲν ἐθεωρήθη πα-

¹ Description générale des monnaies byzantines. Τόμ. Β'. σελ. 298, ἀριθ. 13 καὶ Πίν. LXVI, ἀριθ. 1.

νώλης, καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς καθάρσεως τὸ πλήρωμα ἦλθεν εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τῶν κατοίκων. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐπῆλθον διάφοροι αἰφνιδίως θάνατοι, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης δὲν ἀπεδόθησαν εἰς τὴν πανώλην. Ταῦτα δὲ ἐγένοντο κατὰ τὴν τελευταίαν ἐβδομάδα τῆς τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν πρώτην ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα, ἡμέρας καθ' ἃς κατὰ τὰ χριστιανικὰ ἔθιμα ἐσυσταρεῖντο πολλοὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀλληλασπάζοντο. Τέλος τὸ κακὸν ἐβεβαίωθη, καὶ τὴν 24 Ἀπριλίου ἀπεκλείσθησαν ὁ λιμὴν καὶ ὁ ναύσταθμος, ἀπεσύρθησαν δὲ πάντες εἰς τὰς οἰκίας των καὶ οἱ εὐπορότεροι εἰς τὰς ἐπαύλεις καὶ τοὺς κήπους των. Ἡ πρώτη σκηνὴ τοῦ πενθίμου δράματος κατετρόμαξε τοὺς Ποριώτας. «Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (24 Ἀπριλίου), διηγεῖται ὁ Ἡπίτης, ἀπέθανεν ἡ γυνὴ τοῦ Τζέλιου ἀπὸ πανώλην, τῆς ὁποίας τὸν ἄνδρα ἐβίασαν νὰ τὴν δέσῃ μὲ μακρὸν σχαινίον ἀπὸ τὸν λαιμὸν καὶ νὰ τὴν σύρῃ ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ ὄρειου καὶ βραχώδους Πόρου εἰς τὸν αἰγιαλόν. Τὸ αἷμα, ὁ ἰχὼρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἐξελθὼν ἀπὸ τὸ εἰς τὸ τράβηγμα κτυπούμενον εἰς τοὺς λίθους κραινίον ἐσημάδευσαν ὄλην σχεδὸν τὴν ὁδὸν ἕως εἰς τὸν αἰγιαλόν. Φθάσαν οὕτω καταξοχισμένον καὶ καθηματωμένον τὸ πτώμα τῆς ἀθλίας Τζελίου εἰς τὴν θάλασσαν, παρέλαθεν αὐτὸ εἰς τὴν λέμβον τοῦ ὑπόλοιμος (μὸρτης) Νικόλαος Κουκούλης, διὰ νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς ταφὴν. Οἱ ὑπόλοιμοι οὗτοι ἐξετέλουν ἐπὶ μισθῷ πάσας τὰς ὑπηρεσίας τὰς ἀφορώσας εἰς τοὺς κρουσθέντας ὑπὸ τῆς πανώλους».

Πληροφορηθεὶς περὶ τῶν διατρεχόντων ὁ εἰς Ὑδραν εὐρισκόμενος Διοικητὴς κ. Πάκμωρ, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς Πόρον συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ ἱατροῦ κ. Ξανθοῦ, καὶ συνέστησεν εὐθὺς ὑγειονομικὴν ἐπιτροπὴν ἐξ εἰκοσιν οἰκοκυραίων τοῦ Πόρου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη διευθυνομένη ὑπὸ τῶν κ. κ. Πάκμωρος καὶ Ξανθοῦ, ἤθελεν ἴσως περιορίσει τὰ κακὰ, ἐὰν ὁ πρόεδρος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἱατροσυνεδρίου κ. Βίτμερ δὲν ἔπεμπεν εἰς Πόρον δι' αὐτὸν ταῦτον τὸν σκοπὸν ἀποστόλους, οἵτινες δυστυχῶς διὰ τῶν λίαν ἀκαταλλήλων μέτρων τῶν ἐγένοντο πρόξενoi πολλῶν θανάτων καὶ ζημιῶν καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνωσιν ἀφορμὴ νὰ διαδοθῇ τὸ κακὸν καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν. Μετὰ τὴν ἀφιξίν τῶν ἀποστόλων τοῦ ἱατροσυνεδρίου ὁ Διοικητὴς καὶ ὁ Διοικητικὸς ἱατρὸς ἐπανῆλθον εἰς Ὑδραν.

Συνέβη τότε εἰς Πόρον, ὅ,τι συνέβη εἰς παρομοίας περιστάσεις εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς πάντα τόπον, δηλαδὴ φόβος καὶ σύγχυσις, κακὰ ἐπιτείνόμενα ἔτι μάλλον ὅτε εἰς τοιαύτας κρίσιμους στιγμὰς οἱ διέποντες τὰ πράγματα εἶναι ἀμαθεῖς καὶ ἀλιγόνες. Τὰ ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων ληφθέντα μέτρα ὑπῆρξαν μωρότατα, ἐξετελοῦντο δὲ μετὰ πολλῆς ἀπανθρωπίας. Ὑπάρχει εἰς τὴν πελοποννησιακὴν παραλίαν τοῦ Πόρου μέρος Ἀλικὴ ὀνομαζόμενον. Ὅλον τὸ πελοποννησιακὸν μέρος τοῦ Πόρου ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νοσῶδες ἕνεκα διαφόρων νοσηρῶν ἀναθυμιάσεων, ἡ Ἀλικὴ ὁμως ἦτο τὰ νοσῶδέστατον πάντων. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐκομίζοντο, καὶ τοὶ ὑγιεῖς, οἱ συγ-

γενεῖς, οἱ σύνοικοι καὶ αὐτοὶ οἱ γείτονες τῶν ὑφ' οἰουδήποτε θανάτου ἀποθάνοντων, ἐξαιρέτως δὲ οἱ συγγενεῖς, οἱ σύνοικοι καὶ οἱ γείτονες τῶν ὑπὸ πανώλους ἀσθενησάντων ἢ ἀποθάναντων. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἔμενον ἐν τῇ Ἀλικῇ ἄστεγοι κατὰ τὸν θερινὸν καύσωνα, ἐστεροῦντο καὶ τοῦ ἀναγκαίου ὕδατος, καθαρᾶς καὶ ἀπωσοῦν ἐπαρκοῦς τροφῆς, κατὰ συνέπειαν δὲ τῶν κακουχιῶν τούτων πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἠσθένουν καὶ τινες ἀπέθνησκον. Αἱ ἀσθενεῖαι καὶ οἱ θάνατοι οὗτοι ἀπεδίδοντο παρὰ τῶν ἀμαθῶν ἀπεσταλμένων ἀνεξαιρέτως εἰς τὴν πανώλην, ὡς νὰ μὴ ἦρουν τόσαι αἰτίαι ὅπως προκαλέσασαι θανατηφόρους ἀσθενείας. Καὶ οἱ μὲν ὑγιεῖς ὑποπτοὶ ἐρρίπτοντο εἰς τὴν Ἀλικὴν, οἱ δὲ κρουσθέντες ἢ ὑποτιθέμενοι ὡς τοιοῦτοι, ἐστέλλοντο εἰς τι ἔρημον, ἄσκιον καὶ ἀνυδρον νησιδίον, τὴν Σφακτηρίαν, εἰς βέβαιον σχεδὸν θάνατον, διότι οὐδεμία ἐχορηγεῖτο αὐτοῖς αὐτόθι ἱατρικὴ θεραπεία ἢ καὶ περιθαλψίς. Ἡ διάγνωσις δῆθεν τῆς πανώλους ἐγένετο παρ' ἱατρῶν ἀμαθῶν διὰ τρόπον γελοίου ἄμα καὶ βαρβάρου. Ταύτην τὴν διάγνωσιν καλὸν εἶναι ν' ἀπομνημονεύσωμεν μεταφέροντες τὴν λίαν παραστατικὴν περιγραφὴν τοῦ Ἡπίτου. Ὁ ἦρωας τῆς περιγραφῆς ταύτης εἶναι εἰς ἐκ τῶν δύο ἀπεσταλμένων τοῦ ἱατροσυνεδρίου, Γάλλος τις ὀνόματι Dumont. «Εὐθὺς ὅτε ἤρχετο εἰδῆσις περὶ τῆς ἀσθενείας τινός, διηγεῖται ὁ Ἡπίτης, ὁ Δουμὼν μεγαλογένης τότε, βράκένδυτος, ἄπλυτος, ἀκάθαρτος (ποτὲ δὲν ἤλλαζεν), ὠπλισμένος μὲ δύο πιστόλια, φέρων εἰς τὴν δεξιὰν βακτηρίαν σουβλερὰν, ἐπαρουσιάζετο οὕτω εἰς τὴν τρέμουσαν καὶ ἡμιθανῆ ἀπὸ τὸν φόβον οἰκογένειαν τοῦ ἀσθενοῦς καὶ γυμνῶν ὄλους καὶ ὄλας μὲ τὴν ἀράδαν ἔψαυε τὰς μασχάλας καὶ τοὺς βουβῶνας μὲ τὴν ἄκραν τῆς βράβδου του καὶ ἀλλοίμονον εἰς ὄντινα εἶχεν ἐπάνω εἰς τὸ σῶμα του κοιλίδα, ἐλαίαν, δοθῆνα, χελονάκια εἰς τὸν λαιμὸν ἢ ἀλλοῦ, ἀστρακιάν, κοκκινάδαν ἢ τι τοιοῦτον. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἀμέσως ἠκούετο ἡ φωνὴ «τοῦτο εἶναι φοβερὸ πανοῦκλα», καὶ ἀμέσως ἐσύροντο οἱ ἄθλιοι εἰς τὴν Σφακτηρίαν ὀδυρόμενοι καὶ καταξοχίζοντες τὰς παρειὰς καὶ τὰς σάρκας των, αἱ γυναῖκες μάλιστα, φωνάζουσαι, μοιρολογοῦσαι καὶ παρηγορούμεναι μόνον ἀπὸ τὴν μεγαλόφωνον ἠχὴ τῶν ἀντικρυνῶν βουνῶν, ἧτις μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς διεδίδε τὴν εἰδῆσιν τοῦ νέου κρούσματος εἰς ὄλους σχεδὸν τοὺς κατοίκους τοῦ Πόρου, οἵτινες καὶ ἄνευ τοιούτων εἰδήσεων ἐκαρδιοκτύπων ἀκατάπαυστα καὶ ἦσαν ἡμιθανεῖς ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τρόμον, ἐσύροντο, λέγω, οἱ μὲν ἄρρωστοι εἰς τὸ νησιδίον, οἱ δὲ ὑγιεῖς εἰς τὴν Ἀλικὴν» τὰ δὲ πράγματά των ὄλα ἐρρίπτοντο ἄνευ ἐξαιρέσεως εἰς τὴν φωτίαν. Αὐτὸ τοῦτο ἐγένετο καὶ εἰς τοὺς γείτονας τῶν ἀληθῶς ἢ μὴ κρουσθέντων, διότι καὶ οὗτοι ἐσύροντο εἰς τὴν Ἀλικὴν καὶ τούτων ἔχι μόνον ἐκαίοντο τὰ στρώματα καὶ τὰ ἐνδύματα ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸ πολλῶν μηνῶν εἰς κιβώτια ἐσφαλισμένα πράγματα καὶ προῖκα τῶν θυγατέρων των. Σιμὰ τούτων ἐρρίπτετο εἰς τὰς φλόγας τοῦ πυρὸς τοῦ καιομένου καὶ ζάχαρι καὶ κaffer καὶ ὀρῖζιον καὶ χαβιάρι καὶ σαρδέλλαις καὶ κριθάριον καὶ σιτάριον. Μίαν φορὰν ἐρρίψαν εἰς τὴν φωτίαν καὶ

ἐν τουφέκι ἐπὶ λόγῳ, ὅτι τὸ κοντάκιόν του εἶναι ξύλινον· ἔρριψαν ἐπίσης εἰς τὴν φωτίαν καὶ μερικῶν τευχῶν τὰ ἐργαλεῖα». Ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διετρανώθη τὸ φύσει εὐάγωγον τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, διότι οὐδεμίαν οἱ ἀτυχεῖς Ποριῶται ἀντέταξαν ἀντίστασιν κατὰ μέτρων τόσον σκληρῶν καὶ προφανῶς μωρῶν.

Εὐτυχῶς ἡ Κυβέρνησις πληροφορηθεῖσα περὶ τῆς ἐλσεινῆς ταύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἔπεμψεν ὡς πληρεξούσιον αὐτῆς τὸν διακεκριμένον ἱατρὸν Πέτρον Ἡπίτην, συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Ξ. Λάνδερερ, ἀρχιφαρμακοποιοῦ τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ὁθωνος καὶ καθηγητοῦ τῆς χημείας. Ἄμειβον ἀφίχθη εἰς Πόρον τὴν 28 Ἰουνίου ὁ Ἡπίτης, μετεβλήθη ἡ φάσις τῶν πραγμάτων. Τοῦς εἰς τὴν Ἀλικὴν συγκεντρωμένους μετέφερον εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Μοναστηρίου εἰς μέρος τερπνόν, κατὰσκιον καὶ ἔνυδρον. Ἐγένετο δ' ἐγκαίρως ἡ μεταφορὰ αὕτη, διότι ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀλικῇ ἐμελέτων τινὲς νὰ δραπετεύσωσιν εἰς Πελοπόννησον, ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἔχη ὀλεθρίας συνεπειάς. Ἐφρόντισε δὲ περὶ καταλλήλου ἐγκαταστάσεως, νοσηλείας καὶ μεθοδικῆς θεραπείας τῶν κρουσθέντων, καὶ ἔλαβεν ἐν γένει ὅλα τὰ κατάλληλα μέτρα, τὰ ὅποια ταχέως ἐπέφερον τὴν κατάπαυσιν τῆς νόσου, σβεσθεῖσαν ἐντελῶς μέχρι τῆς 13 Ἰουλίου. Τὸ τελευταῖον τῆς πανώλους θύμα ἐν Πόρῳ ἐγένετο εἰς διακεκριμένους στρατιωτικὸς ἱατρὸς, ὁ γερμανὸς Ῥοτλάουφ, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἔλθει ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἐπιδημίας. Ὁ Ἡπίτης δὲν ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸν τῶν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπιδημίας ἀποθανόντων.

Ὁφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ Ἡπίτης δὲν ἐβραβεύθη διὰ τὴν σπουδαίαν ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἐπὶ ἰδίῳ κινδύνῳ προσήνεγκεν εἰς τὸ Κράτος καὶ εἰς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα εὔρε σπουδαίαν ἀντίπραξιν εἰς τὰ σωτήρια μέτρα του ἐν Πόρῳ καὶ ἤκουσε συκοφαντίας κατ' αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Πλὴν αἱ ἀφιλοκερδεῖς καὶ πραγματικαὶ ὑπηρεσίαι σπανίως ἀμείβονται ἄλλως ἢ ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἐκπληρωθέντος καθήκοντος.

Ἡ ἐν Πόρῳ πανώλης ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμφάνισις ἐν Ἑλλάδι τῆς νόσου ταύτης, ἣτις βεβαίως πολλάκις ἐπεσκέφθη αὐτὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τὸν μεσαῖωνα. Ὁ ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου κατὰ τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἐνακλήψας ἐν Ἀθήναις φοβερὸς λοιμὸς, τὸν ὁποῖον τόσον ζωηρῶς ἀπεικόνισεν ἡ γραφίς τοῦ Θουκυδίδου, θεωρεῖται ὡς πανώλης παρὰ πλείστων ἐξόχων ἱατρῶν. Ἐπὶ Καποδιστριαῖο ἐνεφανίσθη εἰς διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη διαδοθεῖσα ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ, κατεστάλη δὲ χάρις εἰς τὰ συνετὰ μέτρα τοῦ Κυβερνήτου καὶ τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Higonet. Ἀποδεικνύουσι δὲ ταῦτα, ὅτι τὸ ὥραϊον τῆς Ἑλλάδος κλίμα δὲν ἀπαλλάττει αὐτὴν ἀπὸ τῶν κινδύνων μεγάλων ἐπιδημιῶν, ἀν μὴ λαμβάνηται ἡ δέουσα ὑγιεινὴ καὶ προφυλακτικὴ πρόνοια. Εἰδικῶς δὲ τὰ ἐν Πόρῳ συμβάντα ἀποδεικνύουσι ὅπως δυσχερὲς τύγχανει τὸ ἔργον

τῆς διοικήσεως καὶ τῆς καταλλήλου τῶν προσώπων ἐκλογῆς, διότι ἐὰν ἀπ' ἀρχῆς ἐλαμβάνοντο παρ' ἀνδρῶν πρακτικῶν ἔμπροκα μέτρα πλείστα ἐπυλαμβάνοντο δυστυχῆματα.

G. K. T.

+ ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΒΑΓΝΕΡ.

Θλιβερά ἀγγελία διεβιβάσθη ἐκ Νεαπόλεως, ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Γουλιέλμου Βάγνερ, ἀνδρὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀγαπήσαντος τὴν Ἑλλάδα καὶ διατρίψαντος μετὰ ζήλου ἀξίου μιμήσεως περὶ κλάδον τῆς ἡμετέρας φιλολογίας, ὅστις καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς δεινῶς ἡμελήθη, λέγομεν τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ποίησιν.

Ὁ Βάγνερ ἦτο καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ Ἰωαννείου, περιώδευε δ' ἐπ' ἐσχάτων τὴν Ἰταλίαν ἵνα μελετήσῃ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τὰ περιέχοντα τὰ προσφιλῆ αὐτῷ μεσαιωνικὰ ποιήματα· ἐσκόπει δὲ, ὡς ἔγραφεν εἰς φίλους αὐτοῦ καὶ συνεργάτας ἐν Ἀθήναις, νὰ κατέλθῃ ποτὲ καὶ εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτῷ Ἑλλάδα, τὸ πρῶτον ἦδη. Ἀλλὰ τὸ νῆμα τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐκόπη πολὺ πρότερον ἢ ὅ τι ἐπεθυμοῦμεν οἱ φίλοι τῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας καὶ παρ' ὅτι ἐχρειάζετο ἡ Ἑλλάς, ἥς θερμὸς φίλος ἦτο ὁ θανών.

Ὁ Βάγνερ καίπερ ὢν ἠναγκασμένος νὰ διδάσκῃ τὴν κλασικὴν φιλολογίαν, ἥς ἦτο κάτοχος ἐμβριθῆς, ἐξ ἀγάπης ἐφέρετο ἰδίως πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν ποίησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἦτο ἀριστος γνώστης τοῦ Σαϊκσπῆρου, πολλὰ γράψας περὶ τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ καὶ μετέχων ἐνεργητικώτατα τῆς τῶν Γερμανῶν περὶ τὸν Ἀγγλον Αἰσχύλον τιτανολατρείας. Εἶνε δὲ περιεργον ὅτι ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ὁ πελαγοδρομῶν ἐν τῷ βαθυρρόφῳ ὠκεανῷ τῆς σαικσπηρείου Μούσης κατεδέχθη νὰ στρέψῃ ἐκ τῶν πρώτων ἴλεων βλέμμα πρὸς τὴν τέως περιφρουρουμένην μεσαιωνικὴν ποίησιν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ συμπτώσει ταύτῃ ψυχολογικὴ τις ἀπόδειξις, ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν ποίησις, ἡ πάντῃ αὐτὴ ἀκαλλῆς πρὸς τοὺς ἀμυήτους, ἐνέχει διὰ τοὺς ἐννοουμένους τὰ μυστήρια τῆς ἀληθοῦς ποιήσεως γόητρον καὶ καλλονήν;

Δὲν ἐννοοῦμεν ταῦτα λέγοντες τὴν αὐτόχρημα δημοτικὴν ποίησιν, ἐκείνην ἣν ἀρίστα χαρακτηρίζει ἡ ἐξῆς διήγησις Γερμανοῦ περιηγητοῦ. Ἡρώτα ποτὲ κόρην τῶν ἀγρῶν ἄσασαν ἄσμά τι δημῶδες, ἀν αὐτὴ εἶνε ἡ ποιήσασα. Πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν γελάσασα ἡ κόρη ἀπεκρίθη «Τὰ τοιαῦτα τραγούδια δὲν τα κάμνει κανεὶς, τὰ τοιαῦτα τὰ ἐξεύρουν ὅλοι». Ἐκτὸς τῆς καθαρᾶς ταύτης δημῶδους ποιήσεως ὑπάρχει οἰοεὶ μεσατὸς τις ἀναβαθμὸς πρὸς τὴν ἀρχαί-

ζουσαν βυζαντιακήν ποιήσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν λογίων τάξις ποιημάτων ποιικίλων καὶ περιέργων, ὧν ἡ μελέτη εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία πρὸς τελείαν γνῶσιν τῆς καθόλου μεσαιωνικῆς ποιήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ τοιαῦτα ποιήματα πρὸς μὲν τὴν στιχουργίαν τὴν ἀρχαίζουσαν ἔχουσι τοῦτο τὸ κοινὸν ὅτι καὶ ταῦτα συνετάχθησαν καὶ κατεγράφησαν ἐν κώδιξιν ὑπὸ ἀνδρῶν τυχόντων παιδείας οἷα κδήποτε, μετὰ δὲ τῆς ποιήσεως τῆς δημῶδους ἔχουσι κοινήν τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν, τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας, τὴν ζωηρότητα τῶν εἰκόνων, τὴν ἀλήθειαν τῆς παραστάσεως. Τὰ ποιήματα ταῦτα ἔχουσι τὴν ὕλην ποιικίλην ὅτε μὲν εἶνε ἠθικαὶ παραινέσεις, ὅτε δὲ θρηνοὶ ἐπὶ συμφοραῖς πόλεων καὶ ἀλώσεων, ἄλλοτε μὲν δημῶδεις μῦθοι ἢ μυθιστορικαὶ παραστάσεις ἱστορικῶν συμβάντων, ἄλλοτε δὲ ἐρωτικαὶ διηγήσεις κατὰ μίμησιν τῆς φραγκικῆς ποιήσεως τῶν μέσων αἰώνων. Σώζονται δὲ τὰ τοιαῦτα ποιήματα ἐν χειρογράφοις ἀποκειμένοις ἐν διαφόροις τῶν εὐρωπαϊκῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὐδεμία κατεβλήθη φροντίς περὶ τὴν μελέτην αὐτῶν καὶ δημοσίευσιν.

Καὶ κατέδειξε μὲν τὴν σημασίαν αὐτῶν ὁ πολὺς Fauriel δι' ὀλίγων ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τῶν Δημοτικῶν Ἀσμάτων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἡ πρώτη τιμὴ τῆς δημοσιεύσεως τοιούτων ἔργων, σπουδαιότητων διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τε γλώσσης καὶ τῆς φιλολογίας τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν μακραίωνα ἐποχὴν τῶν μέσων αἰώνων, ἀφείλεται εἰς τὸν Κοραῆν, ἐκδόντα μετὰ περιφανῶν σχολίων ἐν τοῖς Ἀτάκτοις τὰ δύο γνωστὰ τοῦ Πτωχοπροδρόμου στιχουργήματα. Ἐκτοτε σποράδην, ἐν μακροῖς διαλείμμασιν ἐτῶν πολλῶν καὶ ἄνευ συστήματος, ἠσχολήθησαν περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ποιήσεως ξένοι λόγιοι, ὁ Grimm, Bekker, Ellissen, E. Miller, Gidel. Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐν μὲν παλαιότεροις χρόνοις ὁ Ζαμπέλιος, κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν ὁ Μαυροφρῦδης καὶ ὁ Σάχας. Εἰς τὸν τελευταῖον μάλιστα τοῦτον ἀφείλεται ἡ οἶονε εἰπεῖν εἰς νέαν ζωὴν κλήσις τοῦ τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολούμενοις γνωστοῦ βιενναίου κώδικος τοῦ 15' αἰῶνος, ὅστις πλεῖστα μεσαιωνικὰ ποιήματα περιέχει.

Ἀλλὰ τῆς συστηματικῆς περὶ τὴν τοιαύτην μεσαιωνικὴν ποιήσιν διατριβῆς ἐπελήφθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μάλιστα δύο ἀλλογενεῖς, ὁ Γάλλος Legrand καὶ ὁ προῶρος θανὼν Βάγνερ, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τέταρσι συγγραφαῖς, *Medieval Greek texts* (London. 1870), *Carmina Graeca mediaevi aevi* (Lipsiae. 1874), *Histoire de Imberios et Margarona* (Paris. 1874) καὶ *Ἀγράφητος τῆς Ἀγάπης* (Leipzig. 1879) πλεῖστα μεσαιωνικὰ στιχουργήματα καὶ ἔπη μετὰ κριτικῶν καὶ γλωσσολογικῶν σημειώσεων. Ἐν τῇ μεγάλῃ κινήσει ἥτις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρεῖται περὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ποιήσιν δυνάμεθα θαρρούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι προεστάτει ὁ Βάγνερ. Ἐκεῖνος κατώρθωσε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ποιήσεως τὴν κριτικὴν ἥτις στηρίζεται εἰς τὴν ἀντιβολὴν τῶν χειρο-

γράφων κωδίκων καὶ τὴν αὐστηρότητα μεθ' ἧς συνήθως ἐκδίδονται οἱ κλασικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὰ προϊόντα τῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας τῆς Δύσεως, ἀλλ' ἥτις ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐθεωρήθη, καὶ δυστυχῶς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ θεωρῆται, ὡς περιττὴ πολυτέλεια διὰ τὴν βυζαντιακὴν φιλολογίαν. Καὶ διὰ τοῦτο εἶνε ἄξιος πάσης τιμῆς ὁ Βάγνερ, ὅτι ἀλλογενὴς ὢν ἠσθάνθη ἑαυτὸν διαπνεόμενον ὑπὸ ἀληθοῦς στοργῆς πρὸς τὴν μεσοχρόνιον ἡμῶν φιλολογίαν καὶ δὲν ἐφείσθη κόπων ἵνα ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὴν τὴν μέθοδον τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς. Εἰς οὐδένα ἔχοντα ἀξιώσεις ἐπιστήμονος ἐπιτρέπεται ἡ περιφρόνησις ὄλων αἰώνων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ἀλλὰ ὁ τοιαῦτα φρονῶν εἶνε ἐπὶ τέλους ἐλεύθερος νὰ σχολῶται περὶ τι ἄλλο, ὅ τι θέλῃ, ἔστω καὶ συνεπαγόμενος τὸν κίνδυνον νὰ νομισθῇ παραδόξως μονομερής. Ἀλλ' οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα οἱ τοιοῦτοι νὰ κατηγορῶσι τῶν περὶ τὴν βυζαντιακὴν φιλολογίαν σπουδαζόντων ὅτι κατατρίβουσιν εἰς μίαν τὸν πολύτιμον χρόνον ἐπιμόνας ἐμμελῶντες πράγμασι μικροῖς. Καὶ ἂν ἀληθῶς οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διὰ τὴν ἐπιστήμην ὅμως οὐδὲν ὑπάρχει τὸ μικρὸν ἢ τὸ μέγα, οὐδεμία διάκρισις πρέπει νὰ ὑφίσταται περὶ τὴν διαπραγματέυσιν τῶν ὑπὸ τινος νομιζομένων μικρῶν ἀπ' ἐκείνων ἄτινα ἀτόπως ἴσως ἄλλοι νομίζουσι μεγάλα. Ἡ βυζαντιακὴ φιλολογία ἔχει διὰ τοὺς περὶ ταύτην διατρίβοντας τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν ἣν ἔχει ἡ κλασικὴ παιδεία διὰ τοὺς ἀρχαιολογοῦντας, ἣν ἔχουσιν οἱ ἐνεπίγραφοι λίθοι διὰ τοὺς στηλοκόπας. Ἡ περὶ τὰ βυζαντιακὰ ἔργα ἀκριβεία δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τις μικρολογία, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς καθῆκον.

Ἐκ τοιαύτης ἀπόψεως ἐξεταζομένη ἡ φιλολογικὴ ἀκρίβεια ἣν εἰσήγαγε μάλιστα ὁ Βάγνερ περὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ποιήσεως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς νέκ ὁδὸς ἣν ἔταμεν ὁ προῶρος θανὼν φιλόπονος ἀνὴρ. Εἰς ταύτην τὴν μέθοδον ἐπόμενοι καὶ ταύτην προάγοντες θὰ δυνηθῶμεν νὰ καυχήθωμεν ὅτι κατεβάλομεν τοὺς ὀφειλομένους ἀγῶνας πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ποιήσιν μελέτην. Μόνον ὅταν ἔχωμεν ἐκδεδομένα κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὰ μεσαιωνικὰ ἡμῶν ποιήματα καὶ δυνάμεθα νὰ ἀναγινώσκωμεν αὐτὰ κεκαθαρμένα ἀπὸ τῶν ἀμαρτάνων ἀμαθῶν βιβλιογράφων, θὰ ἔχωμεν τὸ δικαίωμα νὰ τεχνίσωμεν δι' ὀφθαλμοῦ διακυοῦς τὴν μεσοχρόνιον ποιήσιν, νὰ μελετήσωμεν τὰς τάσεις αὐτῆς καὶ τὴν πορείαν, τὸ ὕψος ἢ τὴν ἐκπτώσιν. Τότε μόνον θὰ ἐπιτρέπηται ἡμῖν κρίσις οἰκδήποτε αἰσθητικῆ ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἄς ἀφῃθῇ τὸ ἔργον εἰς μόνους τοὺς φιλολόγους καὶ τὴν εὐσυνείδητον αὐτῶν ἐργασίαν.

Λέγοντες ταῦτα περὶ τῆς ὀρθῆς κριτικῆς μεθόδου περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν μεσαιωνικῶν ποιημάτων, ἧς εἰσηγητὴς ἐγένετο ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Βάγνερ, δὲν ἀποκρύπτωμεν ὅτι δὲν ἦτο ἐντελῶς κάτοχος τῶν μυστηρίων τῆς γλώσσης ἐν ἣ ἐγράφησαν τὰ ποιήματα ἐκεῖνα. Εἶνε δ' ἄλλως ἢ γλῶσσα αὕτη δυσνόητος τις καὶ δεομένη πολλῆς κολυμβητοῦ δηλίου μόνον δὲ μακρὰ ἐγγύμνα-

σις δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν τελείαν γνῶσιν. Διὰ τοῦτο ὁ θάνατος τοῦ Βάγνερ εἶνε ἀληθὲς δυστύχημα, ἐπειδὴ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπετελείου τὴν γνῶσιν αὐτοῦ, τὰ δὲ τελευταῖα τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἑλληνιστί γεγραμμένα πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτοῦ φίλους ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι περὶ τελειοτάτης ἑλληνομαθείας. Ἄλλως δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι οὐδέποτε οἱ ἀλλόθροοι θὰ γείνωσιν οἱ καταλληλότατοι τῶν τοιούτων ἐκδόται· τὸ ἔργον εἶνε ἡμετέρα ὑποχρέωσις, διότι καὶ ἡ ποίησις ἐκείνη καὶ ἡ γλῶσσα εἶνε σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν ἡμῶν καὶ ὄστον ἐκ τῶν ὀστέων. Εἰς τοὺς Ἕλληνας μάλιστα ἐπιβάλλεται ἡ μελέτη τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν πρᾶγματων, οὐδ' εἶνε δίκαιον, ὡς συμβαίνει ἐνίοτε, ἐξ ὑπερβαλλούσης λατρείας πρὸς τοὺς προπάππους νὰ λησμονῶμεν τοὺς πατέρας.

Τὸ ἔργον πρὸς δὲ μάλιστα κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ περιοδείαν παρεσκευάζετο ὁ Βάγνερ ἢ το ἢ ἐκδοσις μεγάλης τινὸς συλλογῆς τῶν μεσαιωνικῶν ἐπῶν ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ τῶν ἐχόντων θέμα ἑρωτικόν. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἔμελλε νὰ εἶνε πολῦτιμος συμπλήρωσις τῶν ἑρωτικῶν Συγγραφέων. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἔργον μένει ἀτελές. Ὁ Βάγνερ εἶχεν ἤδη πολλὰ χειρόγραφα ἀντιγράψει καὶ ἀντιβάλει πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν καὶ πολλαχῶς συνεννοηθῆ μετὰ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων. Ὁ γράφων ταῦτα λυπεῖται ἰδιαίοντως ὅτι ἀκουσίως συνέτεινέ πως καὶ αὐτὸς εἰς τὸ νὰ μὴ ἐκδοθῆ μέχρι τοῦδε ἡ συλλογὴ τοῦ Βάγνερ. Ἐπειδὴ ὁ φιλέλλην ἐκδότης, εὐγενῶς φερόμενος πρὸς με, ἀνέμενε πρότερον τὴν δημοσίευσιν τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐν Παρισίοις ἐκδοθέντων *Romans Grecs*, ἅτινα ἐδημοσιεύθησαν μόλις ἐσχάτως, πολλῶν βραδύτερον ἢ ὅτι καὶ ἐγὼ ἐπεθύμουν καὶ οἱ φίλοι τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ποιήσεως ἀνέμενον. Ἄς εὐχηθῶμεν τοῦλάχιστον ἵνα τὸ ἡμίτελές μεῖναν ἔργον τοῦ Βάγνερ ἀναλάβῃ καὶ ἀγάγῃ εἰς πέρας ἄλλος τις τῶν ἐπαίωντων.

Ὁ Βάγνερ ἐγεννήθη κατὰ Μάτιον τοῦ 1843 ἐν Steinau τῆς Ἑσθίας μετὰ δ' ἐπιτυχεῖς σπουδὰς ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Φρκαφούρτης καὶ τοῖς πανεπιστημίοις τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Βόννης ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλολογίας τῷ 1864. Ἐκτοτε διέτριψεν ἐπὶ τινι χρόνῳ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 1870 ἐδίδασκεν ἐν Ἀμβούργῳ ὡς καθηγητὴς τοῦ αὐτόθι Ἰωαννείου. Ἀποθανόντα ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐν Νεαπόλει τῇ 3/15 Ἀπριλίου ἐθρήνητε μὲν καὶ ἡ τεκοῦσα Γερμανία, μάλιστα δὲ θρηνοῦμεν ἡμεῖς, ἀπολέσαντες φίλον εἰλικρινῆ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν φιλολογίας καὶ ἰδιαίτερον φίλον καὶ συνκντιλήπτωρα ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσι.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδρίαί, μία δὲ ἀνεγνώσθη διατριβὴ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Ν. Πετρῆ γυμνασιάρχου, περὶ Ἀντιγόνης.

Ἀπεπερατώθη ἡ συζήτησις τῶν τροποποιήσεων τοῦ κανονισμοῦ καὶ ἐψηφίσθη τὸ σύνολον αὐτοῦ. Ὁ τροποποιηθεὶς κανονισμὸς θ' ἀρχίσῃ ἰσχύων ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου.

Ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τοῦ φιλελευθέρου ἐν Ἀγγλίᾳ κόμματος, ὁ Σύλλογος συνεχάρη τηλεγραφικῶς τὸν κ. Γλάδστωνα, ἐπίτιμον αὐτοῦ μέλος.

Ἡ ἐπὶ τῆς προτύπου δημοτικῆς σχολῆς συστάσα ἐπιτροπεία ὑπέβαλε διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς κ. Βλ. Σκορδέλη σχέδιον ὀργανισμοῦ, ὃν ὁ Σύλλογος ἐπεψήφισεν ἀνευ ἀντιρρήσεως. Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦτον σκοπὸς τῆς σχολῆς εἶναι ἡ ἠθικὴ, θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ μόρφωσις τῶν εἰς αὐτὴν φοιτῶντων παιδῶν. Ὁ κύριος οὗτος σκοπὸς ἐπιδιώκεται διὰ τῆς παιδαγωγῆσεως, τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς γυμναστικῆς. Ἡ παιδαγωγῆσις τῶν νέων ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότατον μέλημα καὶ ἔργον τῆς διευθύνσεως καὶ τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς. Δι' αὐτῆς ἐπιδιώκεται ἡ τοιαύτη τοῦ ἠθους τῶν παιδῶν μόρφωσις, ὥστε νὰ αναπτυχθῇ ἐν αὐτοῖς αἴσθημα εὐγενές καὶ φρόνημα γενναῖον, νὰ καλλιεργηθῇ τὸ ἀληθὲς θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ἐν γένει ἡ μὲν ἀρετὴ νὰ καταστῇ ἕξις εἰς τοὺς παῖδας, αἱ δὲ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ εἰς τὴν νὰ καταβάλλωσι βαθεῖας ρίζας ἐν ταῖς καρδίαις τῶν παιδευομένων. Τὴν σχολὴν θέλει διοικεῖ διευθυντὴς καὶ τριμελὴς ἐφορία ἐκλεγομένη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Προτάσει τοῦ κ. Ν. Καζάκη ὁ Σύλλογος παρεδέξατο κατ' ἀρχὴν τὴν σύστασιν βιβλιοθήκης τοῦ λαοῦ, ἀνέθηκε δ' εἰς ἐπιτροπείαν συγχεμιμένην ἐκ τοῦ ἐπιτίμου μέλους κ. Δημ. Πετρίδου καὶ τῶν τακτικῶν μελῶν κκ. Ἐμ. Δραγούμη, Ν. Καζάκη, Τιμ. Ἀργυροπούλου, Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἰγν. Μοσχάκη, Ἰω. Βάμβα, Ἰω. Κωνσταντινίδου καὶ Βλ. Σκορδέλη τὴν μελέτην τοῦ θέματος τούτου. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη συνῆλθεν ἤδη δις καὶ θέλει ὑποβάλλει προσεχῶς εἰς τὸν Σύλλογον τὸ ἀποτέλεσμα τῶν μελετῶν τῆς. Εἰς τὴν ἐπιτροπείαν ταύτην ἀνετέθη καὶ ἡ μελέτη προτάσεων ἐπὶ ὁμοίῳ ἀντικειμένου ὑποβληθεῖσιν ὑπὸ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Συλλόγου.

Ὁ Σύλλογος παρεδέξατο συμφώνως μὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου προταθέντας ὄρους τὴν σύστασιν μουσικοῦ θιάσου τοῦ Ὁδείου ἐκ παιδῶν τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων. Ἀνέθηκε δ' εἰς τὴν κοσμητείαν τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν ἵνα κανονίσῃ τὰς λεπτομερεῖας συνεννοουμένη μετὰ τοῦ προεδρείου τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου.

Συνήφθησαν τῇ αἰτήσει αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Βιτωλίοις Φιλεκαπαιδευτικὸν Σύλλογον ἢ *Πρόνοια*.

Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Βουλῆς τῆς 17 ἀπριλίου συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν ἐν τῷ κεφ. 5' ἀρθρῷ 13, συνδρομὴ εἰς τὸν Σύλλογον *Παργασσῶν* διὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ συντηρουμένας σχολὰς τῶν ἀπόρων παιδῶν δρ. 5,000» ἐψηφίσθη αὐξήσις δρ. 3,000. Ἴδου τὰ περὶ τούτου ἐκ τῶν στενογραφικῶν πρακτικῶν τῆς Βουλῆς.

«**Α. Κουμουνδοῦρος**-Νομίζω, κύριοι, καλὸν νὰ αὐξηθῇ ἡ βοήθεια εἰς τὸν Σύλλογον *Παργασσῶν* εἰς δρ. 8,000, διότι οὗτος χρησιμεύει πολὺ, διαπράττων πολλὰ πράγματα ὠφέλιμα.

Χ. Τρικούπης πρωθυπουργός. Ὁ Σύλλογος *Παργασσῶν* ἀπεδείχθη ἄριστον κατὰσθημα καὶ νομίζω ὅτι δύναται νὰ αὐξηθῇ τὸ χορηγήμα κατὰ τρεῖς χιλιάδες δρ. ὥστε εἰς δρ. 8,000 νὰ γίνῃ τὸ διὰ τὸν Σύλλογον *Παργασσῶν* κονδύλιον τῶν 5,000.

— Ἡ Βουλὴ παραδέχεται ὁμοφώνως».

Τὴν 25 Ἀπριλίου ἐωρτάσθη ἡ 15' ἐπέτειος τοῦ Συλλόγου δι' ἀγροτικοῦ γεύματος τῶν μελῶν ἐν τῇ θέσει *Μοσχάτο*. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν προσήνεγκεν εὐμενῶς τὴν μουτικὴν τοῦ εὐδρόμου ὁ *Ναύαρχος Μιαούλης*.

Ἐπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν Σύρου προσήνεγκεν ὁ κ. Γ. Κορωνιός δρ. 560, ὑπὲρ δὲ τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν ἡ δεσποινὶς Σοφία Πῶλ δρ. 112.

Ἐξελέγησαν ἀντεπιστέλλοντα μέλη ἐν Πάτραις οἱ κ. κ. Α. Γιάκος καὶ Χ. Πρινάρης, ἐν δὲ Μασσαλίᾳ οἱ κκ. Ἐμ. Πρασακᾶκης, Ι. Νικολόπουλος καὶ Ν. Σαλβάγος.

Τὸν λήξαντα μῆνα αἱ ἐγγραφαὶ τῶν μαθητῶν ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν ἀνῆλθον εἰς 464 μαθητάς. Ἐν δὲ τῷ ὑπνωτηρίῳ τῆς Σχολῆς κατὰ μὲν τὸν μῆνα Μάρτιον ἐκοιμήθησαν 1659 παῖδες ἀπέναντι 1286 κοιμηθέντων τὸν Φεβρουάριον, τὸν δ' Ἀπρίλιον ἀπὸ τῆς 1ης μέχρι τῆς 26ης καὶ ταύτης συμπεριλαμβανομένης 1553 παῖδες· τὴν 26 Ἀπριλίου ἦσαν κατελιγημέναι 62 κλῖναι τοῦ καταστήματος, οἱ δ' ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ ὑπνωτηρίου κοιμηθέντες παῖδες ἀνέρχονται εἰς 6515.

Ἡ κοσμητεία τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν διένειμεν εἰς τοὺς ἐπιμελεστέρους τῶν φοιτῶντων παιδῶν πύλους φέροντας τὰ διακριτικὰ γράμματα τῆς σχολῆς.

Ἀπεβίωσεν ἐν Νεαπόλει παρεπιδημῶν ὁ ἐν Ἀμβούργῳ καθηγητῆς **Γουλιέλμος Βάγνερ** ἄριστος τῆς Ἑλλάδος φίλος, ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου μέλος ἀπὸ τοῦ 1874. Ἐπὲρ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ ἀνά χειρὰς περιοδικοῦ πολυλάκις ἔγραψεν ὁ Βάγνερ εὐμενεῖς κρίσεις ἐν περιοδικοῖς τῆς Γερμανίας. Περὶ αὐτοῦ ἐκτενεστέρα δημοσιεύονται ἐν τῷδε τῷ φυλλαδίῳ.